

LAHDEN AMMATTIKORKEAKOULU
Lahti University of Applied Sciences

TAKAISIN KOTIIN

Kotiuttamismalli Lahden Lastensuojelupalveluiden sijaishuoltoon

LAHDEN AMMATTIKORKEAKOULU
Sosiaalialan ylempi ammattikorkeakoulututkinto
Sosiaali- ja terveysalan kehittämisen ja johtamisen
koulutusohjelma
Opinnäytetyö ylempi AMK
Syksy 2012
Marja Hietala

Lahden ammattikorkeakoulu
Sosiaalialan ylempi ammattikorkeakoulututkinto
HIETALA MARJA:

TAKAISIN KOTIIN

Kotiuttamismalli Lahden Lastensuojelupalveluiden sijaishuoltoon

88 sivua, 24 liitesivua

Syksy 2012

TIIVISTELMÄ

Tämä opinnäytetyö on toimintatutkimuksena toteutettu työelämälähtöinen kehittämishanke. Kehittämishanke toteutettiin toimintatutkimuksena, jossa toteutui kaksi toimintatutkimuksen sykliä maaliskuusta 2011 syyskuuhun 2012. Kehittämishankkeessa keskeisinä toimijoina olivat Lastensuojelupalveluiden sijaishuollon tiimin lisäksi sijaishuoltopaikat, joista kehittämishankkeen aikana kotiutettiin lapsia sekä itse kotiutettavat lapset perheeseen. Kehittämishankkeen aikana kotiuttamisprosessissa oli mukana 14 iältään 11–17-vuotiasta lasta perheeseen.

Kehittämishankkeen tarkoituksena oli Lahden Lastensuojelupalveluiden sijaishuollon kotiuttamistyöskentelyn kehittäminen. Kehittämishankkeen tavoitteena oli luoda kotiuttamismalli, joka ohjaa ammatillista kotiuttamistyöskentelyä, kun alle 18-vuotias huostassaoleva ja laitokseen sijoitettu lapsi kotiutetaan takaisin omaan biologiseen perheeseensä. Tavoitteena oli luoda kotiuttamismallista prosessikaavio ja kotiuttamistyöhön sopivia työmenetelmiä. Kehittämishankkeen tietoperustana ovat lastensuojelulaki, vanhemmuuden tukeminen sekä sosiaalinen tuki ja sosiaaliohjaus.

Kehittämishankkeessa luotiin Lahden Lastensuojelupalveluiden sijaishuoltoon kolmivaiheinen kotiuttamismalli, joka kestää noin vuodesta puoleentoista vuoteen. Kehittämishankkeesta nousevia keskeisiä johtopäätöksiä ovat vanhemmuuden tukeminen, yhteistyö sijaishuoltopaikan kanssa ja riittävän pitkä kotiuttamisprosessi. Lapsen kotiuttaminen sijaishuollosta takaisin biologiseen perheeseen edellyttää vanhemmuuden tukemista sekä lapsen ja vanhempien välisen suhteen vahvistamista huostassapidon ja sijoituksen aikana. Kotiuttaminen edellyttää myös hyvää yhteistyötä lastensuojelun sosiaalityön, sijaishuoltopaikan ja vanhempien välillä. Kotiuttamista on valmisteltava ja suunniteltava hyvin ja kotiuttamisprosessin tulee kokonaisuudessa olla riittävän rauhallinen ja hidaskäyttöinen prosessi. Kehittämisestä syntynyt jatkokehittämisehdotuksena on alaikäisen jälkihuollon kehittäminen, niin ettei kotiuttamisprosessi päättyisi huostassapidon lopettamiseen, vaan kotiuttaminen jatkuisi suunnitelmallisesti avohuollossa toteutettavana alaikäisen jälkihuoltona.

Asiasanat: perheen jälleenyhdistäminen, kotiuttaminen, perhetyö, sosiaaliohjaus, sosiaalinen tuki, lastensuojelulaki

Lahti University of Applied Sciences
Master's Degree Programme in Social Services

HIETALA MARJA:

RETURNING HOME

A Discharge Model for the Lahti Child Welfare Services' Foster Care

88 pages and 24 attachment pages.

Autumn 2012

ABSTRACT

This study is a working life development project carried out as an action research, which was conducted in two action research cycles from March 2011 to September 2012. In addition to the Child Welfare Services' foster care team, substitute care places, from which the children were discharged, and the children along with their families were a focal point in the project. During the development project 14 children between the ages 11 to 17 along with their families were included in the discharge process.

The development project's purpose was to develop the Lahti Child Welfare Services' foster care's discharge processes. The aim was to create a discharge model for the Welfare Services to govern professional discharge process when an institutionalized child under the age of 18 is returned to the biological family, a process diagram for the model and suitable work protocols. The Child Protection Act, parenting support, as well as social support and social control were held as the base knowledge for the project. The development project created a three-phase new discharge model, lasting between one and one-and-a-half years.

Major conclusions arising from the research are supporting parenthood, cooperation with substitute care, and a long enough discharge process. Returning the child back to the biological family requires parental support and the strengthening of the relationship between the substitute care and the placement. The process must also have good cooperation between child protection social work, substitute care and parents. Discharge is to be prepared and be well designed and it as a whole needs to be enough patient and slow. A further development proposal born of the development project is to develop the after-care so that the process does not end when the child leaves custody but continues systematically as after-care for the open care.

Keywords: family reuniting, discharge, family work, social guidance, social support, child protection law

1	JOHDANTO	1
2	KEHITTÄMISHANKKEEN LÄHTÖKOHDAT	4
2.1	Kehittämishankkeen taustaa	4
2.2	Kehittämishankkeen tarkoitus ja tavoite	6
3	HUOSTAANOTTO LASTENSUOJELUN TOIMENPITEENÄ	8
3.1	Huostaanotto ja sijaishuolto	8
3.2	Huostaanoton ja sijoituksen yleisimpiä syitä	9
3.3	Huostaanotot tilastoissa	10
4	KOTIUTTAMISEN KESKEISIÄ KÄSITTEITÄ	13
4.1	Asiakassuunnitelma	13
4.2	Perheen jälleenyhdistämisen tavoite ja huostassapidon lopettaminen	14
4.3	Kotiuttaminen ja kotikäyntityö	16
4.4	Väliaikainen sijoitus kotiin	17
4.5	Jälkihuolto-oikeus	18
5	VANHEMPIEN KANSSA TEHTÄVÄ TYÖ	20
5.1	Muuttuva vanhemmuus	20
5.2	Vanhempien kanssa tehtävä työ lastensuojelulaissa	22
5.3	Vanhempien kanssa tehtävä työ käytännön arjessa	23
6	SOSIAALIOHJAUS JA SOSIAALINEN TUKI	25
6.1	Sosiaaliohjaus	25
6.2	Sosiaalinen tuki	26
7	TOIMINTATUTKIMUS TUTKIMUSMENETELMÄNÄ	28
7.1	Toimintatutkimus kotiuttamisen kehittämishankkeen tutkimusmenetelmänä	28
7.2	Tutkimusaineiston kerääminen	30
7.3	Kehittämishankkeen toimijat	31
8	KEHITTÄMISHANKKEEN ENSIMMÄINEN TOIMINTASYKLI	33
8.1	Teoriapohjaan ja aikaisempiin hankkeisiin tutustuminen	36
8.2	Ensimmäinen suunnitteluvaihe	40
8.3	Käytännön kotikäyntityö ensimmäisessä toimintasyklissä	46
8.4	Kehittämishankkeen ensimmäisen syklin havainnointia ja reflektointia	48

9	TOIMINTATUTKIMUKSEN TOINEN SYKLI	55
9.1	Kotiuttamismallin muuttaminen	55
9.2	Kotiuttamistyö toisen syklin aikana	59
9.3	Kotiuttamismallin havainnointi ja reflektointi	61
10	JOHTOPÄÄTÖKSET	67
10.1	Kotiuttamisprosessin hyvä suunnittelu ja pitkä kotiuttamistyöskentely	68
10.2	Työskentely vanhempien kanssa sijoituksen aikana	69
10.3	Sosiaalinen tuki kotiuttamisprosessissa ja alaikäisen jälkihuolto	70
11	POHDINTA	72
11.1	Luotettavuuden arviointi	72
11.2	Tukijan rooli	75
11.3	Yksityisyyden suoja kehittämishankkeessa	76
11.4	Jatkokehittäminen	77
	LÄHTEET	78
	LIITTEET	

1 JOHDANTO

Sosiaali- ja terveydenhuollon kansallisessa kehittämisohjelmassa (KASTE) vuoksi 2008–2011 asetettiin tavoitteeksi, että kodin ulkopuolelle sijoitettujen lasten määrä suhteessa ikäryhmään vähenee. KASTE-ohjelman aikana lastensuojelussa panostettiin erityisesti ennaltaehkäisevään lastensuojelutyöhön sekä kehitettiin avohuollon tukimuotoja. (KASTE-ohjelma 2008-2011.) Lastensuojelun Keskusliiton syksyllä 2012 julkaiseman selvityksen mukaan sijoitusten vähentämiseen tulee pyrkiä myös kehittämällä ja tehostamalla lastensuojelun sijaishuoltoa (Heinonen, Väisänen, & Hipp, 2012, 2, 33). Lastensuojelulain soveltamisohjeissa Rätty (2010, 296) toteaa, että huostaanoton ja sijoituksen tulisi olla lyhyt interventio lapsen ja perheen kriisiytyneeseen tilanteeseen, väliaikainen ratkaisu, joka päättyy suunnitelmallisen sijaishuollon työskentelyn jälkeen lapsen palatessa kotiin.

Perheen jälleenyhdistämisen tavoite on vahva lastensuojelulaissa (417/2007), joka tuli voimaan 1.1.2008. YK:n lapsen oikeuksien komitea (2011, 8) ottaa kantaa perheen jälleenyhdistämiseen ja kehottaa tukemaan biologisia perheitä perheiden jälleenyhdistämisessä, jotta sijoitetut lapset voivat mahdollisuuksien mukaan myöhemmin liittyä uudelleen biologisiin perheisiinsä. Lastensuojelulaki (417/2007) ohjaa kuntien lastensuojelusta vastaavia sosiaalityöntekijöitä perheen jälleenyhdistämiseen monella tavalla. Lapsen ja vanhemman välisen suhteen ylläpitäminen on mahdollistettava ja sitä on edistettävä, koska toimiva yhteydenpito huostassapidon ja sijoituksen aikana edistää lapsen mahdollisuutta palata biologiseen perheeseensä (Lastensuojelulaki 50§; 54§). Lapsen mahdollisuutta palata biologiseen perheeseensä pyritään edistämään myös vanhemmalle tehtävän asiakassuunnitelman ja moniammatillisen yhteistyön avulla (Lastensuojelulaki 30§).

Valtiontalouden tarkastusviraston lastensuojelun tuloksellisuustarkastuskertomuksen (2012, 118) mukaan alaikäisten huostaanottoja lopetetaan edelleenkin hyvin vähän. Perheen jälleenyhdistämisen tavoite edellyttää kunnilta sijaishuollon ja kotiuttamisprosessin kehittämistä. Elina Pekkarisen Lastensuojelun tietoja tutkimus – hankkeessa (2011, 9, 63) tuli esille, että kansallisesti alaikäisten lasten huostassapidon lopettamista ja perheen jälleenyhdistämiseen tähtäävää kotiuttamista on tutkittu ja kehitetty vähän. Lastensuojelun sosiaalityössä ei ole olemassa

kansallisesti yhtenäistä käytäntöä lapsen kotiuttamiseksi biologiseen perheeseen, joten sosiaalityöntekijät eivät aina tiedä, miten tulisi jäsennellysti tukea lapsen palaamista kotiin. Sosiaali- ja terveysministeriön kansallisen KASTE -ohjelmaan liittyen pääkaupunkiseudulla oli vuosina 2009–2011 käytäntötutkimushanke ”Sijoituksen aikainen sosiaalityö kuntoutuksen tukena”. Tähän hankkeen aikana Espoon laitoshoidon sosiaalityön yksikössä kehitettiin sijoituksen lopettamista ammatillisena käytäntönä ja syntyi mallinnettu kotiuttamisprosessi. (Pitkänen 2011, 13; Espoon kaupunki 2011.) Tämä Espoon malli on toiminut tämän kehittämishankkeen innoittajana, mutta Lahden Lastensuojelupalveluiden oman kehittämishankkeen edetessä Espoon mallin merkitys esikuvana on vähentynyt.

Kehittämishanke lähti liikkeelle työelämän tarpeesta sekä omasta mielenkiinnostani kehitettävää asiaa kohtaan. Lahden kaupungin sosiaalitoimiala pyrki vastaamaan lastensuojelulain (417/2007) perheen jälleenyhdistämisen tavoitteeseen vahvistamalla sijaishuollon sosiaalityötä perustamalla kaksi uutta ja vakituista sosiaaliohjaajan toimea vuoden 2011 alussa (Lahden kaupunki 2011). Aloitin itse sijaishuollon sosiaaliohjaajana maaliskuussa 2011, ja työtehtäviini kuuluvat vanhemmuustyö huostaanotettujen ja laitokseen sijoittelujen lasten vanhempien kanssa, lapsen kotiuttamisen arviointi sekä itse kotiuttamistyöskentely. Tämän työelämälähtöisen kehittämishankkeen tarkoitus oli kehittää kotiuttamistyöskentelyä Lahden Lastensuojelupalveluiden laitoshoidon sijaishuollossa. Kehittämishankkeen tavoitteena oli luoda kotiuttamismalli, joka ohjaa ammatillista kotiuttamistyöskentelyä, kun alle 18-vuotias huostassaoleva ja laitokseen sijoitettu lapsi kotiutetaan takaisin biologiseen perheeseensä.

Kehittämishanke toteutettiin maaliskuusta 2011 lokakuuhun 2012 toimintatutkimuksena, jossa oli kaksi toimintatutkimuksen sykliä. Kehittämishankkeessa luotiin kolmivaiheinen kotiuttamismalli, jossa suunnittelu-, valmistelu- ja kotisijoitusvaiheet kestävät yhteensä vuodesta puoleentoista vuoteen. Toimintatutkimuksena kehitettävää kotiuttamismallia kokeiltiin käytännössä puolitoista vuotta, ja 14 lasta perheineen olivat mukana käytännön kotiuttamistyössä. Kotiuttamisen kehittämishanke oli Lahden Lastensuojelupalveluiden koko sijaishuollon tiimin yhteinen projekti, jossa käytännön kotiuttamistyötä olivat toteuttamassa kaikki sijaishuollon neljä työntekijää yhdessä lähiesimiehen kanssa. Toimin itse kehittämis-

hankkeessa sekä toimija että tutkijana. Tukijan roolissa vastasin teorian tiedon etsimisestä, tutkimusmateriaalin käsittelystä ja käytännön kirjoitustyöstä.

Kehittämishankkeen teoriapohja muodostuu lastensuojelulaista, vanhempien kanssa tehtävästä työstä, sijaishuollon laitoksen ja vanhemman kasvatuskumppanuudesta sekä sosiaalisesta tuesta ja sosiaaliohjauksesta. Tuloksellisuustarkastuskertomuksen (2012, 2) mukaan perheen jälleenyhdistäminen edellyttää intensiivistä työskentelyä vanhempien kanssa lapsen huostassapidon ja sijaishuollon aikana. Kehittämishankkeen yksi keskeinen johtopäätös olikin juuri huostassaolevan ja sijoitetun lapsen vanhempien kanssa tehtävän työn merkitys. Suunnitelmallinen vanhempien kanssa tehtävä työ tukee vanhemmuusidentiteettiä, ylläpitää vanhempana toimimista eli arkivanhemmuutta ja auttaa vanhempia huolehtimaan lapsen hoidosta ja kasvatuksesta, kun lapsi palaa biologiseen perheeseen. (Känkänen & Laaksonen 2006, 47; Pitkänen 2011, 84–85).

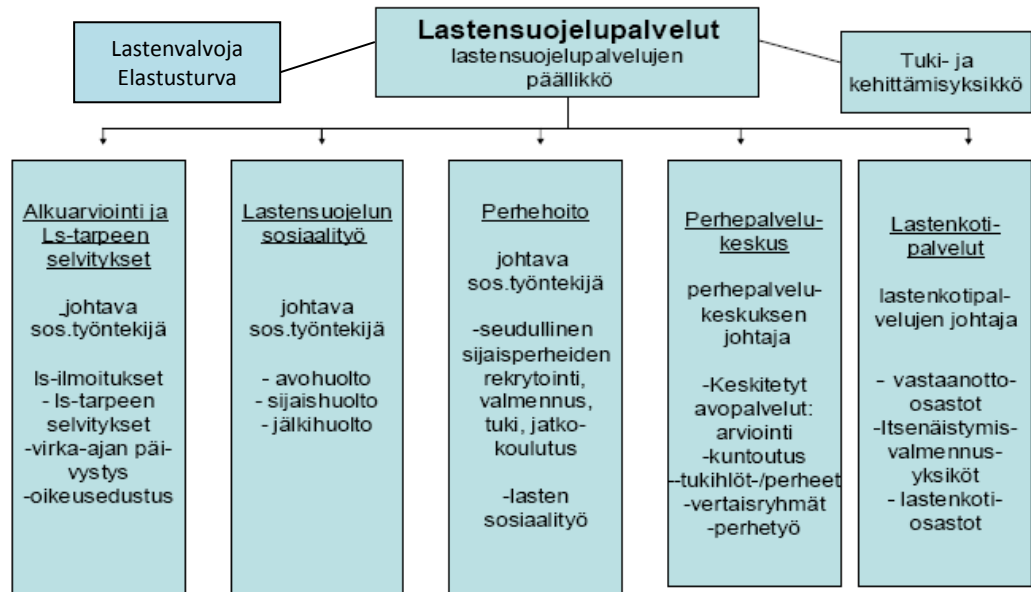
2 KEHITTÄMISHANKKEEN LÄHTÖKOHDAT

Kotiuttamisen kehittämishankkeen taustalla ovat Lastensuojelulaista (417/2007) esille nouseva perheen jälleenyhdistämisen tavoite ja Lahden Lastensuojelupalveluiden pyrkimys vastata tämän tavoitteen toteutumiseen käytännössä. Kuvaan tässä luvussa tarkemmin kehittämishankkeen taustaa ja avaan Lastensuojelupalveluiden organisaatiomallia, joka on jaettu viiteen toiminta-alueeseen. Kehittämishanke toteutetaan Lastensuojelupalveluiden laitoshoidon sijaishuoltoon, joka vastaa huostaanotettujen ja laitokseen sijoitettujen lasten asioista. Lopussa esittelen kehittämishankkeen tarkoituksen ja tavoitteet.

2.1 Kehittämishankkeen taustaa

Kotiuttamisen kehittämishankkeen taustalla vaikuttaa Lastensuojelulakiin (417/2007) tullut perheen jälleenyhdistämisen tavoite, joka edellyttää, että sijaishuoltoa järjestettäessä otetaan aina huomioon myös perheen jälleenyhdistämisen mahdollisuus (Lastensuojelulaki 4§). Rätty (2011, 369–371) tulkitsee lastensuojelulakia niin, että lapsen huostaanoton tulisi aina olla väliaikainen ratkaisu, joka päättyy tavoitteellisen ja suunnitelmallisen sijaishuollon työskentelyn jälkeen siihen, että lapsi voi palata omaan kotiinsa. Lastensuojelulaki (30§) edellyttää, että huostassaolevan lapsen asiakassuunnitelma tarkistetaan ainakin kerran vuodessa. Asiakassuunnitelmaneuvoittelun yhteydessä sosiaalityöntekijä yhteistyössä perheen ja sijaishuoltopaikan kanssa aina arvioi, onko perheen jälleenyhdistäminen mahdollista lapsen edun mukaisesti.

Lastensuojelulain (417/2007) perheen jälleenyhdistämisen tavoitteeseen Lahden kaupungin sosiaalitoimiala pyrki vastaamaan Lastensuojelupalveluiden organisaatiouudistuksella sekä vahvistamalla sijaishuollon sosiaalityötä kahdella uudella ja vakituisella sosiaaliohjaajan toimella vuoden 2011 alusta. Näin haluttiin lisätä työntekijäresursseja kotiuttamisedellytysten arviointiin sekä erityisesti kotiuttamistyöskentelyyn kotiuttamisprosessin aikana perheiden ja yhteistyökumppaneiden kanssa. (Lahden kaupunki, 2011.)

Kuvio 1: Lahden Lastensuojelupalvelut (Lahden kaupunki 2011)

Kuviossa 1 on kuvattu Lahden Lastensuojelupalveluiden viisi toiminta-alueita, jotka ovat: 1) alkuarviointi ja lastensuojelutarpeen selvitykset 2) lastensuojelun sosiaalityö (avohuolto, sijaishuolto, jälkihuolto), 3) perhehoito 4) perhepalvelukeskus ja 5) omat lastenkotipalvelut. Uudessa organisaatiomallissa laitoshoidon sijaishuolto on osa lastensuojelun sosiaalityötä. Perhehoito eli perheisiin sijoitettujen lasten kanssa tehtävä työ on erotettu omaksi toiminta-alueekseen. Organisaation yleisessä kielenkäytössä sekä tässä kehittämishankkeessa käsitteellä sijaishuolto tarkoitetaan vain laitoksiin sijoitettuja lapset kanssa tehtävää sosiaalityötä. (Lahden kaupunki 2011.)

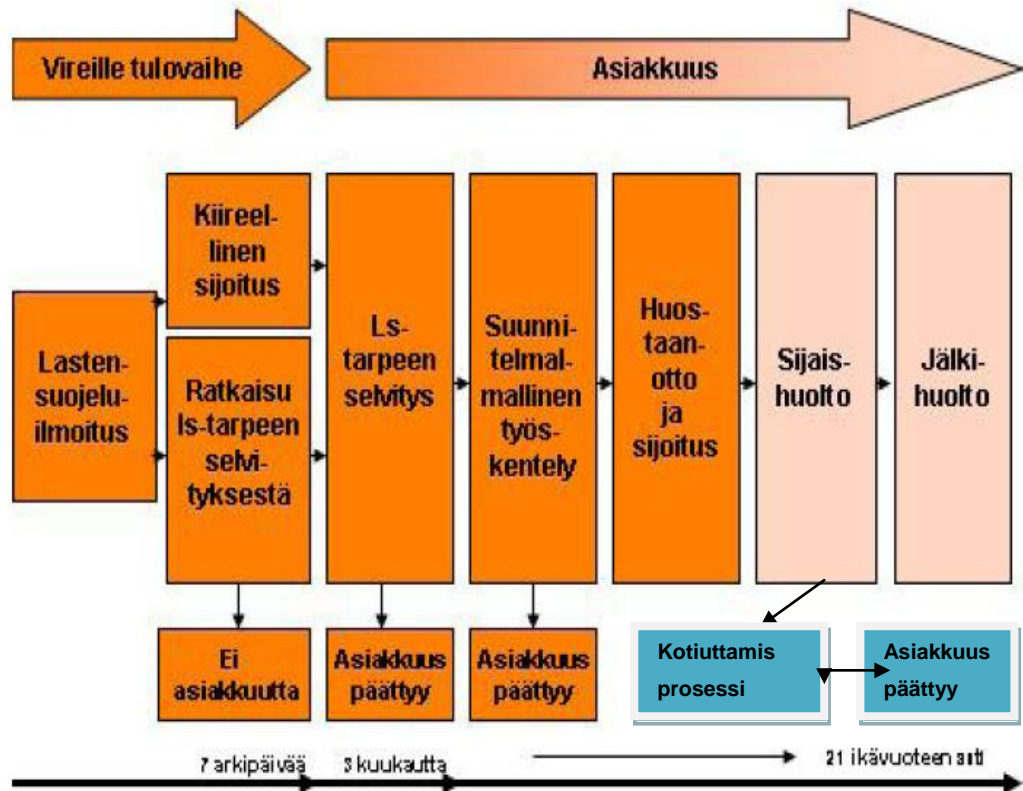
Sijaishuollon tiimissä työskentelee kaksi sosiaalityöntekijää ja kaksi sosiaaliohjaajaa. Lastensuojelun sijaishuollossa sosiaalityöntekijä ja sosiaaliohjaaja työskentelevät työparina asiakastyössä. Sosiaalityöntekijä vastaa asiakasprosessista, linjaa työskentelyn tavoitteet ja toimintamenetelmät, ohjaa asiakasneuvotteluja, tekee viralliset päätökset ja yhteistyössä sosiaaliohjaajan kanssa arvioi työskentelyn etenemistä ja asiakasperheiden sosiaalisen tuen tarpeita. Sosiaaliohjaajan rooli painottuu käytännön asioiden hoitamiseen, vanhempien tukemiseen ja sosiaaliohjaukseen, kotikäyntityöhön ja asiakastapaamisiin. (Lahden kaupunki 2011; Heikkilä, 2012.)

2.2 Kehittämishankkeen tarkoitus ja tavoite

Lastensuojelupalveluiden sijaishuollossa oli keväällä 2011 alkamassa kuuden huostassaolevan ja laitokseen sijoitetun lapsen kotiuttaminen laitoshoidon sijaishuoltopaikasta takaisin omaan biologiseen perheeseen. Meillä sijaishuollon työntekijöillä oli runsaasti enemmän intoa kuin tietoa ja taitoa kotiuttamisprosessista. Tutkin Lahden Lastensuojelupalveluissa aikaisemmin tehtyjä perheen jälleenyhdistämisii ja havaitsin, että työskentelystä oli puuttunut suunnitelmallinen ja jäsennelly lapsen ja hänen perheensä kanssa tehtävä kotiuttamista tukeva työskentely. Perheen jälleenyhdistämisii olivat ohjanneet lastensuojelulaki sekä lastensuojelun sosiaalityön yleiset ammatilliset käytänteet. Sosiaalityön yleiset toimintakäytänteet painottavat sosiaalitoimistossa tapahtuvia asiakastapaamisia eivätkä huomio perheen omassa toimintaympäristössä tapahtuvan työskentelyä.

Tarvitsimme Lahden Lastensuojelupalveluiden sijaishuoltoon kotiuttamistyöhön selkeän ja jäsennellyn toimintamallin, joka ohjaisi kotiuttamisprosessin aikana ammatillista työskentelyä lapsen ja perheen kanssa. Työelämälähtöinen kehittämistarve ja oma kiinnostukseni kohtasivat niin, että päätin tehdä Sosiaali- ja terveydenhuoltoalan kehittämisen ja johtamisen ylempään ammattikorkeakoulututkintoon kuuluvan opinnäytetyöni huostassaolevan ja laitokseen sijoitetun lapsen kotiuttamisprosessista.

Kuviossa 2 on kuvattu Lahden Lastensuojelupalveluiden koko lastensuojeluprosessi. Tässä kehittämishankkeessa keskitytään lastensuojeluprosessista vain kohtaan sijaishuolto, jossa työskennellään huostassaolevan ja laitokseen sijoitetun lapsen ja hänen perheensä kanssa. Kaaviossa on kuvattu, miten kehittämishanke sijoittuu lastensuojeluprosessiin. Kehittämishankkeen tarkoitus on kehittää sijaishuollossa tapahtuvaa kotiuttamista niin, että huostassaoleva ja sijoitettu lapsi voi palata biologiseen perheeseen.

Kuvio 2: Kotiuttamisprosessin paikka koko lastensuojeluprosessissa
(Lasten ja nuorten hyvinvointisuunnitelma 2011–2012)

Tämän työelämälähtöisen kehittämishankkeen **tarkoituksena** on kehittää Lahden Lastensuojelupalveluiden sijaishuollossa tehtävää kotiuttamistyöskentelyä, jolla pyritään perheen jälleenyhdistämiseen. Kehittämishankkeen **tavoitteena** on luoda kotiuttamismalli, joka ohjaa ammatillista työskentelyä, kun alle 18-vuotias huostassaoleva ja laitokseen sijoitettu lapsi kotiutetaan takaisin omaan biologiseen perheeseensä. **Tavoitteena** on luoda kotiuttamismallista prosessikaavio, jossa kuvataan lapsen kotiuttamisen ammatilliset työvaiheet lapsen siirtyessään laitoshuollon sijaishuoltopaikasta takaisin biologiseen perheeseen. **Tavoitteena** on lisäksi luoda kotiuttamistyöskentelyä tukevia työmenetelmiä, joita tarvitaan kotikäynti- että asiakastyöskentelyssä sekä kotiuttamisprosessin eri vaiheiden dokumentoinnissa.

3 HUOSTAANOTTO LASTENSUOJELUN TOIMENPITEENÄ

Lastensuojeluprosessi voi olla kokonaisuudessaan pitkä prosessi, joka alkaa lastensuojeluilmoituksesta ja voi kestää jälkihuollon tukena jopa siihen saakka, kun nuori täyttää 21 vuotta. Käyn tässä luvussa läpi, mitä lastensuojeluprosessissa tarkoittavat huostaanotto ja sijaishuolto. Lisäksi tuon esille, mitkä ovat huostaanoton ja sijoituksen keskeisimmät syyt ja kuinka ne vaihtelevat tutkimusten mukaan lapsen sijoitusiästä riippuen. Loppuosassa käyn läpi sekä koko maata koskevia että paikallisia lastensuojelun tilastoja.

3.1 Huostaanotto ja sijaishuolto

Lastensuojelulaki 40 § määrittelee, milloin lapsi on otettava sosiaalihuollosta vastaavan toimielimen huostaan ja järjestettävä hänelle sijaishuolto. Lapsi on otettava huostaan, jos hänen hoidossaan, kasvatuksessaan tai kasvuolosuhteissa on vakavia puutteita, jotka vaarantavat lapsen terveyttä, kasvua tai kehitystä. Lisäksi, jos lapsi tai nuori itse omalla toiminnallaan vaarantaa omaa terveyttään tai kehitystään, on hänet otettava huostaan. (Lastensuojelulaki 40§.) Taskinen (2010, 84-85) sekä Rätty (2010, 295-296) tarkentavat lastensuojelulain soveltamisohjeissa, että huostaanottoa valmistellessa on tarkkaan mietittävä, onko huostaanotto se vaihtoehto, jossa lapsen etu toteutuu. Huostaanotto puuttuu voimakkaasti lapsen oikeuksiin ja perheen elämään. Huostaanotto on aina viimesijainen toimenpide jolla pyritään turvaamaan lapsen etu ja siihen voidaan ryhtyä vain, jos avohuollon tukitoimet eivät ole sopivia, mahdollisia tai ne eivät ole riittäviä.

Lastensuojelulain 49 §:n mukaan sijaishuolto tarkoittaa avohuollon tukitoimena sijoitetun, kiireellisesti sijoitetun tai huostaanotetun lapsen hoidon ja kasvatuksen järjestämistä kodin ulkopuolella. Sijaishuolto voidaan järjestää lapsen hoito- ja kasvatustarpeista riippuen joko perhehoitona, laitoshoidon tai muulla lapsen tarpeita vastaavalla tavalla. Laitossijoitus tarkoittaa mukaan lapsen sijoittamista hoidettavaksi ja kasvatettavaksi kunnan omaan lastensuojelulaitokseen, yksityisen tai järjestön ylläpitämään lastensuojelulaitokseen, perhekotiin tai ammatilliseen perhekotiin, pienryhmäkotiin, valtion koulukotiin tai päihdehoitolaitokseen.

Lastensuojelulakiin tuli muutos 1.1.2012, jonka mukaan perhehoito on laitoshoidon nähden ensisijainen sijaishuollon muoto. Lapsen sijaishuolto voidaan järjestää laitoshoidona vain, jos sitä ei voida järjestää lapsen edun mukaisesti riittävien tukitoimien avulla perhehoitona tai sukulaissijoituksena (Lastensuojelulaki 50§.) Tämä lakimuutos ei poista laitossijoituksen mahdollisuutta, mutta se edellyttää sosiaalityöntekijältä entistä tarkempaa lapsen läheisverkostoon kartoittamista (Lastensuojelulaki 32§). Perhehoidon ensisijaisuus voi olla ristiriidassa lapsen hoito- ja kasvatustarpeiden kanssa. Rädyn (2012, 410) ja Pekkarisen (2011) mukaan laitossijoitus voi murrosikäisen lapsen kohdalla olla paras sijaishuollon muoto, koska esimerkiksi rajattomasti käyttäytyvän tai päihteitä käyttävän lapsen hoidossa ja kasvatuksessa tarvitaan usean ammatillisen työntekijän ympärivuorokautinen työpanos. Lisäksi murrosikäisen rajatonta käytöstä ja jopa itselleen vaarallista toimintaa, voidaan joutua rajaamaan erilaisin rajoitustoimenpitein, jotka ovat mahdollisia vain laitosluvalla toimivassa sijaishuoltopaikassa (Lastensuojelulaki 61§-74§).

3.2 Huostaanoton ja sijoituksen yleisimpiä syitä

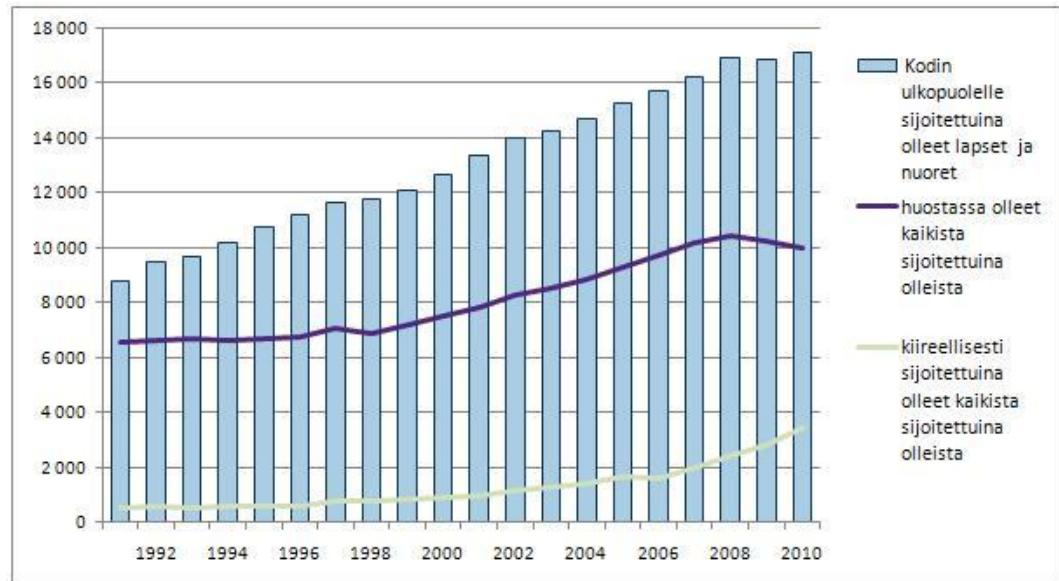
Tutkimusten mukaan huostaanoton syyt vaihtelevat lapsen sijoitusiän mukaan. Perhetekijöiden vaikutus lapsen huostaanottoon on voimakkainta pienten lasten kohdalla, kun taas teini-ikäisten huostaanottojen syyt liittyvät usein lapsen omaan käytökseen. Kodin ulkopuolelle sijoittamisen riskitekijöitä tarkastelevassa tutkimuksessa tuli esille, että vanhempien kouluttamattomuus, vanhempien mielenterveyden ongelmat, äidin yksinhuoltajuus lapsen syntymän hetkellä sekä perheen taloudelliset vaikeudet ovat suurimmat riskitekijät, jotka vaikuttavat lapsen huostaanottoon. Taloudellisiin vaikeuksiin liittyi usein alkoholiongelmia, väkivaltaa, vanhempien stressiä ja sosiaalisen tuen puutetta. (Kestilä, Paananen, Väisänen, Muuri, Merikukka, Heino, & Gissler 2012, 47–48.) Myllärniemi (2006, 71) tutki huostaanottoja pääkaupunkiseudulla ja hänen tutkimuksensa tulos on edelliseen nähden samansuuntainen, sen mukaan huostaanotettujen lasten vanhemmilla esiintyy suhteellisen usein päihdeongelmia, mielenterveysongelmia, uupumusta ja vuorovaikutusongelmia.

Myllärniemen (2006, 70) tutkimuksessa tuli esille myös, että teini-iässä kodin ulkopuolelle sijoitetuilla lapsilla syyt liittyvät usein nuoreen itseensä, heillä on erilaisia käytös- ja oppimishäiriöitä, mielenterveyden ongelmia, rikollisuutta ja päihteiden käyttöä. Teini-ikäisten kohdalla on Kestilän ym. (2012, 48) mukaan kuitenkin syytä muistaa, että lapsuuden kokemukset ja epäsuotuisten kotiolojen vaikutus voivat jossain tapauksissa näkyä vasta teini-iässä. Myllärniemen (2006, 70) tutkimuksessa melko yllättävänä tuloksena voidaan pitää sitä, että nuorten ikäryhmässä (13–17 –vuotiaat) 51 % asianosaisista itse toivoi sijoitusta. Asianosainen voi olla vanhempi tai lapsi itse. Valtaosassa tutkimuksen tapauksista lapsen huostaanoton toivomuksen oli esittänyt lapsen vanhempi ja alle viidessä prosentissa lapsi itse.

3.3 Huostaanotot tilastoissa

Terveyden ja hyvinvoinnin laitoksen lastensuojelun tilasto vuodelta 2010 on esitetty kuviossa 3, joka osoittaa, että vuonna 2009 sijoitettujen lasten ja nuorten kokonaismäärä laski ensimmäisen kerran vuoden 1991 jälkeen, mutta lähti uudelleen nousuun 2010. Kaikkiaan kodin ulkopuolelle oli vuoden 2010 aikana sijoitettuna 17 064 lasta ja nuorta, joista huostaanotettuna 10 003 lasta, kiireellisesti sijoitettiin 3 432 lasta ja loput olivat sijoitettuna avohuollon tukitoimena. Kuvion 3 tilasto osoittaa myös, että vaikka vuonna 2010 huostassaolleiden lasten määrä väheni edellisvuodesta runsaat 2 %, niin kiireellisesti sijoitettuja oli 21 % enemmän kuin edellisenä vuonna. Huostaanotto alkaa nykyisin yhä useammin kiireellisellä sijoituksella. (Terveyden ja hyvinvoinnin laitos 2010.) Lastensuojelulain 38§:n mukaan kiireellinen sijoitus mahdollistaa nopean puuttumisen esimerkiksi silloin, kun lapsi on itsetuhoinen, käyttäytyy rajattomasti, käyttää päihteitä tai on tehnyt rikoksia.

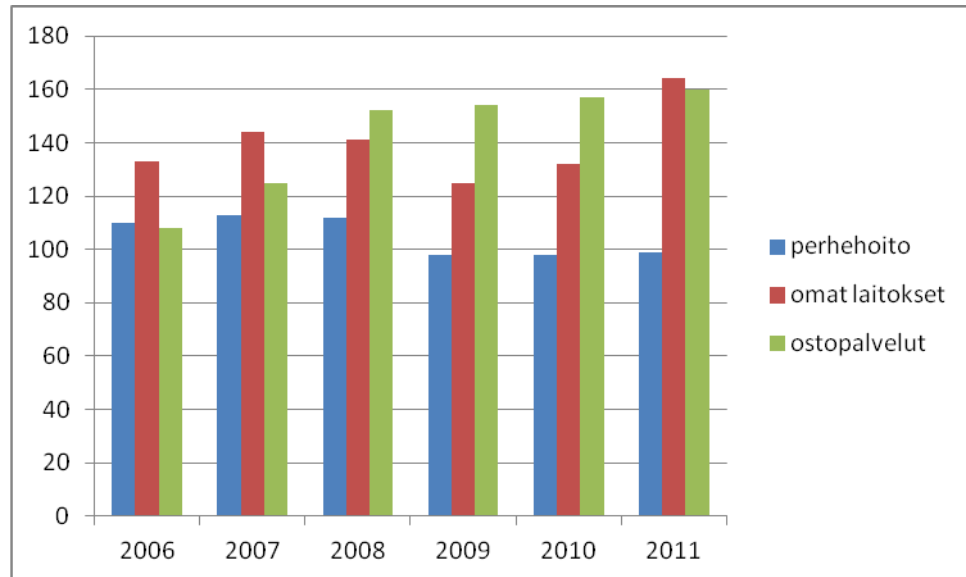

Kuvio 3. Kodin ulkopuolelle sijoitettuna olleet lapset ja nuoret sekä niistä huostassa olleet ja kiireellisesti sijoitetut lapset vuosina 1991–2010 (Terveyden ja hyvinvoinnin laitos 2011)

Kiireellisten sijoitusten määrä on tilaston mukaan lähtenyt voimakkaasti nousuun vuonna 2007. Bardy on pohtinut (2009, 60-61) kertooko kiireellisten sijoitusten lisääntyminen peruspalveluiden heikkoudesta, avohuollon tukitoimien riittämättömyydestä, vai ryhdytäänkö huostaanottoon liian myöhään. Tuloksellisuustarkastuskertomuksen (2012, 48-49) perusteella lisääntyneiden kiireellisten sijoitusten syynä on, että lapsi tulee lastensuojelun asiakkaaksi liian myöhään. Sosiaalityöntekijä saattaa nähdä lapsen ensimmäisen kerran, kun hän joutuu tekemään lapsesta kiireellisen sijoituksen päätöksen. Tämän perusteella kiireellisten sijoitusten lisääntyminen johtuu siis ainakin osittain peruspalveluiden riittämättömyydestä.

Lahden Lastensuojelupalveluiden sijoittamien lasten määrä mukailee valtakunnallista tilastoa. Sijoitettujen lasten määrä on vuosittain hitaasti noussut, ja vuonna 2011 Lahdessa sijoitettuna oli 423 lasta. Tässä luvussa ovat mukana kiireelliset sijoitukset, avohuollon tukitoimena sijoitetut sekä huostaanotetut lapset. Kuviosta 4 nähdään kuinka Lahden sijoittamat lapset ovat jakautuneet omiin laitoksiin, perhehoitoon ja ostopalveluna laitoshoidon. Tilastoa tarkasteltaessa on syytä huomioida, että Lahdessa omiin laitoksiin sijoitetaan lapsia yleensä vain avohuollon toimenpiteenä. Huostaanotettuna omissa laitoksissa on vain muutamia kymmeniä

lapsia vuodessa. Kuviosta 4 havainnollistuu myös se, että Lahdessa perhehoidon osuus sijaishuoltopaikkana on ensin hieman vähentynyt ja on kolmen viime vuoden aika pysynyt lähes samana. Samaan aikaa on laitoshoidon ostopalveluluiden määrä kasvanut vuosittain. (Lahden kaupunki 2011; Lahti 2012.)

Kuvio 4: Lahdessa sijaishuoltoon sijoitetut tilastoissa 2006–2011
(Lahden kaupunki 2011; Lahti 2012)

4 KOTIUTTAMISEN KESKEISIÄ KÄSITTEITÄ

Toimintatutkimuksessa keskeisten käsitteiden määrittely tapahtuu tutkimuksen suunnitteluvaiheessa. Tämän työn luettavuuden ja ymmärrettävyyden kannalta esittelen jo tässä vaiheessa lapsen kotiuttamiseen liittyviä keskeisiä käsitteitä. Asiakassuunnitelma on ”punainen lanka”, joka ohjaa koko lastensuojeluprosessia ja myös kotiuttamistyötä. Kotiuttamisen yhteydessä on syytä erottaa toisistaan käsitteet perheen jälleenyhdistäminen ja huostassapidon lopettaminen, jotka jopa ammatillisessa puheessa sekoittuvat. Lastensuojelulaissa käytetään käsitettä väliaikainen sijoitus kotiin, kun lapsi sijoitetaan biologiseen perheeseen ja samalla valmistellaan huostaanoton lopettamista. Tässä kehittämishankkeessa loimme käsitteen kotisijoitus kuvaamaan aikaa, jonka lapsi on väliaikaisesti sijoitettuna kotiin. Lisäksi kuvaan, mitä tarkoitetaan perheen jälleenyhdistämisen prosessissa kotiuttamisella, ja miksi sitä tehdään ennen kaikkea kotikäyntityönä. Viimeisenä kuvaan, mitä tarkoitetaan huostassapidon lopettamisen jälkeen alaikäisen jälkihuollolla.

4.1 Asiakassuunnitelma

Koko lastensuojeluprosessissa asiakassuunnitelma toimii työskentelyn ”punaisena lankana”. Asiakassuunnitelman tarkoituksena on turvata kokonaisvaltainen ja pitkäjänteinen tuki lapselle ja hänen perheelleen lastensuojeluprosessin aikana. Siinä määritellään asiat ja olosuhteet, joihin pyritään vaikuttamaan, laaditaan tavoitteet työskentelylle, kirjataan ylös käytettävät keinot ja menetelmät sekä arvioidaan aika, jonka työskentely kestää. (Lastensuojelulaki 30§; Saastamoinen 2010, 81–84.) Lastensuojelulain 30 §:n mukaan asetettuja tavoitteita on arvioida säännöllisesti, vähintään kerran vuodessa ja tarvittaessa useamminkin. Arviointi on osa laadukasta lastensuojelutyötä ja asiakassuunnitelmaneuvoittelussa arvioidaan, miten lapsen ja perheen tilanne on muuttunut, miten asetettuja tavoitteita on saavutettu ja miten tukitoimet ja käytetyt työmenetelmät ovat lasta ja perhettä auttaneet (Lastensuojelun kansalliset laatusuositukset 2012, 14).

Asiakassuunnitelma ohjaa myös perheen jälleenyhdistämistä. Huostaanotetun lapsen jokaisessa asiakassuunnitelmaneuvoittelussa on sosiaalityöntekijän otettava kantaa perheen jälleenyhdistämisen mahdollisuuteen (Lastensuojelulaki 30§; Rätty 2010, 239). Asiakassuunnitelmaan kirjataan ylös perheen jälleenyhdistämisen tavoitteet, tarvittavat muutokset perheen olosuhteissa, millä keinoilla ja missä aikataulussa niihin pyritään, jotta lapsi voisi palata biologiseen perheeseen. Lastensuojelun kansallisissa laatusuosituksissa (2012, 26) kehoitetaan arvioimaan asiakassuunnitelmaa puolen vuoden välein sijoituksen alussa sekä kotiuttamista valmisteltaessa.

Englannissa tutkittiin huostaan otettujen lasten kotiuttamista 1990-luvulla ja tutkimuksessa kiinnitettiin huomiota perheen yhdistämisen suunnitelmallisuuteen ja vanhemmille annettavaan riittävään tukeen. Koska sijoituksen aikana sekä lapsi että perhe ovat muuttuneet, ei kotiin palaaminen ole yksittäinen tapahtuma vaan pitkä suunnitelmallinen prosessi. (Bullock, Little & Millham 1993, 24–27.) Suomessa Laituri-projektin yhteydessä määriteltiin sijaishuollon päättymisen laatuksiterit, jotka ohjaavat hallittua kotiuttamisprosessia. Laatuksiterien mukaan on tärkeää, että sijoituksen päättymistä on valmisteltu asiakasneuvotteluissa jo sijoituksen aikana yhteistyössä vanhempien, sijaishuoltoapaikan ja lastensuojelun kanssa. (Heinjoki, Heinonen, Kiiskinen, Mikkola, Ollila & Peitsalo 2005, 41-42). Myös Rätty (2010, 373) ja Taskinen (2010, 143) ovat lastensuojelun omissa soveltamisohjeissaan sitä mieltä, että kotiuttamista on ennakoitava riittävän ajoissa ja laajasti. Tavoitteena on, että lapsen sekä kodin muuttuneet kasvuolosuhteet pystytään osoittamaan riittävän pitkältä ajalta, koska lyhytaikainen muutaman kuukauden kehitys hyvään suuntaan ei vielä riitä osoittamaan pysyvää muutosta lapsen tilanteessa tai vanhempien elämässä.

4.2 Perheen jälleenyhdistämisen tavoite ja huostassapidon lopettaminen

Perheen jälleenyhdistäminen

Lastensuojelussa käytettävät käsitteet perheen jälleenyhdistäminen ja huostassapidon lopettaminen mielletään jopa ammatillisessa puheessa samaa tarkoittaviksi asioiksi. Perheen jälleenyhdistäminen on huostassapidon lopettamista laajempi

koko lastensuojelun sijaishuoltoa koskeva tavoite, jolla pyritään siihen, että lapsi voi tavoitteellisen sijaishuollon työskentelyn jälkeen palata asumaan omaan biologiseen perheensä (Lastensuojelulaki 4§; 47§; Rätty 2011, 369–371.) Perheen jälleenyhdistämisen tavoite määräytyy myös Perustuslain (10§) ja Euroopan ihmisoikeussopimuksen 8 artiklan pohjalta.

Perheen jälleenyhdistämisen tavoite edellyttää, että jo sijoitusvaiheessa otetaan huomioon perheen jälleenyhdistämisen mahdollisuus, jos lapsi joudutaan sijoittamaan hoidettavaksi ja kasvatettavaksi kodin ulkopuolelle (Lastensuojelulaki 4§; Rätty, 2011, 8). Lastensuojelulain (54§) sekä Lastensuojelun kansallisten laatusuosituksen (2012, 27) mukaan tulee sijaishuollon aikana varmistaa lapsen ja vanhempien yhteydenpito. Sosiaalityöntekijän on oltava aktiivinen perheen jälleenyhdistämisen mahdollistamisessa ja tuettava lapsen ja vanhemman välistä vuorovaikutusta, sisarusten välistä kiintymyssuhdetta ja lapsen kotilomia. Perheen jälleenyhdistämisen tavoite, pyrkimys lapsen kotiuttamiseen, on siis mukana lastensuojeluprosessissa aina alusta loppuun saakka.

Huostassapidon lopettaminen ja sen hakeminen

Huostassapidon lopettaminen on osa perheen jälleenyhdistämisen prosessia. Se on sosiaalityöntekijän tekemä virallinen valituskelpoinen päätös, jonka nojalla huostassapito lopetetaan ja lapsen huoltovastuu siirtyy kokonaan takaisin vanhemmille (Lastensuojelulaki 47§). Vaikka alle 18-vuotiaan lapsen huostaanoton perusteet ovatkin poistuneet, on huostassapidon lopettamista arvioitava lapsen kokonaisvaltaisen edun kannalta. Päätettäessä huostassapidon lopettamisesta, on tarkasteltava sijoituksen kestoa, lapsen ja sijaishuoltopaikan työntekijöiden välistä kiintymyssuhdetta sekä lapsen, vanhemman ja mahdollisten sisarusten välistä suhdetta kokonaisuudessaan. (Lastensuojelulaki 47§; Taskinen 2010, 106–108; Rätty 2010, 370-371.)

Lastensuojelulaissa määritellään, että huostassapidon lopettamista voivat hakea huoltaja tai 12 vuotta täyttänyt lapsi. Kunnan viranhaltijana sosiaalityöntekijän on tässä tilanteessa arvioitava lapsen tilanne ja tehtävä päätös huostassapidon lopettamisesta tai sen jatkamisesta. Myös lapsen asioista vastaavalla sosiaalityöntekijällä on itsellään velvollisuus aloittaa huostassapidon lopettamisen valmistelu, kun

hän tietää, että huostaanoton perusteet eivät enää täyty. (Lastensuojelulaki 47§; Rätty 2010, 372.)

Huostassapidon lopettamisen hakemukseen on sosiaalityöntekijän vastattava tekemällä asiasta virallinen valituskelpoinen päätös. Päätöstä edeltää lapsen asioihin perehtyminen, lapsen ja perheen kuulemiset ja mahdollisten lausuntojen pyytäminen esimerkiksi sijaishuoltopaikasta ja muilta tärkeiltä yhteistyötahoilta. Jos taas huostassapitoa ei vielä voida lopettaa, on sosiaalityöntekijän mietittävä, minkälaisilla tukitoimenpiteillä huostassapito voidaan ehkä myöhemmin lopettaa. Perheelle on tässä vaiheessa tarjottava näitä palveluita, esimerkiksi vanhemman asiakassuunnitelman tekeminen yhteistyössä aikuissosiaalityön kanssa, sosiaalinen tuki ja perhevalmennus. (Lastensuojelulaki 47§; Rätty 2010, 372.) Lastensuojelun kansalliset laatusuosituksat (2012, 25) velvoittavat lastensuojelun työntekijöitä aktiivisesti työskentelemään vanhempien kanssa ja tukemaan perheen jälleenyhdistämisen pyrkimystä. Vanhempien kanssa tehtävän työskentelyn tavoitteena on perhelanteen kokonaisvaltainen muutos ja näin perheen jälleenyhdistämisen toteutuminen tulevaisuudessa.

4.3 Kotiuttaminen ja kotikäyntityö

Kotiuttaminen on lastensuojelun sosiaalityössä melko uusi käsite. Tässä kehittämishankkeessa kotiuttaminen on suunnitelmallinen ja ammatillinen prosessi, jonka tavoitteena on tukea lapsen palaamista takaisin biologiseen perheeseensä. Kotiuttaminen alkaa jo perheen jälleenyhdistämisen suunnittelusta ja jatkuu läpi koko perheen jälleenyhdistämisen prosessin. Kotiuttamistyö on lastensuojelun sosiaalityön, sijaishuoltopaikan sekä lapsen ja perheen yhdessä toteuttamaa suunnitelmallista työskentelyä niiden tavoitteiden saavuttamiseksi, joita kotiuttamistyölle on asetettu asiakasneuvottelussa.

Kotiuttamistyöskentelyssä keskeistä on perheen kanssa perheen kotona tehtävä ammatillinen työskentely. Hurtigin (2009, 25) mukaan kotona perheen kanssa tehtävässä työssä voidaan saada moniulotteista tietoa perheenjäsenten arjesta ja nähdä keskeiset pulmakohdat, jolloin voidaan vastata paremmin perheen tarpei-

siin. Kotiuttamisprosessiin liittyvässä perheessä tehtävässä työskentelyssä on paljon yhteistä perinteisen avohuollon perhetyön kanssa. Perhetyö mielletään usein vain lastensuojelun avohuollon tukitoimenpiteeksi, jonka tavoitteena on vanhemmuuden vahvistaminen niin, että lapsi voi asua kotona eikä häntä sijoiteta tai oteta huostaan (Hurtig 2003, 186; Känkänen & Laaksonen 2006, 39). Laakso (2009, 186) on väitöskirjassaan halunnut erottaa perheeseen annettavasta perhetyöstä lastenkotiin sijoitetun lapsen vanhempien kanssa tehtävän työskentelyn. Hän päätyi väitöskirjassaan käyttämään perhetyön asemasta käsitettä vanhempien kanssa tehtävä työ, kun kuvataan sijaishuoltopaikan ammatillisten työntekijöiden tekemää työtä sijoitetun lapsen vanhempien kanssa.

Tässä kehittämishankkeessa käytän termiä kotikäyntityö kuvaamaan lapsen kotona koko perheen kanssa tehtävää ammatillista työskentelyä, jonka tarkoituksena on tukea lapsen palaamista omaan biologiseen perheeseensä. Terminä kotikäyntityö kuvaa työskentelyn fyysistä paikkaa, lapsen kotia, johon lapsen ajatellaan palaavan huostassapidon lopettamisen jälkeen. Kotiuttamisprosessin aikana tehtävä kotikäyntityö on perheen arkeen ja sääntöihin liittyvää ohjausta ja mallintamista, perheen vuorovaikutus- ja kommunikaatiotilanteiden opettelua sekä vanhempien kanssa käytäviä keskusteluja.

4.4 Väliaikainen sijoitus kotiin

Lastensuojelulain (49§) mukaan lapsi voidaan sijoittaa väliaikaisesti kotiin, vanhemman tai huoltajan luokse siinä vaiheessa, kun valmistellaan lapsen palaamista ulkopuolisesta sijaishuoltopaikasta omaan kotiin. Tämä väliaikainen sijoitus voi lastensuojelulain mukaan kestää enintään kuusi kuukautta, ja tänä aikana lapsi on edelleen huostaanotettuna. Lasta kotiutettaessa on hyvä seurata lapsen ja perheen tilannetta väliaikaisen sijoituksen ajan ja vasta sen jälkeen ratkaista lopetetaanko huostassapito lopullisesti (Räty 2010, 379; Saastamoinen 2010, 32–35).

Väliaikaisesta sijoituksesta käytetään erilaisia käsitteitä kuten koekotiutus (Pitkänen 2008, 108; Saastamoinen 2010, 18, 35) tai koetteeksi kotiutettu (Hiitola 2009, 9; Tuloksellisuustarkastuskertomus 2012, 88). Lahden Lastensuojelupalveluiden

sijaishuollon esimies toivoi, että kehittämishankkeessa mietittäisiin väliaikaiselle sijoitukselle kuvaavampi ja kauniimpi käsite. Päädyimme käyttämään käsitettä kotisijoitus kuvaamaan sitä ajanjaksoa, kun lapsi on sijaishuollon muutoksella sijoitettuna biologiseen perheeseensä ja valmistellaan huostassapidon lopettamista. Kotisijoituksen aikana lapsi on sijoitettuna kotiin, jossa vanhemmilla on hoito- ja kasvatust vastuu, mutta on edelleen huostassa ja hänen asioistaan päättää sosiaalityöntekijä.

Rädyn (2010, 379) mukaan lapsen palaamista biologiseen perheeseen voidaan väliaikaisen sijoituksen aikana tukea sosiaaliohjauksen ja sosiaalityön keinoilla, esimerkiksi antamalla vanhemmille psykososiaalista tukea ja käytännön ohjausta vanhemmuuden tehtävissä sekä avustamalla perhettä taloudellisesti. Jos taas lapsen ollessa sijoitettuna väliaikaisesti kotiin huomataan, ettei kotiutuminen tässä vaiheessa ole mahdollista, tehdään päätös huostassapidon jatkamisesta ja kodin ulkopuolisesta sijoituksesta.

4.5 Jälkihuolto-oikeus

Bullock ym. (1993, 24–27) sekä Holma ja Rousu (1999, 57–58) ovat sitä mieltä, että kotiuttamisen ei tulisi päättyä vielä silloin, kun huostassapito lopetetaan ja sijaishuollon asiakkuus päättyy. Heidän mielestään kotiuttamisen tulisi jatkua jälkihuollon työskentelynä, jolla tuetaan perheen eheytymistä ja turvataan lapsen kehitystä lapsen kotiin palaamisen jälkeenkin. Lastensuojelulaissa (75§) määritellään nykyisin entistä tarkemmin, että alle 18-vuotiaan lapsen sijaishuollon päättyttyä lastensuojelun tuki jatkuu alaikäisen jälkihuoltona. Jälkihuolto mielletään usein virheellisesti vain itsenäistyvän 18–21-vuotiaan nuoren oikeudeksi, mutta lastensuojelulaki edellyttää jälkihuollon järjestämistä kaikille sijaishuollon päätymisen jälkeen. Jälkihuolto-oikeus on sekä huostaanotetuilla että yli kuusi kuukautta avohuollon tukitoimena sijoitettuna olleilla lapsilla (Räty 2010, 493; Taskinen 2010, 150–151.)

Sijaishuollon päättyttyä annettava jälkihuolto perustuu asiakkaan yksilölliseen jälkihuollon asiakassuunnitelmaan. Känkäsen ja Laaksosen (2006, 45–46) mukaan

lapselle ja hänen perheelleen annettavan tuen määrä ja sisältö määräytyy kunkin asiakkaan tarpeiden mukaan. Oikeus jälkihuoltoon päättyy viimeistään, kun nuori täyttää 21 vuotta. Lastensuojelulain mukaan kunnan velvollisuus jälkihuollon järjestämiseen päättyy alle 18-vuotiaana kotiutetun lapsen kohdalla, viiden vuoden kuluttua siitä, kun lapsi tai nuori on viimeksi saanut palveluja tai tukitoimia. (Lastensuojelulaki 75§; Rätty 2010, 497–498.)

Jälkihuollon tarkoituksena on turvata lapsen sijaishuollon kantavuus ja varmistaa riittävän pitkäjänteinen tuki lapselle ja hänen perheelleen (Heinjoki ym.2005, 42). Timonen-Kallio (2008, 27) on todennut lisensiaattityössään Lastenkodin ohjauksellinen identiteettityö, että jälkihuollon tavoitteena on tukea lasta ja hänen perhettään sopeutumaan muutokseen sekä seurata perheen tilanteen kokonaisvaltaista kehitystä. Jälkihuoltona kyseeseen voivat tulla mitkä tahansa sosiaali- ja terveydenhuollon palvelut, joiden katsotaan tukevan lapsen asettumista omaan biologiseen kotiin (Taskinen 2010, 153-154). Rätty (2010, 493–495) täydentää jälkihuolto-oikeuden tarkoittavan lapselle ja hänen perheelleen suunniteltua yksilöllisiin tarpeisiin perustuvaa avohuollollista tukea, jota voivat esimerkiksi olla taloudellinen tuki, koulunkäynnin tukeminen ja turvaaminen, vapaa-ajan harrastuksiin ohjaaminen tai tukiperhe lomapaikkana.

5 VANHEMPIEN KANSSA TEHTÄVÄ TYÖ

Huostaanotto ei itsessään ole ratkaisu lapsen elämäntilanteeseen, vaan ratkaisevaa on se, mitä sijoituksen aikana tapahtuu ja miten sijoituksen aikana työskennellään niin lapsen kuin vanhempien kanssa, toteaa Pitkänen (2011, 22, 122) tutkimuksessaan. Vanhempien tukeminen on ensiarvoisen tärkeää perheen jälleenyhdistämisen tavoitteen toteuttamiseksi. Tässä luvussa tuon esille, miten vanhemmuus muuttuu lapsen huostaanoton ja sijoituksen myötä, sekä kuinka meidän lastensuojelun ammattilaisten tulisi tukea vanhempia uuden vanhemmuusidentiteetin löytämisessä ja edistää lapsen ja vanhemman välistä suhdetta. Vanhempien kanssa tehtävässä työssä on erilaisia painotuksia kontrollista tukeen. Mielestäni tavoiteltavaa olisi rinnakkainen kasvatuskumppanuus, jossa työntekijät ja vanhemmat yhdessä huolehtivat sijoitetun lapsen hoidosta ja kasvatuksesta.

5.1 Muuttuva vanhemmuus

Huostaanotto vaikuttaa syvästi sekä huostaanotettuun lapseen että hänen läheisiinsä. Pitkäsen (2011, 20) mukaan lapsen huostaanotto ja sijoitus muistuttavat erottelannetta, sillä arjen muuttumisen lisäksi perhesuhteet joudutaan määrittelemään uudelleen, ja sijoitus vaikuttaa jokaisen perheenjäsenen identiteettiin. Monet tutkijat ovat todenneet, että lapsen ja biologisen vanhemman välinen suhde on ainutlaatuinen, ja suhteen välistä vetovoimaa ei pidä aliarvioida. Lapsi on huostaanottoa edeltäneistä vaikeistakin asioista huolimatta kiintynyt vanhempiinsa ja vastavasti vanhemmat lapseensa. Biologiset vanhemmat ovat hyvine ja huonoine puolin lapsen ainoat biologiset vanhemmat. (Sinkkosen 2001, 179; Pitkäsen 2011, 16, 23; Nummela 2007, 7.) Erään vanhemman itsensä sanoja lainaten ”*lapselle ne omat vanhemmat ovat kuitenkin ne omat vanhemmat*” (Pitkänen 2011, 16)

Vanhemmuus ja sen toteuttaminen muuttuvat huostaanoton ja sijaishuollon myötä, kun lapsi sijoitetaan kodin ulkopuolelle (Pekkarinen 2011, 62). Vanhemmuus käsitteenä avautuu englannin kielessä suomenkieltä laajemmin, koska englanninkielessä on kaksi eri käsitettä vanhemmuudelle. Schmitt ja Piha (2008, 6-9) ovat tieteellisten artikkelien pohjalta pyrkineet määrittelemään vanhemmuus-käsitettä.

Suomenkielinen vanhemmuus käsite pitää sisällään sekä vanhempana olemisen ”parenthood” että vanhempana toimimisen ”parenting”. Vanhempana toimiminen ”parenting” on huolenpito ja kasvatustehtävä, joka muokkaa lapsen kehitystä ja käyttäytymistä. Vanhempana oleminen ”parenthood” taas on vanhemman roolin, identiteetin ja käyttäytymisen omaksumista. Schmitt (2003, 315–316) kuvaa lisäksi vanhempana olemista ”parenthood” lapsen kautta syntyvänä mielentilana, joka on pysyvä ja peruuttamaton. Vanhemmuutta ei voi myöskään jakaa, koska se on vanhemman ja lapsen välinen kasvuprosessi ja ainutlaatuinen. Sen sijaan vanhemman velvollisuuksia, vanhempana toimimista, voidaan jakaa jo perheen sisällä, ja myös ulkopuolisten toimijoiden, kuten päivähoidon ja koulun kanssa.

Myös Pitkänen (2011, 83–89) toteaa, että vanhemmuus ja vanhemman identiteetti muuttuvat, kun vanhemmilta siirretään pois vanhempana toimimisen keskeinen tehtävä, huolenpitotehtävä. Sijaishuoltopaikan vastatessa lapsen arjesta ja kasvatuksesta, vanhempana toimimisen sijaan painottuu vanhempana oleminen. Lapsen ja vanhemman välinen suhde rakentuu emotionaalisista ja yksityisistä lähtökohdista. Nummela (2007, 7) huostaan otettujen lasten vanhempien tukemista koskevassa tutkimukseen toteaa kuten Schmitt, että biologinen vanhemmuus on peruuttamaton, eikä vanhempana oleminen pääty, vaikka vanhemmuuden jokapäiväistä vastuuta tarvittaessa jaettaankin.

Kun vanhemmuus on muuttunut vanhempana toimimisesta enemmän vanhempana olemiseen, on tärkeää tukea biologisia vanhempia uuden vanhemmuusidentiteetin luomisessa. Biologiseen vanhemmuuteen pohjautuvat juridiset oikeudet ovat vanhemmille tärkeitä. Lisäksi mahdollisuudet vaikuttaa lasta koskeviin ratkaisuihin sekä tilaisuudet olla mukaan toteuttamassa niitä kasvattavat vanhemmuusidentiteettiä. (Pitkänen 2011, 84–85; Nummela 2007, 38.) Hiitolan (2009, 40) tutkimuksessa tuli esille, että biologiset vanhemmat kokivat lapsen sijoituksen aikana omaa vanhemmuuttaan vahvistavana tiiviin yhteistyön sijaishuoltopaikan kanssa ja säännölliset lapsen tapaamiset.

5.2 Vanhempien kanssa tehtävä työ lastensuojelulaissa

Huostassapidon ja sijoituksen aikaiseen työskentelyyn vanhempien kanssa ohjataan Lastensuojelulain (417/2007) monessa kohdassa. Esimerkiksi jo sijaishuoltopaikkaa valittaessa on Lastensuojelulain (50§) mukaisesti otettava huomioon lapsen ja vanhemman välisen suhteen ylläpitämisen mahdollisuus. Lastensuojelulaissa (54§) kehoitetaan lastensuojelun sosiaalityötä ja sijaishuoltopaikkaa edistämään ja tukemaan lapsen ja vanhemman välistä yhteydenpitoa. Myös Lastensuojelun kansalliset laatusuositusten mukaan (2012, 25–27) lapsen hyvään hoitoon ja kasvatukseen pyritään yhteistyössä vanhempien, sijaishuoltopaikan ja lastensuojelun kanssa.

Vanhempien kanssa tehtävän työskentelyn tueksi Lastensuojelulaki (30 §) ohjaa laatimaan vanhemmille oman asiakassuunnitelman, jossa määritellään tukitoimet ja palvelut, jotka edistävät vanhempien kuntoutumista ja perhetilanteen parantamista. Rädyn (2012, 248) ja Pitkäsen (2011, 62) mukaan vanhempien asiakassuunnitelman tavoitteena on, että vanhemmat tietävät, miten heidän tulee toimia ja minkälaisia muutoksia heiltä arjessa ja vanhemmuudessa odotetaan. Vanhemmille laadittavan asiakassuunnitelman tekemisestä vastaa sosiaalityöntekijä, mutta se tulisi laatia yhteistyössä perheen keskeisten toimijatahojen kanssa esimerkiksi aikuissosiaalityön, päihde- ja mielenterveyspalveluiden kanssa. Käytännön työskentely vanhempien ja perheen tukemiseksi tulisi olla moniammatillista yhteistyötä sosiaalitoimen, sijaishuoltopaikan ja muiden yhteistyökumppaneiden kanssa (Heinonen 2011, 22, 27).

Valtiontalouden tarkastusviraston lastensuojelun tarkastuskertomuksessa (2012, 125–126, 3) todetaan, että vanhempien asiakassuunnitelmalla on suora vaikutus siihen, miten koko perheen tuen tarve otetaan huomioon lastensuojelussa ja miten perheen kanssa työskennellään perheen jälleenyhdistämisen tavoitteen mukaisesti. Tarkastuskertomuksessa tulee kuitenkin esille, että vanhemmille tehdään hyvin harvoin oma asiakassuunnitelma. Sosiaalityöntekijät ovat epä tietoisia, kenelle suunnitelman tekeminen kuuluu ja ajanpuutteen vuoksi se jätetään tekemättä. Joissakin kunnissa vanhemmille oli tehty asiakassuunnitelma silloin, kun valmisteltiin lapsen palaamista kotiin.

5.3 Vanhempien kanssa tehtävä työ käytännön arjessa

Lastensuojelulain ohjeita vanhempien tukemiseen huostaanoton ja sijoituksen aikana toteutetaan käytännön arjessa hyvinkin eri tavoin. Lastensuojeluprosessin aikana vanhemmuuteen kohdistuva tuki ja vanhempien kanssa tehtävä työ vaihtelevat prosessin eri vaiheissa. Huostaanoton ja sijoituksen myötä vanhempien kanssa tehtävä työ siirtyy usein kodissa tehtävästä avohuollon työskentelystä lapsen sijaishuoltopaikassa tehtäväksi työskentelyksi. (Pitkänen 2011, 14, 21; Hovi-Pulsa 2011, 64.) Huostassapidon lopettamisen ja perheen jälleenyhdistämisen tavoite edellyttää, että lapsen lisäksi sijoituksen aikana työskennellään aktiivisesti myös vanhempien ja koko perheen kanssa (Pitkänen 2011, 115; Tuloksellisuustarkastuskertomus 2012, 131–132). Myös Nummelan (2007, 38–39, 94) tutkimuksesta nousee esille, että vanhempien tukeminen sekä lapsen ja vanhempien yhteydenpidon edistäminen tukevat lapsen kasvua ja kehitystä, sekä auttavat lapsen kiinnittymistä sijaishuoltopaikkaan ja luovat pohjaa perheen jälleenyhdistämiselle.

Lastensuojelutyössä vanhempien kanssa tehtävässä työssä näkyvät erilaiset painotukset. Pösön (2007, 72–74) mukaan voidaan puhua suojelu- tai hyvinvointipainotteisesta lastensuojelutyöstä. Suojelupainotteisessa työskentelyssä korostuvat arviointi ja kontrollointi, jolla pyritään turvaamaan ja suojelemaan lasta. Hyvinvointipainotteisessa työskentelyssä taas painotetaan ensisijaisesti perheen hyvinvointia ja pyritään perhesuhteiden tukemiseen ja ylläpitämiseen. Vanhempien kanssa tehtävän työn näkökulmasta hyvinvointi- tai suojelupainotteisen lastensuojelutyön erot näkyvät työntekijän ja vanhemman välisessä suhteessa niin, että vuorovaikutus voi vaihdella kumppanuussuhteesta kontrollisuhteeseen. Työskentely vanhempien kanssa voi olla vanhempien ohjaamista, tukemista ja palvelua tai vastaavasti suojelupainotteisessa työskentelyssä vanhempien valvontaa ja kontrollia.

Vanhemmuustyön tulisi olla yhteistyötä, jossa vanhemmat ja työntekijät toimivat tasavertaisina lapsen kasvattajina. Tällaista ammattilaisten ja vanhempien tasavertaisuutta kasvatusasioissa voidaan kutsua kasvatuskumppanuudeksi. Kumppanuus ajattelu perustuu siihen, että sekä vanhemmilla että ammattilaisilla on olennaista tietoa lapsesta, toisen tietoa ja osaamista kunnioitetaan ja työskentelylle on asetettu yhteiset tavoitteet. (Karila 2006, 92–93; Hovi-Pulsa 2011, 71–72; Juhi-

la 2006, 137–139.) Lastensuojelun sosiaalityössä puhutaan usein vanhemmuuden tukemisesta, joka Karilan (2006, 93) mukaan asettaa vanhemman osaamattoman ja tietämättömän rooliin, jossa ammattilainen opettaa lapsen vanhempaa. Kasvatuskumppanuus käsite tulee varhaiskasvatuksesta ja sosiaalityössä kumppanuuskäsite on vielä uusi. Laakso (2009, 202–204) uskaltaa kuitenkin käyttää tutkimuksessaan kasvatuskumppanuus käsitettä tarkoittaessaan lastensuojelun sijaishuoltopaikan työntekijöiden ja vanhempien yhteistä vastuuta lapsen hoidosta ja kasvatuksesta. Kumppanuus käsite sisältää ymmärryksen vuorovaikutuksesta, jaetusta kasvatustehtävästä, vanhemman ja lapsen suhteen tukemisen sekä vanhempien osallisuuden. Kasvatuskumppanuus tukee Laakson (2009, 22) mukaan myös vanhempien vanhemmuusidentiteettiä.

Pitkänen (2011, 88–89) tuo Vastuun paikka – käytäntötutkimuksessaan käsitteen ”rinnakkainen vanhemmuus” käsitteen ”jaettu vanhemmuus” tilalle. Käsitteessä korostuu se, ettei vanhemmuus ole jaettua eikä sitä ole luovutettu itseltä pois, vaan se on rinnakkaista. Rinnakkaisessa vanhemmuudessa on Pitkäsen mukaan vanhemman mahdollista toteuttaa omaa vanhemmuuttaan lapseen yhdessä sijaishuoltopaikan rinnalla. Lapsen sijaishuoltopaikan kulttuurin ja työntekijöiden asenteen tulisi mahdollistaa vanhempien osallisuus lapsen hoitoon ja kasvatukseen sijaishuollon aikana niin, että vanhemmat eivät kokisi olevansa sijaishuoltopaikassa vierailijoita vaan kumppaneita toteavat myös Milligan ja Stevens (2006, 104–107).

6 SOSIAALIOHJAUS JA SOSIAALINEN TUKI

Käyn tässä luvussa läpi sosiaaliohjauksen ja sosiaalisen tuen käsitteitä. Lapsen kotiuttaminen sijaishuolto paikasta takaisin biologiseen kotiin on vahvasti käytännön sosiaali ohjausta ja sosiaalisen tuen antamista, joiden tavoitteena on perheen tukeminen kriittisen siirtymävaiheen yli. Sosiaalityössä sosiaali ohjausta toteuttavat usein juuri sosiaali ohjaajat, mutta on syytä muistuttaa, että sosiaali ohjaus on sosiaalityön toimintamalli, ei ammattinimike. Käsite sosiaalinen tuki taas miellellään helposti vain taloudelliseksi tukemiseksi, mutta se on myös emotionaalista, toiminnallista, tiedollista ja henkistä tukea asiakkaan auttamiseksi.

6.1 Sosiaali ohjaus

Honkakoski (2005, 212–216) on pohtinut sosiaali ohjauksen käsitettä. Yhteiskunnallisen muutoksen kautta yksilön ohjauksen tarve on muuttunut instituutioista ja järjestelmistä ihmisten arkielämään. Sosiaali ohjaus on tulevaisuuteen suuntautunut asiakkaan tukemista siirtymä- ja murrosvaiheen yli. Honkakoski kuvaa sosiaali ohjausta ”sosiaalisena” asiantuntijuutena, jossa yhdistyvät sosiaalityön teoria ja ammatillinen ohjaus. Ammatillisella ohjauksella pyritään vahvistamaan asiakkaiden omaa subjektiivuutta ja kykyä itse nähdä uusia mahdollisuuksia elämässään. Honkakoski tarkastelee mielenkiintoisesti sosiaali ohjausta, palvelu ohjausta ja amerikkalais-brittiläistä ”counselling-perinnettä”. ”Counselling” ymmärretään elämäntilanteissa tapahtuvien siirtymävaiheiden ohjauksena, jossa asiakkaalle pyritään antamaan mahdollisuus tutkia, oivaltaa ja ymmärtää elämäänsä voimavarat, joilla selvitä siirtymävaiheen yli. Kaljosen (2008, 52–54) mukaan sosiaali ohjaus on tiedottamista, ohjausta ja neuvontaa, mutta myös asiakkaan motivoimista ja eteenpäin ohjaajista sekä hänen rinnallaan kulkemista ja yhdessä tekemistä. Sosiaali ohjauksen perustana on asiakkaan ja työntekijän välinen luottamuksellisuus sekä dialogisuus, joka on aitoa vuorovaikutusta ja kohtaamista asiakkaan ja työntekijän välillä.

Sosiaalityössä on perinteisesti totuttu liittämään sosiaali ohjaus aikuissosiaalityöhön, vammais palveluun, päihde- ja mielenterveystyöhön, mutta lastensuojelun

sosiaalitoimistossa tehtävänä työnä sen on varsin uusi työmuoto. Marjatta Bardy (2009, 42–43) kuvaa sosiaalihojajia keskeisiksi toimijoiksi tämän päivän lastensuojelussa. Heidän ammattirooleissaan korostuvat esimerkiksi käytännön arjen tehtävät, lapsista huolehtiminen sekä vanhempien kanssa tehtävä työ. Lahden Lastensuojelupalveluissa työskentelee sosiaalihojajia kaikissa lastensuojelun tiimeissä: alkuarvioinnissa, avohuollossa, sijaishuollossa sekä perhehoidossa. Sosiaalihojauksen työnkuvia ollaan parhaillaan luomassa Lahden Lastensuojelupalveluihin. Lastensuojelupalveluiden perhehoitoon luotiin sosiaalihojauksen malli jo vuonna 2011. Viinikainen (2011) teki ylemmän ammattikorkeakoulututkinnon opinnäytetyönä Lastensuojelupalveluiden perhehoitoon sosiaalihojauksen mallin, jonka mukaan biologisten vanhempien sosiaalihojauksella tarkoitetaan sosiaalihojajan vanhempien kanssa tekemää tukityöskentelyä. Biologisten vanhempien kanssa tehtävä työ on osa huostaanotetun ja sijoitetun lapsen sosiaalityötä ja näin työskentelyn tavoitteet on asetettu tukemaan lapsen hoitoa ja kasvatusta.

6.2 Sosiaalinen tuki

Sosiaalista tukea on tutkittu paljon, mutta erilaiset sosiaalisen tuen määritelmät eivät ole saaneet tiedeyhteisön yhteistä hyväksyntää. Suomalaisessa tieteellisessä tutkimuksessa sosiaalisen tuen käsitys vakiintui 1970-luvulla kuvaamaan lähiyhteisön ja ihmisten välisiä suhteita. Sosiaalisen tuen tavoitteena on lisätä asianosaisten omakohtaista kokemusta selviämisestä ja pärjäämisestä. Keskeistä sosiaalisessa tuessa on ihmisten välinen vuorovaikutus, dialogisuus, jolloin sosiaalinen tuki ei ole vain taloudellista tukemista. Sosiaalinen tuki voidaan jakaa viiteen eri muotoon eli aineelliseen, toiminnalliseen, tiedolliseen, emotionaaliseen ja henkiseen tukeen. Aineellinen tuki koostuu aineellisuudesta kuten rahasta, tavarasta, apuvälineestä ja lääkkeestä. Toiminnallinen tuki on palvelua, kuljetusta ja kuntoutusta. Tiedollinen tuki on neuvontaa, opastusta, opetusta ja harjoitusta. Emotionaalinen tuki sisältää empatian, rakkauden ja kannustuksen. Henkinen tuki tulee yhteisestä aatteesta, uskonnosta ja filosofiasta. (Kumpusalo 1991, 14-15; Kinnunen 1998, 28–29.)

Kumpusalon (1991, 18-19) mukaan sosiaalinen tuen tavoitteena on auttaa ihmisiä sopeutumaan ympäristöön. Sen laadulla on enemmän merkitystä kuin määrällä ja tiheydellä. Sosiaalista tukea hyödynnetään esimerkiksi sosiaalisen hyvinvoinnin ohjelmissa, joissa on tarkoitus säilyttää tai palauttaa asiakkaiden kyky itsenäiseen toimintaan ja omatoimiseen tukeen. Nummela (2007, 13) mukaan vanhempien kanssa tehtävään työhön, jossa sosiaalisella tuella pyritään tukemaan vanhempia sekä vanhemmuutta, on pyritty kehittämään uusia työmuotoja. Hän esittelee tutkimuksessaan kuinka 2000-luvulla erilaisten hankkeiden kautta on pyritty luomaan juuri huostaanotettujen ja sijoitettujen lasten vanhemmille tarjottavan sosiaalisen tuen muotoja. Esimerkiksi Tampereella on jo useamman vuoden toiminut lastensuojelun työyksikkö Satama, joka keskittyy huostaanotettujen lasten sekä heidän biologisten vanhempiensa asioiden hoitoon. Työn painopisteenä on sosiaalinen tuki ja työyhteisössä työskentelee sekä sosiaalityöntekijöiden että sosiaaliohjaajia.

7 TOIMINTATUTKIMUS TUTKIMUSMENETELMÄNÄ

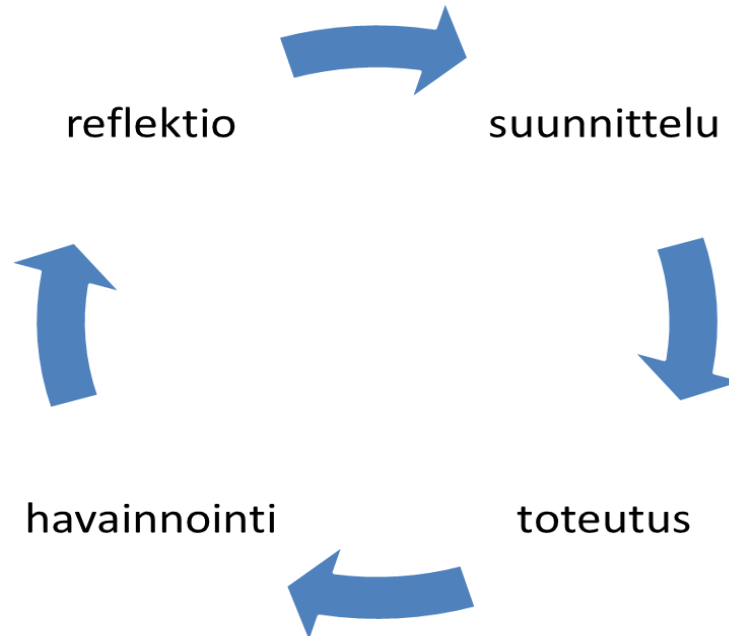
Kehittämishankkeen tutkimusmenetelmäksi valitsin toimintatutkimuksen, joka on yksi tutkimuksellisen kehittämistoiminnan suunta. Toimintatutkimus on käytännönläheinen ja kehittämishankkeesta saatua tietoa voidaan soveltaa välittömästi käytännössä. Tutkimusaineistoa pyritään keräämään osallistavalla havainnoinnilla, jossa kaikki toimijat tuovat esiin ja ovat mukana reflektoimassa kehittämishanketta. Osallistavan havainnoinnin tavoite on samalla juurruttaa kehitettävää kotiuttamismallia Lahden Lastensuojelupalveluiden käytäntöön. Toimintatutkimuksen keskeisiä toimijoita ovat itseni lisäksi Lastensuojelupalveluiden sijaishuollon tiimi, yhteistyötä tekevät sijaishuollon laitokset sekä kotiuttamisprosesseissa mukana olevat asiakasperheet.

7.1 Toimintatutkimus kotiuttamisen kehittämishankkeen tutkimusmenetelmänä

Tutkimuksellisessa kehittämistoiminnassa tuotos on usein toimintamalli, jolla kuvataan kehittämishankkeessa tuotetun uuden mallin tavoitteet, toimintamenetelmät, toimijat ja kohderyhmät. Toimintamalli voi olla sisältää esim. toimintaohjeita ja -menetelmiä tai toiminnan kuvausta prosessikaaviona. (Karjalainen, Koskinen-Ollonqvist, & Pelto-Huikko 2006, 29–30.) Keskeistä on, että käytännön ongelmat ohjaavat tiedontuotantoa ja kehittämistä tehdään aidossa käytännön toimintaympäristössä, jossa tutkimukselliset menetelmät toimivat apuna. (Toikko & Rantanen, 2009, 21–22.)

Toikon ja Rantasen (2009, 51) sekä Heikkisen (2010, 219–220) mukaan toimintatutkimuksen yksi keskeinen piirre on reflektiivisyys, tiedon jatkuva pohdinta ja päivittäminen uudessa tilanteessa. Toimintatutkimuksen sykli, reflektiivinen kehä, on kuvattu kuviossa 5. Ajatus reflektiivisestä kehästä, jossa suunnittelu, toiminta, havainnointi ja reflektointi seuraavat toisiaan, on Heikkisen (2010, 220) mukaan peräisin jo toimintatutkimuksen vahvan kehittäjän Lewinin ajalta 1940-luvulta. Toimintatutkimuksessa uuden kehittäminen alkaa ihmettelystä ja pohdinnasta joka rakentaa uutta ja suuntaa tulevaisuuteen. Uuden toiminnan kokeilua havainnoidaan ja arvioidaan toiminnan toteuttamisen kanssa samanaikaisesti ja jatkuvasti.

Havainnoinnin synnyttämässä reflektoinnissa, pohdinnassa, kehittyy käsitys onnistumisista sekä muutostarpeista, jotka rakentavat edelleen uutta kehittämissuunnitelmaa. (Heikkinen, Rovio & Kiilakoski, 2007, 78–79.)

Kuvio 5: Toimintatutkimuksen sykli, mukailen Heikkinen 2010, 220

Kehittämishankkeen tutkimusmenetelmän valintaan vaikutti se, että toimintatutkimuksessa teoriaa ja käytäntöä ei nähdä erillisinä, vaan ne täydentävät toisiaan. Toiminnan ja tutkimuksen samanaikaisuuden tavoitteena on saavuttaa välitöntä käytännön hyötyä, jota voidaan välittömästi käyttää toiminnan kehittämiseen. (Heikkinen 2010, 214–215.) Tässä kotiuttamisen kehittämishankkeessa on samanaikaisesti mukana useita kotiutettavia asiakkaita, jotka ovat kotiuttamisprosessin eri vaiheissa. Mielestäni on tärkeää, että tutkimuksen aikana voidaan jatkuvan reflektoinnin kautta tuottaa tietoa, jolla toimintaa voidaan suunnitella ja muuttaa joustavasti samaan aikaan kehittämistyön kanssa.

7.2 Tutkimusaineiston kerääminen

Kotiuttamisen kehittämishankkeessa hankin aineistoa toimimalla itse kotiuttamistyötä tekevänä sosiaaliohjaajana. Työskentelyni aikana pystyin havainnoimaan ihmisten välillä tapahtuvaa vuorovaikutusta ja keskusteluja, organisaatioissa tapahtuvaan muutosta, esille nousevia käytännön asioita ja ilmiöitä, jotka vaikuttivat kotiuttamismallin kehitykseen ja muutokseen. Lisäksi kävin reflektoivaa keskustelua sijaishuollon tiimin lisäksi erityisesti vanhempien ja sijaishuoltopaikkojen työntekijöiden kanssa. Tuomi ja Sarajärvi (2009, 81) pitävät havainnointia hyvänä tiedonhankintamenetelmänä silloin, kun tutkittavasta asiasta tai ilmiöstä tiedetään vähän. Tämän kehittämishankkeen aihetta, huostassaolevan ja sijoitetun lapsen kotiuttamista takaisin omaan biologiseen perheeseen, on tutkittu ja siitä on kirjoitettu varsin vähän. Itse tutkijana uskon Tuomen ja Sarajärven (2009, 81) ajatukseen, että havainnoimalla voidaan saada uudesta ilmiöstä monipuolisempaa tietoa, kuin käyttämällä esimerkiksi haastattelua tai kyselylomakkeita.

Tuomi ja Sarajärvi (2009, 82) toteavat, että laadullisessa tutkimuksessa havainnointi voi olla osallistuvaa havainnointia tai osallistavaa havainnointia. Osallistuvassa havainnoinnissa tutkija toimii aktiivisessa vuorovaikutuksessa tutkimuskohteen kanssa. Kehittämisen kannalta osallistuvassa havainnoinnissa on ongelmallista, että tutkimuksen loputtua uusi aloitettu toiminta saattaa päättyä, jos siitä ei ole tullut yhteistä toimintakäytäntöä, joka on vahvasti juurtunut työyhteisöön. Toimintatutkimuksessa onkin tärkeää laajentaa tutkimukseen aktiivisesti osallistuvien joukkoa, lisätä tutkijan ja tutkimukseen osallistuvien yhteistyötä ja näin laajentaa tutkimusotetta osallistavaan havainnointiin. Siksi olen ottanut kehittämishankkeen toimijoiksi itseni lisäksi sijaishuollon tiimin, yhteistyökumppaneina toimivat sijaishuoltopaikat sekä asiakasperheet.

Myös Heikkinen (2007, 32–33) pitää toimintatutkimuksen yhtenä tärkeänä funktiona osallistavuutta. Osallistavuuden hän määrittelee niin, että mahdollisimman moni yhteisöstä osallistuu kehittämiseen, sen suunnitteluun, toteutukseen ja reflektointiin. Osallistavassa havainnoinnissa on Tuomen ja Sarajärven (2009, 82) mukaan keskeistä yhteinen tiedontuottaminen, ihmisten kokemuksen kautta syntynyt tieto, joka sitouttaa yhteisön muutokseen ja kehitettävään toimintaan pysy-

vämmin. Toimiva dialogisuus edellyttää näiden toimijoiden välistä luottamusta, yhteistyötä ja avointa asiantuntemuksen jakamista (Huovinen & Rovio 2010, 95, 102). Kotiuttamisen kehittämishankkeen tekeminen useamman toimijan kesken toivottavasti lisää sitoutumista uuteen toimintamalliin ja sen edelleen kehittämiseen. Toivon kotiuttamismallin juurtuvan Lastensuojelupalveluiden sijaishuollon käytänteisiin, mutta toivon sen kehittävän myös yhteistyökumppaneina toimivien sijaishuoltoapaikkojen toimintakulttuuria kotiuttamistyössä.

7.3 Kehittämishankkeen toimijat

Kuvaan tässä aluvussa kotiuttamisen kehittämishankkeen toimijoita, joita toimintatutkimuksen osallistavan tutkimusotteen mukaan on enemmän kuin tutkija itse (Tuomi ja Sarajärvi 2009, 82). Toimin itse kehittämishankkeessa sekä toimijana että tutkijana. Mielestäni tämän kotiuttamisen kehittämishankkeen muita toimijoita ovat Lastensuojelupalveluiden sijaishuollon tiimin kaikki työntekijät, kotiutettavien lasten sijaishuoltoapaikat työntekijöineen sekä kotiuttamisprosessin asiakkaat perheineen.

Toimintatutkimuksen teorian mukaan omaa työtään kehittävää tutkijaa voidaan Huovisen ja Rovion (2010, 94–95) mukaan kutsua toimija-tutkijaksi ja näin painotetaan tutkijan aktiivista osallistumista muutostyöskentelyyn. Toimija-tutkijana tulkitseen kotiuttamisen kehittämistyön etenemistä ja teen lisäksi aktiivisesti kehittämis- ja muutosehdotuksia. Heikkinen (2010, 223) kutsuu tätä aktiivista muutokseen tähtäävää väliintuloa muutosinterventioksi, jolla pyritään saavuttamaan jotain parempaa ja toimivampaa. Olen siis tässä kehittämishankkeessa sekä kotiuttamistyötä toteuttava sosiaaliohjaaja että kehittämistyöstä vastaava tutkija. Tutkijana vastaan esimerkiksi kehittämishankkeen käytännön järjestelyistä, reflektiivisten pohdintojen kirjaamisesta muistiinpanoihin, prosessikaavion tekemisestä ja työmenetelmien puhtaaksi kirjoittamisesta, yhteistyökumppaneille tiedottamisesta, taustateorioiden etsimisestä ja jakamisesta tiimille sekä työn lopullisesta kirjoittamisesta ja esittämisestä.

Kotiuttamisen kehittämishankkeen keskeisinä toimijoina ovat sijaishuollon työntekijät, kaksi sosiaalityöntekijää ja kaksi sosiaalihojaajaa. Käytän kehittämishankkeen etenemistä kuvaavassa osassa määritelmää me, meidän tiimi tai sijaishuollon tiimi. Kotiuttamisen kehittämishanke on sijaishuollon yhteinen projekti, joka ei olisi toteutunut ilman kaikkien tiimin jäsenten osallisuutta, vahvaa yhteistyötä ja lukuisia eettisiä pohdintoja. Kotiuttamisprosessissa molemmilla ammattiryhmillä on omia mutta myös yhteisiä työtehtäviä. Kotiuttamisprosessin aikana sosiaalityöntekijä vastaa prosessista, ohjaa asiakasneuvotteluja, linjaa työskentelyä sekä tekee kaikki viralliset päätökset. Sosiaalihojaajan rooli painottuu sosiaalihojaukseen, käytännön asioiden hoitamiseen, kotikäyntityöhön ja asiakastapaamisiin.

Kehittämishankkeen kolmas toimijaryhmä ovat sijaishuoltopaikat, joista lapset kotiutettiin. Vaikka kaikista sijaishuoltopaikoista oli jo aikaisemmin kotiutettu lapsia takaisin biologiseen perheeseen, olivat kokemukset ja käytetyt toimintamallit hyvin erilaisia. Joillakin laitoksilla oli itsellään olemassa kotiuttamiseen toimintamalli, mutta suurimmalla osalla ei ollut jäsentynyttä toimintamallia. Ammatillisen yhteistyön näkökulmasta sijaishuoltopaikkojen osallisuus kehittämishankkeessa oli mielestäni merkittävä, koska se nosti esille yhteistyön ja verkostotyön merkityksen.

Tutkijana katson, että tämän kotiuttamisen kehittämishankkeen yksi keskeinen toimijaryhmä olivat ne asiakasperheet, joiden alle 18-vuotiaalle huostassaolevalle ja laitokseen sijoitetulle lapselle tehtiin kotiuttamissuunnitelma kehittämishankkeen aikana vuosina 2011 - 2012. Käytän termiä tehtiin kotiuttamissuunnitelma, koska kaikkia kotiuttamisprosesseja ei tämän hankkeen aikana ehditty viedä loppuun saakka. Lisäksi yhtenäisyyden ja selkeyden vuoksi käytän koko työn ajan termiä lapsi kaikista kotiutettavista, vaikka kotiutettavien lasten ikä vaihtelee 10–17 –vuoden välillä. Tämä rajaus on samassa linjassa lastensuojelulain (10§) kanssa, joka pitää lapsena alle 18-vuotiasta ja nuorena 18–21 –vuotiasta. Itse kotiuttamisprosessin asiakkaaksi on perusteltua määritellä biologinen perhe, koska kotiutettava on alaikäinen ja palaa asumaan biologisen perheensä luokse. Käsite lapsen biologinen perhe on hyvin laaja ja perheet voivat olla hyvinkin erilaisia. Keskeistä käsitteessä biologinen perhe on mielestäni se, että ainakin toinen perheen vanhemmista on lapsen oma biologinen vanhempi.

8 KEHITTÄMISHANKKEEN ENSIMMÄINEN TOIMINTASYKLI

Kuvaan tässä luvussa kehittämishankkeen toimintatutkimuksellista etenemistä ensimmäisen syklin aikana. Kuviossa 6 on taulukkoon tiivistettynä kehittämishankkeen toimintatutkimuksen eteneminen kokonaisuudessaan. Kuvaan ensin, miten toimintatutkimuksena toteutettavan kehittämishankkeen aluksi tutustuin huostassapidon lopettamista koskeviin tutkimuksiin sekä aikaisempiin kehittämishankkeisiin. Avaan sen jälkeen alaluvuissa toimintatutkimuksen ensimmäisen syklin etenemistä järjestelmällisesti. Tavoitteena on kuvata, miten työskentelyä ohjasi refleктоiva keskustelu, ja kuinka reflektion kautta voitiin kehitettävää toimintamallia muuttaa joustavasti kehittämishankkeen aikana.

Kotiuttamisen kehittämishanke ei edennyt näin järjestelmällisesti ja suoraviivaisesti kuin sen teille kuvaan. Heikkinen, Rovio ja Kiilakoski (2007, 80–81) ovat todenneet, että toimintatutkimusta tehtäessä olisi kaavamaisuuden sijaan muistettava, että tutkimuksen vaiheet eivät ole täysin erotettavissa toisistaan, vaan ne tapahtuvat usein yhtä aikaa. Myös tämän toimintatutkimuksena toteutetun kehittämishankkeen syklien eri vaiheiden kuvaaminen selkeästi toisistaan erillisinä on haastavaa, koska ne tapahtuivat osittain samanaikaisesti. Erityisesti vuoden 2011 keväästä syksyyn kulkivat rinnakkain kehittämishankkeen nykytilanteen arviointi sekä toimintatutkimuksen ensimmäisen syklin suunnittelu ja toiminta.

Aloitin kotiuttamisen kehittämishankkeen maaliskuussa 2011, ja virallisen tutkimusluvan kehittämishankkeelle antoi Lahden kaupungin hyvinvointijohtaja Ulla Sepponen 10.11.2011. Kehittämishankkeesta olin käynyt keskusteluja jo keväällä 2011 lastensuojelupalvelujen päällikkö Eija Kallio-Hultin kanssa, joka kannusti ja innosti kehittämistyön aloittamiseen ja antoi suullisen luvan kehittämistyön käynnistämiseksi. Tutkimussuunnitelman esitin Lahden sosiaali- ja terveydenhuoltoalan ylemmän ammattikorkeakoulun tutkimusseminaarissa 16.12.2011. Kehittämishankkeen suunnittelun, toiminnan, havainnot ja reflektion olen tehnyt kenttätöinä yhdessä lastensuojelupalveluiden sijaishuollon tiimin kanssa kevään 2011 ja syksyn 2012 välisenä aikana. Tutkijana olen vastannut kehittämishankkeen kirjoittamisesta, mutta olen käyttänyt työn esilukijoina toimintatutkimuksen toimijoi-

ta sekä täysin ulkopuolisia henkilöitä. Kehittämishankkeen tuotoksena luodun kolmivaiheisen kotiuttamismallin olen liittännyt erilliseksi liitteeksi työn loppuun. Kuviossa 6 kuvataan kotiuttamisen kehittämishankkeen toimintatutkimuksellista etenemistä. Tässä kotiuttamisen kehittämishankkeessa on kaksi toimintatutkimuksen sykliä, joista ensimmäisen syklin alussa tutustuin teoriapohjaan ja aikaisempiin tutkimuksiin sekä hankkeisiin tutustuminen.

TOIMINTA-TUTKIMUKSEN VAIHE	TAVOITE	SISÄLTÖ MENETELMÄT	AIKA
NYKYTILANTEEN ARVIOINTI	Teoriapohjan luominen sekä aikaisempiin kotiuttamisprosesseihin tutustuminen	Teoria- ja tutkimuskirjallisuus, keskustelut työntekijän kanssa ja lastensuojelun asiakirjoihin tutustuminen sekä benchmarking-matka Espooseen	kevät/ kesä 2011
ENSIMMÄINEN SYKLI	TAVOITE	SISÄLTÖ MENETELMÄT	AIKA
SUUNNITTELU	Käsitteiden määrittely Kotiuttamismallin luominen ja kotiuttamisprosessin kuvaaminen	Lastensuojelulaki ja tutkimukset Työparityöskentely Tiimipalaverit Kehittämispäivä	kesä-syky 2011
TOIMINTA	Ensimmäisten lasten kotiuttamistyö	Työparityöskentely Kotikäynnit Asiakastapaamiset Tiimipalaverit Yhteistyö sijaishuolto- paikkojen kanssa	vuosi 2011
HAVAINNOINTI	Kotiuttamismallin arviointi	Tiimipalaverit ja Kehittämispäivä Vanhempien tapaamiset Sijaishuoltopaikkojen palaute	keväästä 2011- kevääseen 2012

REFLEKTOINTI	Kehittämiskohteiden löytäminen	Kotiuttamisprosessin painopisteen muuttaminen, työparityöskentelyn ja sosiaaliohjaajan roolin korostaminen Yhteistyön lisääminen sijaishuoltopaikkojen kanssa	keväästä 2011- kevääseen 2012
TOINEN SYKLI	TAVOITE	SISÄLTÖ MENETELMÄT	AIKA
MALLIN MUUTOKSET	Haastattelumalli kotiuttamisen arviointiin, Kotikäyntityö sijaishuoltopaikan omaohjaajan kanssa Alaikäisen jälkihuolto	Kehittämispäivä Tiimin tapaamiset Suunnittelu sijaishuoltopaikkojen kanssa	kevät- kesä 2012
TOIMINTA	Toisen syklin asiakaslasten kotiuttamistyö	Asiakastapaamiset Työparityö (sosiaalityöntekijä ja sosiaaliohjaaja) Kotikäyntityö yksin sekä sijaishuoltopaikan omaohjaajan kanssa	keväästä 2012 syksyyn 2012
HAVAINNOINTI JA REFLEKTOINTI	Kotiuttamismallin toimivuuden arviointi sekä kehittämissuhteiden löytäminen	Tiimipalaverit Keskustelut vanhempien ja sijaishuoltopaikkojen kanssa	keväästä 2012 syksyyn 2012

Kuvio 6: Kehittämishankkeen toimintatutkimuksellinen eteneminen

8.1 Teoriapohjaan ja aikaisempiin hankkeisiin tutustuminen

Kotiuttamisen kehittämishankkeen nykytilanteen arvioinnin aloitin kevätkesällä 2011 samanaikaisesti kotiuttamisen suunnittelun ja käytännön kotiuttamistyöskentelyn kanssa. Huovisen ja Rovion (2007, 96) mukaan toimintatutkimuksen suunnitteluvaiheessa tutkija tutustuu aluksi aiheesta olevaan kirjallisuuteen, aikaisempiin tutkimuksiin ja keskeisiin käsitteisiin. Arkityön rinnalla minun tehtäväni toimintatutkimuksen tekijänä oli etsiä ja tutustua kotiuttamistyön teoriapohjaan, tutkimuksiin ja aikaisemmin samasta aiheesta tehtyihin hankkeisiin.

Aikaisempia tutkimuksia

Aikaisempia tutkimuksia etsiessäni ja lukiessani, hämmästyin, kuinka vähän huostassapidon lopettamista ja perheen jälleenyhdistämistä on tutkittu. Elina Pekkari (2011, 9, 71) Lastensuojelun tieto ja tutkimus -hankkeessa toteaa, että huostassapidon lopettaminen on lastensuojelun sosiaalityössä hyvin vähän tutkittu alue. Suomalainen lastensuojelun tutkimus- ja kehittämistyö on hajallaan erilaisissa organisaatioissa ja erilaisten osajien tehtävänä. Ulkomaisten tutkimusten kohdalla ongelmallista on maiden erilaiset lastensuojelun käytännöt, joten tuloksia on vaikea siirtää suomalaiseen lastensuojeluun (Känkänen & Laaksonen, 2006, 16).

Perheen jälleenyhdistämistä on Suomessa tutkittu huostassapidon lopettamisen näkökulmasta ammatillisena käytänteenä. Aiheesta on tähän mennessä tehty vain kaksi tutkimusta. Johanna Hiitola vuonna 2009 ja Miia Pitkänen vuonna 2008 ovat tarkastelleet perheen jälleenyhdistämistä ja huostassapidon lopettamista sosiaalityön asiakirjojen perusteella. Hiitola (2009, 4-13) teki Terveysten ja Hyvinvoinnin laitokselle tutkimuksen huostassapidon lopettamisesta Tampereen seudulla vuonna 2007. Tutkimuksessa tarkasteltiin esimerkiksi huostassapidon lopettamisen perusteita sekä tilannetta kotiuttamisen jälkeen. Pitkänen (2008, 9-10) tarkasteli lisensiaattityössään huostassapidon lopettamisen sisällöllisiä tekijöitä sekä pohti, mikä on lapsen etu tässä prosessissa.

Hiitolan (2009, 26-27) ja Pitkäsen (2008, 65-70) tutkimusten mukaan huostassapidon lopettamisen syyt liittyivät lapsen tai vanhemman tilanteen muutokseen ja muutamissa tapauksissa asiakasprosessin muutokseen (esimerkiksi adoptio). Lap-

sen elämässä muutokset parempaan olivat tapahtuneet koulunkäynnissä, lapsen psyykinen hyvinvointi oli parantunut ja päihteiden käyttö oli loppunut. Lisäksi lapsen ja vanhemman välinen suhde oli parempi kuin ennen huostaanottoa. Vanhemman tilanteeseen liittyvät muutokset näkyivät vanhemman kasvatuskyvyn ja jaksamisen lisääntymisenä. Vanhempi pystyi olemaan turvallinen aikuinen, joka asettaa lapselleen rajoja ja huolehtii lapsen fyysisestä ja emotionaalisista tarpeista. Vanhempien kohdalla oli lisäksi tapahtunut myönteistä muutosta omassa terveydentilassa, ja päihde- ja mielenterveysongelmat oli saatu hallintaan. Pitkänen (2008, 67) nosti esille huostassapidon lopettamisen syynä myös lapsen ja vanhemman sitoutumisen avohuollon tukityöskentelyyn.

Kyseiset tutkimukset auttavat ymmärtämään huostassapidon lopettamisen prosessia, mutta ne eivät suoraan kehitä perheen jälleenyhdistämistä ammatillisena käytänteenä. Pekkarinen (2011, 9, 59-63) onkin todennut, että perinteisen tutkimuksen rinnalle lastensuojelun ammattilaiset kaipaavat tutkimus- ja kehittämistietoa, joka auttaa suoraan käytännön työssä. Pekkarinen oli tutkimuksessaan myös sitä mieltä, että tutkimalla alle 18-vuotiaan huostassapidon lopettamista ja sen jälkeistä jälkihuoltoa, olisi mahdollista selvittää, mitkä asiat edistävät tai mitkä hidastavat lapsen kotiutumista biologiseen perheeseen ja ympäristöön esim. kouluun.

Kotiuttamisen kehittämishanke Espoossa

Tutkiessani perheen jälleenyhdistämiseen liittyviä kehittämishankkeita, löysin toukokuussa 2011 yhden samankaltaisen kotiuttamishankkeen, jota olimme itse aloittamassa. Espoon kaupungin laitoshoidon sijaishuolto osallistui 2009–2011 KASTE-ohjelmaan liittyvään Soccan Heikki Waris-instituutissa toteutettavaan kehittämishankkeeseen ”Sijoituksen aikainen sosiaalityö kuntoutuksen tukena”. Kehittämishankkeeseen osallistui neljä pääkaupunkiseudun kuntaa, joiden kehittämishankkeet liittyivät lastensuojelun sijoituksen eri vaiheisiin. Espoon tutkimuspilotissa kehitettiin hankkeen aikana sijoituksen lopettamista ammatillisena käytäntönä ja luotiin selkeä perheen jälleenyhdistämiseen kotiuttamismalli, joka kuvattiin prosessikaaviona. (Pitkänen 2011, 13; Espoon kaupunki 2011.)

Halusimme sijaishuollon tiimissä tutustua tähän kehittämishankkeeseen ja kävimme *benchmarking*-matkalla Espoon lastensuojelun laitoshoidon sijaishuollossa

kesäkuussa 2011. Benchmarking terminä on liiketalouden johtamisesta nyt myös sosiaali- ja terveystaloudelle siirtynyt käsite, joka tarkoittaa vertaisoppimista. Benchmarking on menetelmä, jossa pyritään oppimaan hyviltä esikuvilta ja tavoitteena on tiedon keräämisen ja vertailun kautta tapahtuva oman toiminnan kehittäminen. (Hotanen, Laine & Pietiläinen 2001, 6.) Benchmarking-matkalla saimme tavata kollegoita ja kävimme mielenkiintoista keskustelua kotiuttamisesta.

Espoon mallin siirtäminen suoraan Lahden lastensuojelupalveluiden käyttöön ei olisi tuntunut luonnolliselta. Timonen-Kallio (2008, 90) viittaa tutkimuksessaan Satkan (2002) sosiaalialan työmenetelmien tutkimukseen, jossa todetaan, että sosiaalityön työmenetelmät ja toimintamallit voivat olla kontekstisidonnaisia, eivätkä ole mekaanisesti siirrettävissä toiseen työyhteisöön. Timonen-Kallion ja Satkan mukaan toimintamallin siirtämisessä toiseen kohdeorganisaatioon tarvitaan ammatillista osaamista työmenetelmän ymmärtämiseksi ja toimintaympäristön erityispiirteiden hahmottamiseksi. Keskustelu Espoon sijaishuollon kotiuttamistyötä tekevien työntekijöiden kanssa auttoi meitä aloittamaan oman kotiuttamisen kehittämishankkeemme. Espoon malliin tutustumisen jälkeen ymmärsimme, että meidän oli näiden tietojen pohjalta rakennettava omaan kohdeorganisaatioon sovitto toimintamalli.

Lahdessa aikaisemmin toteutuneiden kotiuttamisprosessien tarkastelu

Kehittämishankkeen alussa tutkin myös Lahden lastensuojelupalveluissa vuosina 2008–2011 toteutuneita kotiutuksia, joissa huostassaoleva ja laitokseen sijoitettu lapsi oli kotiutettu biologiseen perheeseensä. Tarkasteltavan aineiston rajasin alkamaan vuodesta 2008, jolloin laitoshoidon sijaishuolto erotettiin muusta lastensuojelutyöstä omaksi toiminta-alueeksi.

Laadullisessa tutkimuksessa, myös toimintatutkimuksessa, voidaan tutkimusongelman rajaamiseksi ja tutkimuksen toimintasuunnitelman tarkentamiseksi käyttää kyselylomaketta tai henkilöhaastattelua (Tuomi ja Sarajärvi 2009, 74–75). Kotiuttamisen kehittämishankkeen lähtökohtien tarkentamiseksi olisin voinut käyttää näitä menetelmiä selvittääkseni esimerkiksi, miten aikaisemmin oli toimittu, kun lapsia oli kotiutettu biologiseen perheeseen, minkälaisia toimintamenetelmiä oli mahdollisesti käytetty sekä mikä kotiuttamisessa oli tuntunut toimivalta ja missä

olisi ollut tarvetta muutokseen ja kehittämiseen. Tutkijana mietin yhdessä opinäytetyön ohjaajani, sijaishuollon tiimin sekä lähiesimiehen kanssa, että kehittämishankkeen kokonaisuuden ja ajankäytön kannalta ei ollut järkevää toteuttaa esimerkiksi sosiaalityöntekijöille suunnattua kyselyä nykytilanteen selvittämiseksi. Arvioimme, että kysely ei olisi tuottanut merkittävää informaatiota, koska kotiuttamisia oli tehty vähän ja sosiaalityöntekijöiden vaihtuvuus oli ollut suurta ja uusilla työntekijöillä ei olisi ymmärrettävästi ollut kokemuspohjaista tietoa kohdeorganisaatiossa tehdyistä kotiuttamisprosesseista.

Käytin nykytilanteen tarkastelussa apuna keskusteluja sijaishuollon työntekijöiden kanssa. Yksi sijaishuollon työntekijöistä oli työskennellyt vuodesta 2009 Lahden lastensuojelupalveluiden sijaishuollossa erilaisissa tehtävissä, ja 1.6.2011 alkaen hän on hoitanut sijaishuollon sosiaalityöntekijän virkaa. Hänen avullaan löysin aikaisempia kotiuttamisprosesseja, joita tarkastelin tarkemmin myös sosiaalityön asiakasdokumenttien valossa. Tutkijana katselin aikaisempia kotiuttamisprosesseja ulkopuolisen ja asiakkaita tuntemattoman silmin kevätkesällä 2011. Aikaisemmissa kotiuttamisprosesseissa näkyi Lahden Lastensuojelupalveluiden vanhan organisaation työntekijärakenne, Lastensuojelupalveluiden sijaishuollossa oli vuoden 2011 alkuun saakka kaksi sosiaalityöntekijän virkaa eikä lainkaan sosiaaliohjaajien toimia (Lahden kaupunki, 2011). Kotiuttamisprosessit olivat hyvin vahvasti lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän hallussa ja jopa hiljaisena tietona.

Kuten teoriaosassa toin esille, Heinjoki ym. (2005, 41) sekä Rätty (2010, 373) ovat sitä mieltä, että sijoituksen päättymistä olisi ennakoitava riittävän ajoissa ja laajasti, jotta lapsen sekä kodin muuttuneet kasvuolosuhteet pystytään osoittamaan riittävän pitkältä ajalta. Lastensuojelun sosiaalityön asiakasdokumenteista löytyi tietoja perheen jälleenyhdistämisistä, joissa tavoitteena oli lapsen palaaminen biologiseen perheeseen ja huostassapidon lopettaminen. Asiakasdokumenttien tarkastelun ja työntekijän haastattelun perusteella kotiuttamisprosesseilta näytti puuttuneen jäsennelty, selkeä ja pitkäjänteinen suunnitelma, ja kotiuttamisprosessit näyttivät alkaneen sijaishuollon muutoksesta kotiin. Kotiin sijoittamista edeltävä työskentely sekä huostassapidon lopettamista seuraava alaikäisen jälkihuolto näyttivät puuttuneen. Havaintoihin saattoi myös vaikuttaa se, ettei kotiuttamisproses-

seja oltu dokumentoitu jäsennellysti omana tiedostonaan, vaan tiedot löytyivät yleisistä asiakasdokumenteista, asiakaskirjauksista ja lastensuojelun päätöksistä.

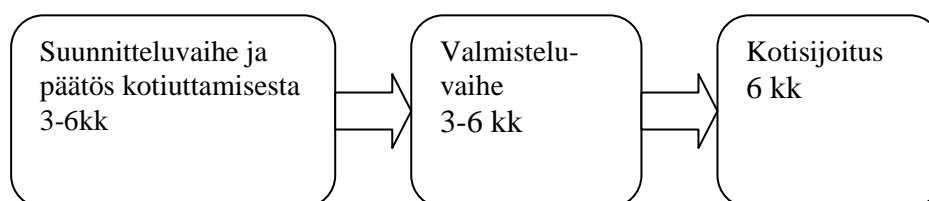
Aikaisemmat kotiuttamisprosessit olivat Lahden Lastensuojelupalveluista luetta-
vien asiakasdokumenttien perusteella alkaneet yleisimmin perheen, sijaishuolto-
paikan ja sosiaalityöntekijän yhteisellä pohdinnalla lapsen mahdollisuudesta koti-
tiutua sijaishuoltopaikasta takaisin biologiseen perheeseen. Sosiaalityöntekijän
arvioitua asiasuunnitelmaneuvoittelussa lapsen kotiuttamisen mahdolliseksi, oli
tehty päätös sijaishuollon muutoksesta kotiin. Kotiin sijoittaminen oli kestänyt
lastensuojelulain (49§) mukaisesti kuusi kuukautta, ja lähes aina sen aikana per-
heeseen oli tarvittu jonkinlaista ulkopuolista tukea. Asiakasdokumenttien ja kes-
kustelujen perusteella selvisi, että tätä tukea oli ostettu sosiaalityöntekijän päätök-
sellä joko edellisestä sijaishuoltopaikasta tai muulta palveluntuottajalta. Lasten-
suojelupalveluiden omaa perhetyötä ei käytetty, mutta poikkeuksellisesti yhdessä
kotiuttamisprosessissa sosiaalialan opiskelija oli tehnyt kotiuttamistyötä yhteis-
työssä edellisen sijaishuoltopaikan omaohjaajan kanssa.

8.2 Ensimmäinen suunnitteluvaihe

Toimintatutkimuksessa ensimmäisen syklin aluksi oli määriteltävä käytettävät
käsitteet: asiakassuunnitelma, perheen jälleenyhdistäminen, huostassapidon lopet-
taminen, kotiuttaminen, kotikäyntityö, väliaikainen sijoitus kotiin, kotisijoitus ja
alaikäisen jälkihuolto. Olen tekstin luettavuuden helpottamiseksi kuvannut keskei-
set käsitteet teoriaosan alussa luvussa 4. Toimintatutkimuksen suunnitteluvaihees-
sa oli myös luotava toimintamalli huostassaolevan ja laitokseen sijoitetun lapsen
kotiuttamisesta biologiseen perheeseen sekä avattava kotiuttamismalli prosessi-
kaavioksi. Toimintamallin suunnittelu tehtiin yhteisissä tiimitapaamisissa ja tiimin
kehittämissäpäivässä. Merkittävä osa suunnittelusta ja kehittämisestä tapahtui sijais-
huollon muun arkityön yhteydessä, reflektioivana keskusteluna. Kotiuttamismallin
muotoon ja sisältöön vaikuttivat erityisesti lastensuojelulaki, tehdyt tutkimukset,
kokemukset Lastensuojelupalveluissa ennen kehittämishanketta toteutetuista koti-
uttamisista ja niistä saatu informaatio sekä benchmarking-matkalta Espoosta tullut
vertaisoppiminen.

Kehitettyssä kotiuttamismallissa on kolme vaihetta: suunnittelu- ja valmistelu- sekä kotisijoitusvaihe. Kotiuttamismalli perustuu työparina tehtävään työhön, jossa lapsen kotiuttamista tekevät Lastensuojelupalveluiden sosiaalityöntekijä ja sosiaaliohjaaja. Lastensuojelun kansalliset laatusuosituksen (2012, 30) määrittävät, että perheen jälleenyhdistämisen tulee tapahtua suunnitelmallisesti ja tarpeeksi rauhallisesti. Tässä kotiuttamismallissa kotiuttamisprosessi kestää kokonaisuudessaan vuodesta puoleentoista vuoteen, riippuen asiakasperheen tarpeista. Holma ja Rousu (1999, 31) kiteyttävät hitaan perheen jälleenyhdistämisen olevan lapsen etu, sillä tarkoituksena on kotiuttamisen onnistuminen niin, ettei lasta jouduta siirtämään edestakaisin sijaishuoltopaikan ja kodin välillä.

Kotiuttamismallista tehty prosessikaavio valmistui ensimmäiseen muotoonsa syksyllä 2011 ja sen tavoitteena on täydentää ja havainnollistaa kotiuttamisprosessin eri ammatillisia vaiheita. Kehittämishankkeen tuotoksena syntynyt kotiuttamismalli on kuvattuna liitteessä 1 ja kotiuttamisprosessi on kuvattu liitteessä 2. Käyn seuraavissa alaluvuissa läpi kotiuttamismallin kolme vaihetta lyhyesti, jotta lukija pystyy hahmottamaan kotiuttamismallin ja pystyy ymmärtämään toimintatutkimuksen myöhemmin kuvattavia vaiheita.

Kuvio 7: Kotiuttamismallin vaiheet

Kotiuttamisen suunnittelu

Suunnitteluvaiheen tavoitteena on arvioida kotiuttamisen mahdollisuutta ja luoda kotiuttamissuunnitelma asiakaslapselle ja hänen perheelleen. Suunnitteluvaihe voi kestää tarpeesta riippuen 3-6 kk, ja sen aikana selvitetään perheen jälleenyhdistämisen mahdollisuutta niin laajasti ja moniammatillisesti kuin mahdollista. Vaikka ensisijaisesti arvioidaan huostaanoton syiden poistumista, on myös tarkasteltava

esimerkiksi sijoituksen kestoa, biologisten vanhempien vanhemmuutta sekä arvioitava muutoksen vaikutusta lapsen elämään, esimerkiksi koulunkäyntiin ja ystäväpiiriin (Lastensuojelulaki 47§). Lapsen palaaminen biologiseen perheeseen riippuu sekä koko perheen muutoksesta että lapsen sijoituksen onnistumisesta. Törmikoski-Hampf (2008, 176) viittaa Berrigenin ja Brodien (1989, 13) ajatuksiin siitä, että lapsen sijoituksen onnistumiseen vaikuttavat sijaishuoltopaikan muoto, lapsen verkostot, sijoitusajankohta sekä lapsen henkilökohtaiset ominaisuudet.

Riittävän ja monipuolisen tiedon saamiseksi on kotiuttamisen mahdollisuutta arvioitaessa hyvä päästä mahdollisimman lähelle perheen normaalia arkea ja tehdä kotikäyntejä jo ennen lopullista päätöstä kotiuttamisen aloittamisesta. Hurtig on väitöskirjassaan (2003, 25) tarkastellut kotikäyntityön merkitystä ammatillisena menetelmänä, jossa työntekijä saa enemmän tuntumaan perheen arkeen kuin toimistokäynneillä ja viranomaisneuvotteluissa. Tavoitteena on, että kotikäynnit selkeyttävät työntekijöille esimerkiksi lapsen fyysisen paikan perheessä, perheen jäsenten keskinäiset suhteet, perheen verkostot, ystävät ja sukulaiset sekä lapsen fyysisen elinympäristön, johon kuuluvat esimerkiksi koulu, harrastukset ja kaverit. Joissakin tilanteissa huostaanoton perusteita voi olla haastavaa verrata nykytilanteeseen. Esimerkiksi sellaiset huostaanoton perusteet kuin vanhemmuuden puute tai lapsen rajaton käytös ovat vaikeasti mitattavissa ja arvioitavissa. Tällaisissa tilanteissa on hyvä käydä moniammatillista keskustelua kotiuttamisen mahdollisuudesta esimerkiksi perheneuvolan kanssa, jolloin voidaan tehdä tarkempaa ja laajempaa vanhemmuuden arviointia.

Kun on arvioitu, että perheen jälleenyhdistäminen on lapsen edun mukaista, tehdään kotiuttamissuunnitelma. Asiakassuunnitelmanneuvottelussa tehdään kotiuttamissuunnitelma yhteistyössä lapsen, perheen, sijaishuoltopaikan ja sijaishuollon työntekijöiden kanssa. Kotiuttamissuunnitelmassa kirjataan asiakassuunnitelman (Lastensuojelulaki 30§) mukaisesti keskeiset tavoitteet, menetelmät, aikataulu sekä mahdolliset perheen tuen tarpeet. Näitä ovat esimerkiksi taloudelliset, kasvatukselliset, vuorovaikutukselliset ja käytännölliset asiat, joihin kotiuttamistyökentelyssä on kiinnitettävä huomiota. Vastuu perheen jälleenyhdistämiseen tähtäävästä kotiuttamisprosessista on aina lapsen asioista vastaavalla sosiaalityöntekijällä.

Kotiuttamisen valmistelu

Valmisteluvaiheen tavoitteena on kotona asumisen harjoittelu. Tässä vaiheessa lapsi on edelleen huostassa, ja hänen hoito- ja kasvatusvastuunsa on sijais- huolto- ja hoitopaikalla. Valmisteluvaihe kestää tarpeen mukaan 3-6 kuukautta, ja sen aikana valmistellaan lapsen palaaminen biologiseen perheeseen mahdollisimman pehmeästi ja rauhallisesti. Bullock ym. (1993, 13) toteavat, että lapsen palaaminen kotiin ei ole vain lapsen asettumista vanhaan muottiin. Lapsen tulee löytää oma paikkansa, kohdata perheen muuttuneet roolit sekä mahdollisesti asettua fyysisesti uuteen kotiin ja kouluun.

Tavoitteena on, että tässä vaiheessa lapsi viettää koulujen loma-ajat kotona ja kotilomia viikonloppuina lisätään ja pidennetään mahdollisuuksien mukaan. Jos maantieteellisesti on mahdollista, lapsi käy koulua osittain jo kotoa. Pidennetyt kotilomat voivat olla esimerkiksi viikonloppuja perjantaista tiistaihin kotona tai koko viikon kestäviä jaksoja kotona. Pidennettyjen kotilomien tavoitteena on, että lapsi löytää paikkansa biologisen perheen arjessa eikä ole kotona vain ”lomalla”. Lapselle voi olla haastavaa arkivastuiden ottaminen biologisessa perheessä. Esimerkiksi koiran ulkoiluttaminen, roskapussin vieminen tai oman huoneen siivoaminen eivät aina innosta lasta. Vastaavasti vanhemmalle voi olla vaikeaa jakaa arkivastuuta kotiin palaavalle lapselle, ja lasta halutaan ikään kuin suojella arjelta. Kotiuttamisen kehittämishanketta suunniteltaessa ajattelimme, että olisi hyvä, jos mahdollisia ristiriitatilanteita perheen arjessa syntyisi jo varhaisessa vaiheessa kotiuttamisprosessia. Syntyneisiin ristiriitatilanteisiin voidaan yhdessä perheen kanssa tarttua esimerkiksi opettelemalla arjen vastuiden jakamista tai vuorovaikutustaitoja.

Taloudellinen vastuu kotiutettavasta lapsesta on sijaishuolto- ja hoitopaikalla, joka maksaa lapsen viikkorahat, vaatekulut, harrastusmaksut ja opiskelusta syntyvät kulut, esimerkiksi bussikortit ja oppikirjat. Näin tehdään silloinkin, kun lapsi viettää pidempiä jaksoja kotona biologisen perheensä luona. Lisäksi sijaishuolto- ja hoitopaikka maksaa sopimuksen mukaista ateriakorvausta lapsen vanhemmille silloin, kun lapsi on kotilomalla eikä ruokaile sijaishuolto- ja hoitopaikassa. Lapsella on myös oikeus osallistua sijaishuolto- ja hoitopaikan arkeen ja juhlaan, olla mukana retkillä ja tapahtumis-

sa, mutta vastaavasti hänen on hoidettava sijaishuoltopaikassa hänelle määrätyt velvollisuudet, esimerkiksi kotityöt ja siivoukset.

Kotiuttamismallin mukaan valmisteluvaiheessa aloitetaan perheen kotona tehtävä kotikäyntityö. Kotikäyntityön tavoitteena on perheen sosiaalinen tukeminen sekä sosiaaliohjaus kriittisessä muutosvaiheessa. Kotikäynneillä tapahtuvan sosiaaliohjauksen avulla perhettä voidaan tukea arjen asioissa, sääntöjen ja rajojen asettamisessa, huomion ja välittämisen osoittamisessa tai perheen keskinäisissä vuorovaikutustilanteissa jo ennen lapsen lopullista muuttamista kotiin. Kotona tapahtuvan sosiaaliohjauksen lisäksi tavataan vanhempia ja lasta myös erikseen.

Valmisteluvaiheen työskentelyssä myös arvioidaan, onko lapsen muuttaminen kotiin mahdollista ja minkälaista tukea perhe mahdollisesti tarvitsee. Kotiuttamisprosessin valmisteluvaiheen loppupuolella pidettävässä asiakassuunnitelmaneuvoittelussa arvioidaan yhteisesti esille tulleita käytännön asioita, esimerkiksi lapsen ja perheen vuorovaikutusta, vanhemmuuden sisältöä ja syvyyttä, lapsen koulunkäyntiä ja sosiaalista verkostoa sekä mietitään kotisijoituksen alkamisen mahdollisuutta. Jos yhdessä päädytään siihen, että kotiuttamisen valmisteluvaiheessa ei ole tullut esille esteitä lapsen kotiin palaamiselle, voidaan aloittaa kotisijoitus.

Kotisijoitus ja huostassapidon lopettaminen

Lastensuojelulaki (49§) mahdollistaa lapsen sijoittamisen väliaikaisesti kotiin, kun valmistellaan lapsen palaamista biologiseen perheeseen. Sosiaalityöntekijä tekee asiasta virallinen ja valituskelpoisen sijaishuoltopaikan muutospäätöksen, jossa lapsi sijoitetaan väliaikaisesti hoidettavaksi kotiin, mutta lapsi on edelleen huostassa. Lisäksi tehdään kotisijoituksen ajaksi kotiuttamistyöskentelyä koskeva kotiuttamissuunnitelma (Lastensuojelulaki 30§). Kotiuttamissuunnitelmassa asetetaan tässä vaiheessa yksilölliset ja perhekohtaiset tavoitteet, käytettävät menetelmät sekä kirjataan ylös esimerkiksi sosiaaliohjauksen ja sosiaalisen, taloudellisen tai muun tuen tarpeet. Suunnitelmassa määritellään kotisijoituksen aikana tehtävän kotikäynti- ja asiakastapaamistyöskentelyn tavoitteet ja aikataulut. Väliaikainen sijoittaminen kotiin voi lastensuojelulain (49§) mukaan kestää enintään 6 kk, ja tässä kotiuttamismallissa päädyimme noudattamaan tätä käytäntöä. Kotisijoituksen alkaessa sijaishuoltopaikka on irtisanottu, ja hoito- ja kasvatusvastuu siirtyy

kokonaisuudessaan vanhemmille. Tämä merkitsee esimerkiksi taloudellista hoitovastuuta lapsen tarpeista, vaatetuksesta, viikkorahoista, ruoasta, opiskeluista, harrastuksista jne. Vastaavasti vanhemmalla on kotisijoituksen alkaessa oikeus hakea Kelan myöntämät lasta koskevat etuudet itselleen, tällaisia ovat esimerkiksi elätustuki, lapsilisä ja vammaistuki sekä mahdolliset lapsikorotukset päivärahoihin. Sosiaalitoimen on kuitenkin tätä ennen tehtävänä päätös, jossa lopetetaan Kelan etuuksien ja vanhemmilta perittävien hoidonkorvausten periminen sosiaalitoimelle.

Lapsen muuttaminen kotiin kotisijoituksen alkaessa on helpompaa, jos hänen ei tarvitse vaihtaa koulua tai opiskelupaikkaa. Jos lapsi joutuu vaihtamaan koulua, on lapsen edun mukaista sovittaa kotisijoituksen alkaminen koulun lukuvuoden tai ainakin lukukauden mukaan. Jos suinkin on mahdollista, niin lapsi käy tulevaa kouluaan jo valmisteluvaiheen aikana osittain kotoa. Vanhemman osallisuutta lapsen koulunkäyntiin liittyvissä asioissa voidaan lisätä niin, että vanhemmat jo valmisteluvaiheen aikana osallistuvat lapsen koulunkäyntiin, ovat mukava vanhempienilloissa ja seuraavat lapsen koulunkäyntiä Wilma-järjestelmästä.

Kotisijoituksen aikana jatketaan kotikäyntityötä kotiuttamissuunnitelman ja perheen tarpeiden mukaan. Kotikäyntityössä keskitytään perhekohtaisiin kotiuttamista tukeviin asioihin. Kotikäyntityö on tärkeä tukimuoto perheelle vaiheessa, jossa sijaishuoltopaikan tuttu ja turvallinen apu on loppunut. On myös mahdollista, että vasta kotisijoituksen aikana tulee esille joitakin vuorovaikutukseen tai vanhemmuuteen liittyviä asioita, joita ei ole havaittu aikaisemmin pidennettyjen kotilomien aikana.

Kotisijoituksen kestänyt kolme kuukautta pidetään asiakassuunnitelman neuvottelu, jossa arvioidaan kotiuttamistyöskentelylle asetettujen tavoitteiden toteutumista sekä lapsen kotiutumista biologiseen perheeseen. Tavoitteena on kotisijoituksen loppuajankana vähentää kotikäyntejä ja siirtää vastuuta yhä enemmän perheelle. Kuukausi ennen kotisijoituksen loppumista pidetään vielä asiakassuunnitelman neuvottelu, jossa lopullisesti päätetään lapsen huostassapidon lopettamisesta ja tehdään jälkihuoltosuunnitelma. Ennen sosiaalityöntekijän tekemää päätöstä huos-

tassapidon lopettamisesta on pidettävä kaikkien asianosaisten asiaan liittyvät kuulemiset (Lastensuojelulaki 20§).

8.3 Käytännön kotikäyntityö ensimmäisessä toimintasyklissä

Kuvaan tässä alaluvussa, kuinka toimintatutkimuksen ensimmäisen syklin aikana kotiuttamistyöskentely käytännössä eteni. Kotiuttamistyötä tehtiin sosiaalityöntekijä ja sosiaalihojaaja työparityönä, jossa molemmilla ammattiryhmillä oli omia mutta myös yhteisiä työtehtäviä. Työparius näkyi erityisesti kotiuttamistyön reflektiivisenä jakamisena, jatkuvana ja joustavana pohdintana lapsen ja perheen asioissa. Työparina tehtiin myös kotikäyntejä ja hoidettiin asiakasneuvotteluja. Prosessin kokonaisvastuu oli sosiaalityöntekijällä, joka tarvitsi sosiaalihojaajalta ajantasaista tietoa lapsen ja perheen arjesta pystyäkseen linjaamaan työskentelyä ja tekemään viralliset päätökset.

Ensimmäiset kotiuttamisprosessit

Ensimmäiset kotiuttamisprosessit aloitettiin siis jo keväällä 2011 samanaikaisesti nykytilanteen arvioinnin ja kehittämisen suunnittelun kanssa. Toimintatutkimuksen ensimmäisen syklin asiakaslapset perheineen olivat hyvin erilaisia. Kotiuttamisprosessissa oli alussa mukana kuusi 11-17-vuotiasta tyttöä ja poikaa. Osa lapsista oli sijoitettuna Lahden kaupungin omiin lastensuojelulaitoksiin, ja osalle sijaishuoltoa oli ostettu ammatillisista perhekodeista tai pienryhmäkodeista. Lasten perhetilanteet olivat erilaisia. Perheet olivat ydinperheitä, uusperheitä tai yksinhuoltajan perheitä. Yhtenäistä kaikille oli se, että kaikkien lasten kotisijoitus aloitettiin siihen perhekokoonpanoon, josta lapsi oli aikanaan otettu huostaan. Ensimmäisen syklin aikana jouduimme keskeyttämään yhden lapsen kotisijoituksen ja lapsi palasi sijaishuoltoonpaikkaan, josta oli lähtenyt kotisijoitukseen. Tässä asiakasperheessä lapsen ja vanhemman välinen vuorovaikutus ja vanhemman kyky rajata lasta eivät toimineet toivotulla tavalla.

Ensimmäisen syklin toimintaa kuvatessa on mainittava, että kaikki ensimmäiset kotiuttamisprosessit olivat periaatteessa käynnistyneet jo ennen kotiuttamisen kehittämishankkeen aloittamista keväällä 2011. Nämä kotiuttamisprosessit olivat

käynnistyneet lapsen, perheen, sijaishuoltopaikan ja sosiaalityöntekijän yhteisen pohdinnan jälkeen. Yhteisen pohdinnan jälkeen sosiaalityöntekijä oli asiakas-suunnitelman neuvottelun yhteydessä tehnyt päätöksen kotiuttamisen aloittamisesta. Käytännössä tämä tarkoitti sitä, että kotiuttamisprosessin aikana perheen kanssa työskentelevät ja kotikäyntityötä tekevät sosiaalihoajaajat tulivat mahdollisesti mukaan prosesseihin vasta kotisijoituksen alkaessa. Kahden lapsen kotiuttamisprosessissa pääsimme aloittamaan kotiuttamistyöskentelyn jo valmisteluvaiheessa, jossa harjoiteltiin kotona asumista pidennettyjen kotilomien aikana.

Kotikäyntityö, sosiaalihoajausta ja sosiaalista tukea

Kotiuttamismallissa perheen kanssa tehtävä työskentely alkaa jo kotiuttamisen suunnitteluvaiheessa. Toimintatutkimuksen ensimmäisen syklin aikana jouduimme käytännössä aloittamaan perheen sosiaalihoajauksen vasta kotisijoituksen aikana. Kotikäyntityönä toteutettavan sosiaalihoajauksen tavoitteena on Honkakosken (2005, 215-216) mukaan antaa perheelle tarvittavaa sosiaalista tukea ja käytännön sosiaalihoajausta kriittisessä siirtymävaiheessa, jossa lapsi palaa biologiseen perheeseen.

Kotikäyntityötä tekivät pääasiassa sosiaalihoajaajat, jotka kävivät perheessä 2-3 viikon välein, tarvittaessa useamminkin. Kaikissa ensimmäisen syklin kotiuttamisprosessissa työskentely painottui vanhemmuuden tukemiseen, arjen mallintamiseen, perheen kotona tapahtuviin keskusteluihin ja ohjaukseen, lapsen koulunkäynnin tukemiseen ja perheen tukiverkoston kartoittamiseen. Kaksi kotiuttamisprosessia oli valmisteluvaiheessa, jossa lapset viettivät pidennettyjä kotilomia, ja arjen vanhemmuutta pyrittiin siirtämään biologisen perheen vanhemmille. Näissä prosesseissa työskentely oli paljon käytännön sosiaalista tukea, tulevan valmistelua, suunnittelua ja ennakoimista sekä taloudellista tukemista. Osassa kotiuttamisproesseista taloudellinen tukeminen nousi merkittäväksi osaksi kotiuttamistyötä, ja pienituloisia perheitä tuettiin taloudellisesti lasta koskevissa hankinnoissa, sänky, pöytä, pesukone jne. Pyrimme tapaamaan lapsia ja vanhempia myös erikseen asiakastapaamisten muodossa, sillä yksilölliset keskustelut ymmärrettävästi nostivat esille arkoja asioita.

Työskentelyssä oli aina mukana kotiuttamisen arviointi. Kotikäynneillä sosiaaliohjaajan oli arvioitava lapsen ja perheen vuorovaikutusta, vanhemmuuden sisältöä ja syvyyttä, lapsen koulunkäyntiä, kaveripiiriä ja sosiaalista tukiverkosta. Oli arvioitava, olisiko kotiuttaminen lapsen edun mukaista ja minkälaista tukea perhe mahdollisesti tarvitsee kotisijoituksen aikana, ehkä jopa alaikäisen jälkihuoltona. Sosiaaliohjaajan havainnoilla perheen arjesta oli merkitystä sosiaalityöntekijän linjatessa kotiuttamista, valmistellessa ja tehdessä päätöksiä.

Toimintatutkimuksen ensimmäisen syklin kotiuttamisen käytännötoimintaa tehtiin siis sekä valmisteluvaiheessa olevissa kotiuttamisprosesseissa että jo väliaikaisesti kotiin sijoitettujen lasten ja heidän perheidensä kanssa. Oli selvästi havaittavissa, että sosiaaliohjauksen aloittaminen vasta kotisijoitusvaiheessa teki työskentelystä kiireisen. Lapsen kotiuttamisessa on tärkeä painottaa Bullock ym. (1993, 13) ajatusta, että perhe tarvitsee aikaa kasvaakseen taas yhtenäiseksi perheeksi. Tarvitaan aikaa esimerkiksi lapsen ja perheen yhteisen arjen opetteluun, yhteisten sääntöjen ja rajojen luomiseen, lapsen fyysisen, henkisen ja sosiaalisen paikan löytymiseen, sisarussuhteiden uudelleen muotoutumiseen ja vanhemman arkiroolin oppimiseen. Koska ensimmäisen syklin kotiuttamistyö aloitettiin useimmiten lapsen ollessa jo kotisijoituksessa, olivat suunnittelu- ja valmisteluvaihe jääneet osittain tai kokonaan tekemättä ja tavoitteiden asettaminen oli suurelta osin sosiaalityöntekijän ja perheen vastuulla, koska kotikäyntityötä tekevät sosiaaliohjaajat eivät vielä tunteneet perheitä.

8.4 Kehittämishankkeen ensimmäisen syklin havainnointia ja reflektointia

Kehittämishankkeen ensimmäisen toimintasyklin havainnointia tekivät toimijatutkijan lisäksi kaikki sijaishuollon työntekijät sekä lähiesimies. Kun toimin itse kehittämishankkeessa tutkijan lisäksi käytännön kotiuttamistyötä toteuttavana toimijana, perheiden ja sijaishuoltopaikkojen palaute kotiuttamisprosesseista oli välitöntä ja suoraa. Palautetta tuli ongelmallisina koetuista asioista, joihin toivottiin muutosta, mutta saimme palautetta myös hyvinä ja onnistuneina pidetyistä toimintamenetelmistä ja käytännön asioista. Perheiden mielestä käytännön ohjaus ja neuvonta olivat erityisen tärkeitä, ja lisäksi koettiin tärkeänä vanhemmuuden

tukeminen. Kotiuttamismallin toimivuuden havainnoista käytiin työparin kanssa reflektivoivaa keskustelua luontevasti kotikäyntien tai asiakastapaamisten jälkeen. Kotiuttamisen prosessikaavio lähti luettavaksi ja kommentoitavaksi muutamiin omiin laitoksiin syksyllä 2011. Laitoksien palautteessa oli kiinnitetty huomioita esimerkiksi Lastensuojelupalveluiden sijaishuollon ja sijaishuoltopaikkojen yhteistyön kehittämiseen sekä yhteistyön aloittamiseen mahdollisimman varhaisessa vaiheessa kotiuttamisprosessia (Kaskinen, 2011). Sijaishuollon tiimipalaverissa pohdittiin yhdessä lähiesimiehen kanssa lähes viikoittain kotiuttamismallin toimivuutta ja kehittämistarpeita, ja keskeisiä muutoksia tehtiin koko toimintatutkimuksen ensimmäisen syklin ajan.

Ensimmäisen syklin keskeisiä havaintoja, jotka tulivat vaikuttamaan kotiuttamismallin muuttumiseen toisen syklin alkaessa, olivat kotiuttamisprosessin painopisteen siirtäminen suunnittelu- ja valmisteluvaiheeseen, sosiaalityöntekijän ja sosiaaliohjaajan työparius kotiuttamistyön suunnittelusta alkaen sekä sosiaaliohjaajan rooli käytännön sosiaaliohjauksessa ja kotikäyntityössä.

Kotiuttamisprosessin painopisteen muuttaminen

Kun suunnittelimme sijaishuollon tiimin kanssa kotiuttamismallia, olimme jakaneet sen kolmeen osaan: suunnittelu, valmistelu ja kotisijoitus. Tiesimme jo etukäteen, että kotiuttamisprosessi on enemmän kuin huostassapidon lopettaminen. Arvioimme aluksi, että kotisijoitus olisi se kotiuttamisprosessin keskeinen kohta, jossa ammatillista kotiuttamistyötä tehdään eniten asiakasperheen kanssa. Sijaishuollon tiimin yhteistyönä kirjoitimme kotiuttamismallista prosessikaavion syksyllä 2011. Meille hahmottui konkreettisesti, että kotiuttamisprosessin vaiheet eivät ole yhtä suuret. Ymmärsimme, kuinka suuri osa kotiuttamisprosessista tehdään jo ennen kotisijoitusta vaiheessa jossa valmistellaan lapsen palaamista biologiseen perheeseen. Samalla ymmärsimme, että kotiuttamistyöskentelyn painopistettä oli siirrettävä kohti kotiuttamisprosessin alkua, enemmän suunnittelu- ja valmisteluvaiheeseen.

Kotiuttamisprosessissa valmisteluvaihe, jossa lapsella on pidennetyt kotilomat ja hän osittain jo asuu biologisessa perheessään, on erittäin tärkeä vaihe. Ensimmäisten asiakasperheiden kanssa hämmästyimme, kuinka paljon asioita tulikaan olla

selvitettynä, valmisteluna ja hoidettuna ennen kuin voidaan aloittaa kotisijoitus. Valmisteluvaiheessa on järjesteltävä esimerkiksi lapsen fyysinen asuminen sekä koulunkäyntiin, harrastuksiin ja terveydenhuoltoon liittyvät asiat. Kotisijoituksen alkamiseen liittyy myös valmisteltavia sosiaalitoimen päätöksiä, päätös lapsen väliaikaisesta sijoittamisesta kotiin, Kelan ja hoidonkorvausten perintöjen lopettamispäätökset sekä mahdolliset taloudellisen tuen päätökset lapselle. Tässä vaiheessa nousi esille Lahden Lastensuojelupalveluiden organisaatiossa yhden uuden kanslistin tarve. Kaikki päätökset tekee sosiaalityöntekijä, joka vastaa lapsen asioista ja myös kotiuttamisprosessista, mutta käytännössä maksuliikenteen, valmisteltujen tukien maksamisen, voisi hoitaa muukin toimenhaltija kuin sosiaalityöntekijä. Meiltä puuttuu sijaishuollosta edes osa-aikainen kanslisti, joka voisi hoitaa toimeentulotukeen ja maksuihin liittyviä käytännön asioita. Nyt nämä perheen taloudelliseen tukemiseen liittyvät käytännön asiat kuormittavat sosiaalityöntekijöitä, joilla muutenkin on paljon töitä.

Ensimmäisen syklin aikana olimme käyneet muutamien kotiutettavien lasten perheissä kerran tai kaksi tapaamassa lasta ja hänen perhettään ennen kotisijoituksen alkamista. Tapaamisen tavoitteena oli tutustuminen, kotiuttamistyöskentelystä kertominen sekä tavoitteiden asettaminen. Näin nopealla aikataululla tarkempi perheen voimavarojen ja tuen tarpeiden kartoittaminen ei ollut mahdollista, joten työskentelylle asetettavat tavoitteet olivat hyvin avoimia ja yleisluonteisia. Kotiuttamistyöskentelyn aloittaminen lapsen ja perheen kanssa vasta kotisijoituksen alkuvaiheessa oli perheelle ja erityisesti lapselle haastavaa.

Kotiuttamismalliin tarvittiin työväline, jolla arvioida lapsen mahdollisuutta palata biologiseen perheeseen sekä selvittää perheen vahvuuksia ja tuen tarpeita. Kun perheen kanssa tehtävä sosiaalihojaus aloitettiin edellisessä kappaleessa kuvatulla tavalla kotiuttamisprosessin ollessa käynnissä ja mahdollisesti lapsen ollessa jo kotisijoituksessa, oli tuen tarpeiden määrittelemine ja perhekohtaisten tavoitteiden asettaminen haastavaa. Tavoitteiden asettaminen sekä perheen vahvuuksien ja tuen tarpeiden määrittely tulee osallistavassa työotteessa olla perheen kanssa yhdessä tehtävää toimintaa. Ammatillisesti kaipasimme toimintamenetelmää, esimerkiksi haastattelukysymyksiä, joiden avulla pääsisimme paremmin tutustumaan perheeseen ja luomaan yhdessä perheen tavoitteet työskentelylle.

Sosiaalityöntekijän ja sosiaalihjaajan työparityö

Kehittämishankkeessa korostuu sosiaalihjaajan rooli ja työpanos kotiuttamisprosessissa, koska Lastensuojelupalveluiden sijaishuollossa ei aikaisemmin ollut sosiaalihjaajien toimia. Hanketta edeltäneissä kotiuttamisprosesseissa sosiaalityöntekijä oli yksin vastuussa kotiuttamisesta myös sosiaalisen tuen ja käytännön sosiaalihjauksen osalta. Kehittämishankkeena luodussa kotiuttamismallissa lapsen kotiuttaminen sijaishuollon laitoksesta takaisin biologiseen perheeseen on pitkä prosessi, josta vastaa sosiaalityöntekijä. Mallin mukaan työparina työskentelevä sosiaalihjaaja vastaa sosiaalihjauksesta, kotikäyntityöstä, asiakastapaamisista sekä tekee yhteistyötä sijaishuollon laitosten kanssa.

Ensimmäisen syklin kokemusten perusteella oli tärkeää, että kotiuttamisprosessissa sosiaalityöntekijä ja sosiaalihjaaja työskentelevät yhdessä työparina kotiuttamisprosessin alusta alkaen. Työparityönä tehtävässä asiakastyössä voidaan jakaa havaintoja ja tietämistä, käydä reflektointia keskustelua ja suunnitella kotiuttamisen etenemistä. Työparityöskentely kotiuttamisen suunnittelu- ja valmisteluvaiheessa, jossa arvioidaan lapsen mahdollisuutta palata biologiseen perheeseen, on erityisesti lapsen kannalta tärkeää. Lapsen kotiuttamisen arviointi ei pitäisi perustua yhden ihmisen tekemään arvioon vaan mahdollisimman laajan verkoston pohdintaan toteaa Pitkänen (2008, 137).

Parityöskentely on suotavaa lapsen koko huostassapidon ja sijoituksen ajan, sillä se mahdollistaa työntekijöiden keskinäisen reflektoinnin ja hiljaisen tiedon siirtymisen asiakasprosesseissa. Toom ja Onnismaa (2008, 13) lainaavat hiljaisen tiedon määritelmää John Shotterilta (1998), joka määrittelee hiljaisen tiedon olevan sosiaalisessa vuorovaikutuksessa nousevaa tietoa ja osaamista, joka on usein sanattomaa. Heikkinen ja Huttunen (2008, 203–205.) kuvaavat, että hiljaista tietoa on perinteisesti jaettu mentoroimalla, jossa kokenut ohjaaja jakaa tietämistään oppijalle. Heidän mukaansa hiljaisen tiedon siirtäminen mentoroimalla ei nykyisin tarkoita tällaista hierarkkista menetelmää vaan vertaismentorointia, jossa ihmiset siirtävät tietoa yhdessä tekemisen ja dialogin avulla. Työparius myös vähentää asiakastyön haavoittuvuutta, jos toinen työntekijä joutuu olemaan pois asiakastapaamisesta tai työpari vaihtuu.

Lapsen osallisuus

Kehittämishankkeessa luodun kotiuttamismallin prosessikaaviosta saimme palautetta kahdesta omasta sijaishuollon laitoksesta. Palautteessa oli myös hämmentävä kohta, joka sai minut tutkijana pohtimaan, miten eri tavalla me lastensuojelun ammattilaiset voimme arvioida lapsen osallisuuden. Kotiuttamismallin ensimmäiseen prosessikaavioon kirjoitimme valmisteluvaiheeseen yhdeksi tavoitteeksi, että *lapsella on oikeus* osallistua sijaishuoltoapaikan arkeen ja juhlaan, vaikka lapsi viettääkin jo pidennettyjä kotilomia. Laitoksista tullessa palautteessa lause oli muutettu niin, että *lapsella on mahdollisuus* osallistua arkeen ja juhlaan (Kaskinen 2011). Hämmentäväksi tämän muutoksen tekee se, että mielestäni käsite mahdollisuus on ehdollinen. Käsitteellä mahdollisuus alistetaan lapsen oikeus osallisuuteen ja korostetaan aikuisten valtaa.

Miten määrittyy lapsen osallisuus, kun lasta ollaan kotiuttamassa? Lapsen osallisuutta lastensuojelussa ja erityisesti sijaishuoltoapaikassa on tarkasteltu viimeaikaississa tutkimuksissa. Kouvonen (2011, 218–233) näkee tutkimuksessaan lapsen osallisuuden määräytyvän kolmella tavalla: osallisuus aikuisten ehdoilla, osallisuus hiljaisena ja passiivisena ja osallisuus lapsen ehdoilla. Kouvonen havainnoi, että usein osallisuus tapahtuu ylhäältä alas – asetelmana, jossa aikuinen luo näennäisen osallisuuden mahdollisuuden. Aikuinen kuitenkin edellyttää lapsen hyväksyvän aikuisen luoman perustelun, selityksen tai toimintamallin. Tällaisessa osallisuudessa lapsella on hyvin vähän mahdollisuutta vaikuttaa. Aikuisen roolilla lapsen osallisuudessa on Kouvosen mukaan suuri merkitys, sillä aikuisen tulisi toimia ohjaajana, joka luo lapselle mahdollisuuden aidosti ilmaista mielipiteensä. Pekkala (2006, 71–74) on tutkimuksessaan määritellyt lapsen osallisuuden lapsen omaksi mahdollisuudeksi olla luomassa ja vaikuttamassa häntä koskeviin asioihin ja tilanteisiin. Osallisuudessa lapsi tulee kuulluksi ja nähdyksi, lisäksi hänen mielipiteitään korostetaan.

Tutkimusta tekevänä toimijana ajattelen, että lapsella tulisi olla aidosti oikeus osallisuuteen. Lapsella tulee olla oikeus osallistua sijaishuoltoapaikan arkeen ja juhlaan, sillä lapsi on mahdollisesti asunut vuosia sijaishuoltoapaikassa, jonka hän kokee tavalla tai toisella toiseksi kodikseen. Sijaishuoltoapaikalla on vastuu lapsen

huollosta ja kasvatuksesta kotiuttamisen valmisteluvaiheen aikana ja lapsen oikeus osallisuuteen on osa kasvatusvastuuta. Huomioitavaa on, että lapsella on myös vastuut ja velvollisuudet sijaishuoltopaikassaan, kotityöt kuuluvat edelleen lapsen arkeen.

Tukiverkoston merkitys lapsen kotiuttamisessa

Kuten aikaisemmin kerroin, ensimmäisen syklin aikana kotiutettavat lapset palasivat erilaisiin perheisiin. Osa lapsista palasi perheeseen, jossa oli muita sisaruksia ja osa perheeseen, jossa ei asunut muita lapsia. Kokemusten perusteella päätimme, että lapsen perhekokoonpanolla on merkitystä lapsen kotiutuessa biologiseen perheeseensä. Jos kotiutettavan lapsen biologisessa perheessä asui sisaruksia, vaikutti siltä, että asettuminen kotiin oli luontevampaa. Mahdollisesti Känkänen & Laaksonen (2006, 47) esille tuoma arkivanhemmuuden säilyminen sisarusten kautta, helpotti vanhempia ottamaan takaisin vanhempana toimimisen, ”parenting”- roolin kotiutettavien lasten kohdalla.

Perheen verkoston merkitys korostui kotisijoitusten aikana. Oli kotiuttamisprosesseja, joissa biologisen perheen sukulais- ja tukiverkosto oli lähes olematon. Tukiverkoston merkitys korostuu erityisesti yksinhuoltajaperheissä, joissa ei ole kahta aikuista jakamassa arkea. Yksinhuoltajavanhemman jaksamisen kannalta oli tärkeää löytää perheelle tukiverkosta sekä mahdollisesti löytää lapselle sopiva lomapaikka, jossa lapsi voisi viettää ajoittain lomaviikonloppuja. Sopivan ja luotettavan lomapaikan löytäminen varsinkaan murrosikäiselle ei ole helppoa. Lomapaikan on pystyttävä vastaamaan murrosikäisen tarpeisiin ja sitouttamaan lapsi toistuviin viikonloppulomiin. Etsimme ratkaisua lomapaikka-asiaan kahdella tavalla. Toisessa tapauksessa teimme ostopalvelusopimuksen perhekodin kanssa, joka toimii myös tukiperheenä. Toisessa tapauksessa lomapaikkana toimi sijaishuoltopaikka, josta lapsi oli siirtynyt kotisijoitukseen. Perheen toimiva tukiverkosto liittyy alaikäisen jälkihuoltoon, joka ensimmäisen syklin loppuessa oli vielä täysin avoinna.

Vaikka lapsi on mahdollisesti asunut sijaishuoltopaikassa vuosia, ja olisi tarpeellista jatkaa lapselle tärkeiden ihmissuhteiden ylläpitämistä, kotisijoituksen aikana toteutettavat tukilomaviikonloput entisessä sijaishuoltopaikassa eivät näyttäneet

toimivan. Törmäkoski-Hampfin (2008, 175) mukaan sijaishuoltopaikassa lasten sosiaalinen verkosto on hyvin herkkä muutoksille, mikä saattaa ilmetä ristiriitoina lasten keskinäisessä vuorovaikutuksessa jo sijoituksen aikaisten kotiviikonloppujen yhteydessä. Myös sijaishuoltopaikan kokemuksena on, että lapsen paikka sijaishuoltopaikan sosiaalisessa verkostossa muuttuu lapsen kotiuttamisprosessin alkaessa (Mäkipää, 2012). Saatujen tietojen perusteella on pääteltävissä, että murrosikäinen lapsi ei välttämättä sitoudu viikonloppulomiin vanhassa sijaishuoltopaikassa. Lapsen palaaminen sijaishuoltopaikkaansa tukiviikonloppuina muuttaa jälleen lasten välistä sosiaalista verkostoa. Tämä muutos ei mielestäni ole lapsen edun mukaista, jos lapsi joutuu kokemaan olevansa ulkopuolinen ja ikään kuin häpeämään kotiin palaamistaan.

9 TOIMINTATUTKIMUKSEN TOINEN SYKLI

Toimintatutkimuksen toinen sykli käynnistyi keväällä 2012. Tässä vaiheessa kotiuttamishankkeen ensimmäiset kotiuttamisprosessit olivat päättyneet ja aloitimme työskentelyn uusien asiakasperheiden kanssa. Hetkellisesti kevättalvella 2012 tuntui sijaishuollossa olevan hieman rauhallisempi vaihe ja oli aikaa käydä reflektoivaa keskustelua huostassapidon lopettamiseen päättyneistä kotiuttamisprosesseista. Pohdimme opittuja asioita ja tarpeellisia muutoksia kotiuttamismalliin. Toimintatutkimuksen toisessa vaiheessa aloitimme myös muutamissa kotiuttamisprosesseissa innovatiivisen työparityöskentelyn sijaishuoltopaikan omaohjaajan kanssa. Keskeiset toimintamenetelmät olivat tiimipalaverit, joissa yhteisesti lähiesimiehen kanssa pohdittiin kotiuttamistyötä sekä kotiutettavien asiakkaiden tilanteita. Kehittämisen edistämisen kannalta oli merkittävää myös avoin keskustelu ja sitä kautta saatu palaute perheiltä ja sijaishuoltopaikoilta. Saadun palautteen perusteella tutkijana pystyin ohjaamaan kehittämishanketta yhteisesti toivotuun suuntaan myös toimintatutkimuksen toisen syklin aikana.

9.1 Kotiuttamismallin muuttaminen

Muutimme kotiuttamismallia ja prosessikaaviota toimintatutkimuksen ensimmäisen syklin tuottaman tiedon ja reflektoinnin perusteella. Tärkeimpinä asioina nousivat esille kotiuttamisen arviointiin ja kotiuttamistyön tavoitteiden asettamiseen käytettävän työmenetelmän kehittäminen, yhteistyön lisääminen sijaishuoltopaikkojen kanssa sekä alaikäisen jälkihuollon kehittäminen. Tässä vaiheessa tarkensimme prosessikaavioon lastensuojelulaista nousevia juridisia asioita, tärkeimpinä kotiuttamisprosessin taitekohdissa tehtävät päätökset ja niihin liittyvät kuulemiset.

Dokumentointi ja haastattelu kotiuttamisen suunnittelun välineenä

Dokumentoinnin merkitys on suuri kaikessa sosiaalityössä, myös lastensuojelussa ja kotiuttamistyössä. Kääriäinen (2003, 171) sanoo väitöskirjassaan, että dokumentointi on osa sosiaalityön tiedonmuodostusta ja sen avulla kerätään ja tallennetaan tietoa, pyritään ymmärtämään tapahtumaa kokonaisuutena sekä suunnitellaan toimintaa. Dokumentointiin liittyen luotiin kehittämishankkeen toisen toimin-

tasyklin alussa pidetyssä kehittämispäivässä kotiuttamistyöskentelyn tavoitteiden asettamisista tukeva työmenetelmä, haastattelumalli. Haastattelumalli on työväline, joka mahdollistaa tiedon keräämisen ja työskentelyn suunnittelun ja arvioimisen. Käytimme pohjana Seudulliseen perhehoitoyksikköön tehtyä sijaisvanhempien haastattelua ja siihen laadittuja kysymyksiä (Lahden kaupunki, 2012). Saimme perhehoidon haastattelumallista rungon, ajatuksia ja ideoita omalle haastattelumallillemme. Jouduimme kuitenkin muokkaamaan kysymyksiä sopiviksi arvioimaan lapsen kotiuttamista sijaishuoltopaikasta takaisin biologiseen perheeseen. Kehitimme kotiuttamisen arviointiin ja kotikäyntityön aloittamiseen soveltuvan haastattelun, jossa voidaan selvittää haastattelukysymyksiä apuna käyttäen perheen vahvuudet sekä perheen tuen tarpeet. Haastattelukysymysten teemoiksi valittiin: perheen taloudellinen tilanne, perheen arki ja koti, koulunkäynti, verkostot, kasvatustilanne sekä vanhemmuus. Haastattelurunkoa voidaan käyttää tilanteesta riippuen suorana kyselyhaastatteluna, keskustelun johdattajana tai sen teemoja voidaan käyttää pitkin kotiuttamisprosessia useamman kotikäynnin aiheena.

Tarkensimme tässä vaiheessa myös kotiuttamistyössä tehtävää dokumentointia, esimerkiksi asiakastapaamisten ja kotikäyntityötä kirjaamista. Dokumentointia ovat myös viranhaltijan tekemät päätökset kotiuttamisprosessin aikana, esimerkiksi sijaishuoltopaikan muuttamisesta ja päätökset taloudellisen tai toiminnallisen tuen myöntämisestä. Kääriäinen (2003, 180) kehottaa sosiaalialan työntekijöitä miettimään, mitä varten työntekijänä tekee dokumentointia, tukeeko dokumentointi asiakastyötä, auttaako se jäsentämään työskentelyä ja tiedonmuodostusta. Kotiuttamisprosessin dokumentointi tulisi tehdä suhteessa asetettuihin tavoitteisiin ja sen tulisi olla ajantasaista, jolloin se mahdollistaa työskentelyn suunnittelun, arvioinnin ja päätöksenteon. Hyvä dokumentointi mahdollistaa myös ajantasaisen ja todisteellisen tiedon siirtämisen työntekijältä toiselle sekä kohdeorganisaatiosta toiseen, mikä tuli esille sijaishuollon laitosten kanssa tehtävissä yhteisissä kotiuttamisprosesseissa.

Kotikäyntityö yhteistyönä sijaishuollon laitoksen työntekijän kanssa

Ensimmäisten kotiuttamisprosessien reflektoinnin perusteella olimme siirtäneet kotiuttamismallissa työskentelyn painopistettä vahvasti kotiuttamisen suunnitteluun ja valmisteluun. Lastensuojelun kansalliset laatusuosituksetkin esittävät

(2012, 31), että lapsen kotiuttaminen olisi suunniteltava ja valmisteltava huolellisesti asteittaisen ja suunnitelmallisesti. Keväällä 2012 sijaishuollossa alkoi kaksi kotiuttamisprosessia nopealla aikataululla. Toisessa tapauksessa sijaishuoltoaikan lopettaminen johti nopeaan kotiuttamiseen. Toisen asiakkaan kohdalla perhe-tilanteen nopea muutos vaikutti kotiuttamisprosessin aloittamiseen. Kotiuttamis-mallin suunnittelu- ja valmisteluvaiheet näyttivät jäävän näissä kotiuttamisproses-seissa taas hyvin lyhyiksi.

Timonen-Kallio (2008, 26) toteaa tutkimuksessaan, että lapselle hoito- ja kasva-tustyön katkokset ovat ongelmallisia, koska merkitykselliset aikuiskontaktit päät-tyvät lapsen siirtyessä toiseen paikkaan. Myös Känkänen ja Laaksonen (2006, 33–34) ovat samaa mieltä, että lastensuojeluprosessissa kaikki siirtymävaiheet ovat kriittisiä. Siirtymävaiheilla he tarkoittavat siirtymistä lastensuojeluprosessin vaiheesta toiseen, tässä tapauksessa siirtymistä sijaishuollosta takaisin biologiseen perheeseen. Känkäsen ja Laaksonen (2006, 33–34) sekä Timonen-Kallion (2008, 82) mukaan siirtymät aiheuttavat lapsen elämässä katkeamia ja vaaran syrjäytyä, koska siirtymiin liittyy paljon muutoksia. Lapsen elämässä vaihtuvat ja muuttuvat monet asiat ja ihmiset, kuten koulu, ystävät ja fyysinen elinympäristö. Lisäksi siirtymävaiheissa vaihtuvat usein lapsen asiat parhaiten tuntevat työntekijät ja viranomaiset. Toimintatutkimuksen ensimmäisessä vaiheessa olimme havainneet, että uuteen vieraaseen ihmiseen tutustuminen vasta kotiuttamisprosessin kotisijoi-tusvaiheessa ei ole lapsen edun mukaista. Toivottavaa oli turvallisuuden tunteen säilyttäminen kotiuttamisprosessin aikana niin, että kotikäyntityötä olisivat toteut-tamassa perheelle tutut henkilöt, joihin kaikki voivat luottaa.

Näissä uusissa kotiuttamisprosesseissa teimme siirtymävaiheen helpottamiseksi innovatiivisen ratkaisun ja aloitimme kotikäyntityön yhteistyönä lapsen sijaishuol-topaikan omaohjaajan kanssa. Tällä tavalla kotikäyntityössä yhdistyivät tuttu ja turvallinen sijaishuoltoaikan omaohjaajatyöskentely sekä lastensuojelun sosiaali-työstä kotiuttamisen käytännöllinen ja juridinen osaaminen. Tällä yhteistyömallil-la pyrimme myös jakamaan ja siirtämään osaamista ja tietoa kotiuttamisprosessin aikana ammattilaiselta toiselle. Heikkinen ja Huttunen (2008, 203-205) kutsuvat tällaista tiedon ja osaamisen siirtämistä hiljaiseksi tiedoksi. Hiljainen tieto voi olla käytännön taitoja, tapoja, ideoita tai arvoja, joita voi olla vaikea ilmaista sanalli-

sesti. Yhteistyönä tehtävän kotikäyntityön tavoitteena oli, että sosiaaliohjaajan työskentelyn jatkaminen perheessä kotisijoituksen alkaessa olisi perheelle ja lapselle helpompaa.

Alle 18-vuotiaan jälkihuolto ja asiakkuuden siirtäminen

Kehittämishankkeen suunnitteluvaiheessa ja ensimmäisten kotiuttamispronssien aikana meillä Lastensuojelupalveluiden sijaishuollossa ei ollut selkeää käsitystä, milloin ja miten kotiuttamistyöskentely perheen kanssa päättyy. Alaikäisen jälkihuolto ja sen järjestäminen olivat epäselviä asioita koko kohdeorganisaatiossa. Kehittämishankkeen ensimmäisen syklin vaihtuessa toiseen sykliin, olimme kevätkesällä 2012 edelleen mukana ensimmäisten kotiuttavien lasten ja heidän perheidensä elämässä, ainakin taustalla, vaikka huostassapito oli jo lopetettu. Olimme kotiuttamisen kehittämishankkeen edetessä havainneet todeksi esimerkiksi Bullockin ym. (1993, 24–27) sekä Holman ja Rousun (1999, 57–58) ajatuksen siitä, että kotiuttamisen tukemisen ei tulisi päättyä huostassapidon lopettamiseen. Olimme työskentelyn aikana huomanneet, että on perheitä ja elämäntilanteita, joissa tarvitaan edelleen tukea vaikka sijaishuolto päättyneenä ja huostassapito on lopetettu.

Lastensuojelulain (75§) mukaan alle 18-vuotiaan sijaishuollon päätyttyä lastensuojelun tuki jatkuu jälkihuoltona. Jälkihuoltovelvoite ja jälkihuoltosuunnitelman tekeminen ovat lakisääteisiä kaikille lapsille, joiden huostassapito lopetetaan. Lastensuojelun kansalliset laatusuosituksen (2012, 29–30) sekä Rätyn (2011, 493–496) pyrkivät avaamaan Lastensuojelulaki niin, että alle 18-vuotiaan lapsen jälkihuolto-oikeus tarkoittavaa lapsen kasvun ja kehityksen tukemista avohuollon keinoin. Jälkihuollon järjestämisestä on vastuussa lapsen asioista vastaava sosiaalityöntekijä, jonka tehtävänä on lapsen yksilöllisiin tarpeisiin etsiä ja järjestää tarvittavaa tukea. Jälkihuoltosuunnitelman tekemisen ja Lahden organisaatiomallissa jälkihuollon asiakkuuden säilyttämisen tavoitteena on tukea kotiuttamisprosessin myönteistä jatkumista vielä huostassapidon lopettamisen jälkeenkin.

Alaikäisen jälkihuollon järjestäminen huostassapidon loputtua tarkoittaa Lahden Lastensuojelupalveluiden organisaatiomallissa asiakkuuden siirtämistä sijaishuollosta takaisin avohuoltoon. Meillä Lastensuojelupalveluissa päätettiin esimiesten

ohjeiden mukaan siirtää kaikkien kotiutettujen alaikäisten lasten jälkihuolto avohuollon tiimeihin. Lisäsimme tässä vaiheessa prosessikaavioon asiakkuuden siirtämisen sijaishuollosta avohuoltoon siirtoneuvottelussa. Neuvottelussa ovat läsnä lapsi, vanhemmat, sijaishuollon ja avohuollon sosiaalityöntekijät, kotikäyntityötä tehnyt sosiaaliohjaaja sekä mahdollisesti sijaishuoltopaikan omaohjaaja tai muu tukihenkilö. Siirtoneuvottelussa tavoitteena on luoda jälkihuoltosuunnitelma, johon Lastensuojelulain (76§) mukaisesti kirjataan mahdolliset tukitoimenpiteet lapsen ja perheen kohdalla. Mahdollisia tukitoimenpiteitä ovat jo ennen siirtoneuvottelua voineet valmistella sijaishuollon työntekijä. On mahdollista, että perhe on tarvinnut erilaisia tukimuotoja jo kotisijoituksen aikana, esimerkkinä perheen taloudellinen tukeminen, yhteistyö koulun kanssa tai tukiperheessä vietetyt viikonloput. Alaikäisen jälkihuollon tavoitteena on varmistaa näiden lapsikohtaisten tukimuotojen jatkuminen huostassapidon ja sijoituksen päättymisen jälkeen riittävän pitkään.

9.2 Kotiuttamistyö toisen syklin aikana

Kotiuttamisen käytännön toteuttamisessa tuli toimintatutkimuksen toisen syklin aikana esille aivan uusia ja odottamattomia asioita. Toimintatutkimuksen toinen sykli poikkesi kotiutettavien lasten kohdalla edellisestä siten, että osa lapsista oli jo 17-vuotiaita nuoria. Lisäksi muutaman lapsen perhe oli muuttanut pois Lahdesta ja heidät kotiutettiin biologiseen perheeseen toiselle paikkakunnalle.

Nuorten kotiuttaminen takaisin biologiseen perheeseen

Toimintatutkimuksen toisen syklin aikana kotiuttamisprosessissa oli mukana kaikkiaan yhdeksän lasta. Ensimmäisiin kotiuttamisprosesseihin verrattuna näissä kotiuttavissa lapsissa oli useampia 16–17 –vuotiaita, joiden sijoitus oli kotiuttamisprosessin alkaessa kestänyt keskimäärin kaksi vuotta. Voidaan ajatella, että näissä tapauksissa huostaanotto ja sijoitus olivat toimineet nopeana interventiona perhetilanteeseen tai nuoren rajattomaan käytökseen. Suunnitelmallisen ja lyhyen sijaishuollon työskentelyn jälkeen lapset pyrittiin nyt kotiuttamaan takaisin omaan biologiseen perheeseensä.

Lastensuojelulaitoksista itsenäistyneiden nuorten elämää ja aikuisena selviytymistä ovat tutkineet Jahnukainen (2004) ja Reinikainen (2009). Tutkimusten mukaan laitoksesta itsenäistyvillä nuorilla on suurempi riski syrjäytyä, kuin kotoa itsenäistyvillä ikätovereillaan. Laitoksesta itsenäistyvät nuoret ovat kotona asuviin ikätovereihinsa verrattuna enemmän yksin ja he joutuvat ottamaan ennenaikaisesti ja kokonaisvaltaisesti vastuuta omasta elämästään. (Jahnukainen, 2004, 45–46; Reinikainen 2009, 93.) Sijaishuolto paikasta itsenäistynvä nuori joutuu pärjäävää yhteiskunnan antaman sosiaalisen tuen varassa, joka ei vastaa perheestä saatavaa tukea, vanhempien antama emotionaalista, sosiaalista ja materiaalista tukea (Collins 2001, 280–282). Kuten jo aikaisemmin on tullut esille (Känkänen & Laaksonen, 2006, 33–34; Timonen-Kallion, 2008, 26,82) muutos- ja siirtymävaiheet ovat elämässä kriittisiä kohtia. Nuoren kotiuttaminen biologiseen perheeseensä ennen täysi-ikäisyyttä toivottavasti antaa nuorelle mahdollisuuden saada vanhemmiltaan riittävää tukea myöhemmin tapahtuvaan itsenäistymiseen. Kehittämishankkeessa itsenäistymisen kynnyksellä olevien, voidaan tässä vaiheessa sanoa nuorten, kotiuttamistyö tuntui mielekkäältä ja järkevältä. Tästä työskentelystä saatu palaute oli myös positiivista ja innosti kehittämisen jatkamiseen.

Nuorten (16-17-vuotiaiden) kotiuttamisprosessit olivat erilaisia, kuin esimerkiksi 14-vuotiaan murrosikäisen kotiuttamisprosessi. Näissä nuorissa oli havaittavissa rauhallisuutta, asiallisuutta ja vastuullisuutta omasta kotiuttamisestaan. Nuoret eivät enää olleet murrosiän tunnekuohuissa ja kapinoinnissa, vaan pystyi esimerkiksi pohtimaan omaa sijoitushistoriaansa, ja ymmärtämään, minkälaisen muutoksen ja kehityksen kautta he olivat saavuttaneet kotiuttamisen mahdollisuuden. Huomionarvoista on myös se, että osa nuorista koki oman sijoituspaikkansa etupäässä positiivisena ja teki ero jopa haikein mielin.

Lapsen kotiuttaminen toiselle paikkakunnalle kuin Lahteen

Lapsen sijoituksen aikana vanhempien elämäntilanne on voivat muuttua, ja lapsen perhe on voinut esimerkiksi muuttaa toiselle paikkakunnalle. Lapsen kotiuttaminen Lahdesta toiselle paikkakunnalle muuttaneen biologisen perheen luokse tuo uusia haasteita kotiuttamisprosessiin. Kehittämishankkeessa tällaisessa tilanteessa kotiuttamistyön käytännön järjestäminen oli mietittävä uudella tavalla. Perheessä tehtävä säännöllinen sosiaaliohjaajan ja sosiaalityöntekijän työparina tekemä

työskentely oli matkallisista ja työajallisista syistä mahdotonta. Asia ratkaistiin ostamalla palvelua perheen asuinkunnasta yksityiseltä palveluntuottajalta. Ostopalvelu ei kuitenkaan poista sitä velvoitetta, että kotikunnan sosiaalityöntekijä ohjaa kotiuttamisprosessia ja hänen on oltava jatkuvasti tietoinen, miten kotiuttaminen edistyy. Tiedon kulku puolin ja toisin hankaloituu, kun joudutaan käyttämään puhelinta, tekstiviestejä tai sähköpostia. Henkilökohtainen kotikäyntityö on avaavampaa ja kuvaa perheen tilannetta paremmin lapsen näkökulmasta, mutta näissä tapauksissa se ei ollut mahdollista.

Lahtelaisen huostaan otetun ja sijoitetun lapsen kotiuttamisessa kotikuntansa Lahden ulkopuolelle tuli yllätyksiä. Hämmästyttävää oli, kuinka hankalaa voi olla palveluiden saaminen kotiutettavalle lapselle hänen asuinkunnastaan, muun perheen kotikunnasta. Kotikuntalain 3§:n mukaan lapsen kotikunta ei muutu huostaanoton myötä, vaan se on lapsen huostaanottanut ja sijoittanut kunta. Kun huostaanotettu lapsi sijoitetaan laitokseen, sijaisperheeseen tai väliaikaisesti omaan biologiseen perheeseen, säilyy lapsen kotikuntana Lahti. Sijoitetun lapsen tulee kuitenkin saada kaikki tarvitsemansa peruspalvelut esim. terveydenhuolto, päivähoido ja koulupalvelut asuinkunnastaan. Palveluiden järjestämisvelvollisuus on lapsen asuinkunnalla Sosiaalihuoltolain (14§ ja 17§) sekä Lastensuojelulain (16 b §) mukaan. Tämän kokonaisuuden hahmottamisessa ja ymmärtämisessä meni työntekijöiltäkin aikaa, ja työntekijänä ymmärrän täysin vanhempien tuskastumisen perusasioiden toimimattomuuteen.

9.3 Kotiuttamismallin havainnointi ja reflektointi

Työparityöskentely sijaishuoltopaikan ohjaajan kanssa

Kotiuttamisen kehittämishankkeessa toimintatutkimuksen toisen syklin aikana teimme kotiuttamistyötä myös työparityönä lapsen sijaishuoltopaikan ohjaajan kanssa. Yhteistyö sosiaalialalla on rajoittunut perinteisesti tiedon jakamiseen eikä moniammatillinen yhdessä tekeminen kulttuuri ole vielä kovin vahvaa. Englanninkielessä yhteistyötä kuvaavia käsitteitä on kaksi, ”cooperate” ja ”collaborate”. Cooperate-käsite viittaa juuri tällaiseen perinteiseen yhteistyöhön, joka rajoittuu lähinnä tiedon jakamiseen, jossa ammattiryhmillä tai organisaatioilla on kuitenkin

erilliset roolinsa. ”Collaborate”-käsite kuvaa toimintaa, jossa työskennellään yhdessä yhteisen tavoitteen eteen. (Walsh, Brabeck ja Howard 1999, 183–208.) Tämä rajojen yli tehtävän yhteistyön merkityksen havaitseminen oli kotiuttamisen kehittämishankkeen yksi tärkeimmistä tuloksista.

Kotiuttamisen valmistelu- ja kotikäyntityö toimi mielestämme hyvin, kun sitä tekevät työparina sijaishuollon sosiaaliohjaaja yhdessä lapsen sijaishuoltoapaikan tutun ohjaajan kanssa. Tällä innovatiivisella yhteistyöllä saavutetaan tuttuuden, turvallisuuden ja käytännön järjestelyjen yhdistyminen. Samalla mahdollistui joustava asiakkuuden siirtymä sijaishuoltoapaikasta lastensuojelun sijaishuollon tiimiin. Viittasin jo ensimmäistä toimintasykliä kuvatessani sanattoman tiedon siirtämisessä merkitykseen kotiuttamistyöskentelyssä. John Shotter (1998) on todennut, että hiljainen tieto on sisäistä tuntemusta ja kokemusta, jota voi olla mahdotonta verbalisoida täsmällisesti. Ymmärtääkseen sisäistä tietoa ja merkityksellisiä koodeja, on tutkijan päästävä kokemaan itse näitä asioita. (Toom ja Onnismaa 2008, 13.) Kotiuttamisprosessissa kotikäyntityö yhteistyössä tutun sijaishuoltoapaikan ohjaajan kanssa, mahdollisti sellaisen hiljaisen tiedon siirtämisen sijaishuollon sosiaaliohjaajalle, joka muuten mahdollisesti olisi lastensuojelun työntekijältä jäänyt saamatta tai havaitsematta.

Mielestäni kotiuttamisen onnistumisen kannalta tämä collaborate-yhteistyö, jossa eri organisaatioiden työntekijät tekevät yhdessä töitä lapsen kotiuttamiseksi on tärkeää. Toin ensimmäisten kotiutettavien kohdalla esille siirtymävaiheen kriittisyyden, josta Känkänen ja Laaksonen (2006, 33–34) ja Timonen-Kallio (2008, 26) ovat kirjoittaneet. Tähän sopii vanha sanonta ”saattaen vaihdettava”. Saattaen yhteistyötä tekemällä voidaan helpottaa lapsen siirtymävaihetta, kun kotiutettavalla lapsella ja hänen vanhemmillaan säilyy tutun työntekijän kautta turvallisuuden tunne. Lisäksi keskeinen tieto siirtyy luontevasti ja lapsen edun mukaisesti eteenpäin organisaatiosta toiseen. Kokemuksemme on, että tällainen yhteistyö antaa työntekijöille paljon, mutta se vaatii myös paljon. Eri organisaatioissa toimintakulttuurit voivat erota toisistaan ja absoluuttista totuutta oikeasta toimintatavasta ei ole, vaan on jatkuvaa rajapinnalla keskustelua ja erilaisuuden ymmärtämistä. Yhteistyön tekeminen edellyttääkin tietoa toisen organisaation toimintakulttuurista ja vahvaa yhteistä toiminnan suunnittelua. Itse olen kokenut yhteistyössä ta-

pahtuvan eettisen pohdinnan ja asioiden jakamisen hyvin antoisana ja ammatillisuuttani rikastuttavana.

Sijaishuoltopaikan työskentely perheen kanssa sijoituksen aikana

Kotiuttamisen kehittämishankkeen toisen syklin aikana tuli esille, kuinka tärkeä merkitys on sijaishuoltopaikan työskentelyllä perheen ja erityisesti vanhempien kanssa sijoituksen aikana. Sijaishuoltopaikan tekemä ”perhetyö”, eli kuten itse tässä kehittämishankkeessa asiaa olen nimittänyt ”vanhempien kanssa tehtävä työ”, vaikuttaa perheen muutokseen sijoituksen aikana ja luo tällä tavalla pohjaa lapsen mahdollisuudelle palata biologiseen perheeseensä.

Teoriaosassa mainitsin, että lastensuojelutyötä tehdään Pösön (2007, 72–74) mukaan joko suojele- tai hyvinvointipainotteisesti. Tällä painotuserolla on suuri merkitys lapsen kotiuttamisprosessissa. Tämän kehittämishankkeen tuottaman kokemuksen perusteella, ne sijaishuoltopaikat, joissa on panostettu tavoitteelliseen ja suunnitelmalliseen ”perhetyöhön” toimivat aidosti hyvinvointipainotteisesti ja niissä ja rinnakkainen kasvatuskumppanuus oli itsestään selvä ja luonnollinen osa sijaishuoltopaikan toimintakulttuuria. Näissä sijaishuoltopaikoissa työntekijät olivat käyneet sijoituksen aikana perheen kotona säännöllisesti, lapsen fyysinen sekä psyykinen koti oli työntekijöille tuttu ja työntekijä oli perheessä odotettu vieras ja turvallinen aikuinen. Työntekijät olivat yhdessä vanhempien kanssa työskennelleet koko sijoituksen ajan lapsen asioissa yhteisesti asetettujen tavoitteiden suuntaisesti.

Kehittämishankkeen aikana teimme kotiuttamistyötä myös sellaisten sijaishuoltopaikkojen kanssa, joissa suojelupainotteinen työskentely ja vanhempien kontrollointi oli laitoksen toimintakulttuurissa vallitseva. Sijaishuoltopaikan toimintakulttuuriin ei kuulunut jalkautuva kotikäyntityö, joka olisi mahdollistanut työntekijän vierailut lapsen kotona. Oli siis kotiuttamisprosesseja, joissa työntekijät eivät välttämättä olleet koskaan käyneet kotikäynnillä lapsen kotona, joten lapsen fyysinen koti oli heille tuntematon. Työntekijät olivat tavanneet vanhempia mahdollisesti kodin tai sijaishuoltopaikan eteisessä kotilomien yhteydessä, jolloin oli vaihdettu kuulumisia, käyty läpi lomasääntöjä ja aikatauluja sekä arvioitu vanhemman tilannetta. Näissä sijaishuoltopaikoissa ei aktiivisesti työskennelty rinnakkaisen

kasvatuskumppanuuden eteen ja lapsen kasvatus- ja hoitotyöstä olivat yleensä huolehtineet sijaishuoltopaikan työntekijät yksin.

Kotiuttamistyöskentelyn aikana oli suojelupainotteisista sijoituspaikoista kotiutettavien lasten perheissä nähtävissä arkivanhemmuuden eli vanhempana toimimisen opetteluun suurempaa tarvetta. Kuten teoriaosassa tuli esille ”parenting” eli vanhempana toiminen (Schmitt & Piha 2008, 6) tai arkivanhemmuus kuten Känkänen ja Laaksonen (2006, 47) sitä kutsuvat, on vanhemmuudessa keskeinen lapsen huolto- ja kasvatustehtävä, mutta joka huostaanotossa ja laitokseen sijoituksessa usein luovutetaan vanhemmilta pois työntekijöille. Vaikka vanhempana oleminen, ”parenthood” (Schmitt & Piha 2008, 6) eli emotionaalinen vanhemmuus, olisikin ollut hyvää sijoituksen aikana suhteessa lapseen, oli kotiuttamisprosessin aikana vanhemman otettava takaisin itselleen, vanhempana toiminen eli ”parenting”. Vanhempana toimimiseen toiset vanhemmat tarvitsivat ohjausta, neuvontaa, mallintamista ja keskusteluja. Usein kysymyksessä olivat murrosikäiselle lapselle asetettavat säännöt ja rajat, vastuu kotitöistä ja osallistumisesta perheen arkeen.

Pitkäsen (2008, 91) mukaan työskentely vanhempien ja perheen kanssa kotiuttamisprosessin aikana voi joko tukea tai estää lapsen palaamista biologiseen perheeseen. Pitkänen tutkimuksessa kuvataan työntekijän suhteen muuttumista vanhempien kontrollista vanhempien tukemiseen. Eriksson ja Arnkil (2005, 31–32) ovat kuitenkin sitä mieltä, ettei auttamistyössä ole puhdasta tukea tai puhdasta kontrollia. Heidän mukaansa merkittävää sen sijaan on se, onko työskentely voimaannuttavaa vai alistavaa. Esimerkkeinä he mainitsevat, että voimaannuttava tuki on kannustamista, voimaannuttava kontrolli on rajojen asettamista, alistava tuki on puolesta tekemistä ja alistava kontrolli sääntöjen noudattamisen vaatimus ilman tilanneherkkyyttä.

Eriksson ja Arnkil (2005, 33) toteavat, että hyvä tuki-kontrolliyhdistelmä saadaan aikaan, kun yhdistetään erilaisten työntekijöiden ja toimialojen tukitoimet. Kotiuttamisen kehittämishankkeen aikana onkin tullut esille, että kotiuttamisprosessi edellyttää vahvaa yhteistyötä eri toimijoiden kanssa, jotta pystytään kotiuttamaan huostassaolevia ja sijoitettuja lapsia takaisin kotiin. Tämän kehittämishankkeen kokemusten pohjalta vaikuttaisi siltä, että mitä enemmän rinnakkaista kasvatus-

kumppanuutta sijaishuoltoapaikan työntekijöiden ja vanhempien välillä on sijoituksen aikana, sitä paremmat mahdollisuuden lapsella on kotiutua takaisin biologiseen perheeseensä ja sitä paremmin kotiuttamisprosessin aikana voidaan perhettä tukea ja auttaa.

Perhetyö-käsitteen avaaminen puitesopimuksessa

Valtiontalouden tarkastusviraston tekemän tarkastuskertomuksen (2012, 2) perusteella perheitä ei tueta riittävästi missään lastensuojelun vaiheessa. Sijaishuollossa vanhemmat jäävät usein yksin tai tukeminen on annettu yksin lastensuojelulaitosten tehtäväksi, mikä ei ole lastensuojelulain tarkoitus. Vanhempien kanssa tehtävä työ tulisi olla kirjattuna lapsen asiakassuunnitelmaan sekä mahdolliseen vanhemman asiakassuunnitelmaan. Teoriaosassa tuli esille, että vanhemman asiakassuunnitelmia tehdään kuitenkin varsin vähän ja lisäksi sijaishuoltoapaikat eivät välttämättä tiedä mahdollisesta vanhemman asiakassuunnitelmasta. (Tarkastuskertomus 2012, 125–126.) Mäkipää (2012) toteaa sijaishuollon laitoksen näkökulmasta, että sijaishuoltoapaikoilla ei ole tietoa lapsen vanhempien kanssa tehtävästä työstä ja mahdollisesta asiakassuunnitelmasta. Mäkipään mukaan laitoksen on vaikea asettaa omalle lapsen ja perheen kanssa tehtävälle työlle sosiaalitoimen kanssa samansuuntaisia tavoitteita, kun heillä ei ole tietoa sosiaalitoimen työskentelystä vanhempien kanssa.

Oman kokemukseni perusteella myös meillä Lahden Lastensuojelupalveluiden sijaishuollossa tehdään vielä varsin vähän vanhemman asiakassuunnitelmia ja tämän työmenetelmän käyttöön ottamista vasta opetellaan. Emme myöskään järjestelmällisesti tule maininneeksi asiasta lapsen asiakassuunnitelmanneuvottelun yhteydessä vaikka se olisikin luonteva tapa ottaa asia esille.

Lapsen ja vanhempien kanssa tehtävä perhetyö vaihtelee suuresti eri sijaishuoltoapaikoissa. Sinkkonen (2001, 164) on todennut, että riippumatta siitä, palaako lapsi biologiseen kotiin vai ei, on lapsen psyykkisen kehityksen kannalta tärkeää, että lapsi tapaa vanhempiaan ja pystyy luomaan oman henkilöhistoriansa yhdessä vanhempiensa kanssa. Keskustelin kehittämishankkeen aikana joidenkin sijaishuoltoapaikkojen kanssa vanhempien ja koko perheen kanssa tehtävästä perhetyöstä. Mäkipää (2012) toteaa sijaishuoltoapaikkojen näkökulmasta, että vanhempien kanssa

tehtävällä työllä on suuri merkitys lapsen sijaishuoltopaikkaan kiinnittymisessä, lapsen hyvinvoinnille ja sijoituksen onnistumiselle sekä mahdolliselle kotiuttamistyölle. Toiset sijaishuollon laitokset panostavat sijoitetun lapsen perheen kanssa tehtävään työhön ja toivoisivat tehtävän työn tulevan näkyväksi. Sijaishuollon laitoksissa kaivataan myös käsitteen ”perhetyö” avaamista perusteellisemmin kuntien kilpailutusten perusteena olevissa puitesopimuksissa.

Lahden Lastensuojelupalveluiden tällä hetkellä voimassa olevassa laitoshoidon ostopalveluiden puitesopimuksessa käsitettä perhetyö ei avata tarkemmin, joten tarjottava perhetyö on vaihtelevaa. Tällä hetkellä sijaishuollon laitosten tarjoama perhetyö, voi tarkoittaa hyvin laajasti kaikkea vanhempien ja perheen kanssa tehtävää toimintaa sijoituksen aikana. Tilanne on hyvin pitkälle sama kuin 1980- ja 1990-luvuilla, jolloin perhetyö määriteltiin eri lastensuojelulaitoksissa hyvinkin erin tavalla, ja valmiudet sekä menetelmät tehdä perhetyötä olivat vaihtelevia (Heino, Berg & Hurtig, 2000 10–17; 185). Tavoitteena on perhetyö-käsitteen avaaminen seuraavassa Lahden Lastensuojelupalveluiden kilpailutuksessa. Mielestäni tämän kehittämishankkeen perusteella voisi pitää sitä, että sijaishuoltopaikoilta edellyttää suunnitelmallista ja laadukasta perhetyötä, joka tavoitteellisesti tukee rinnakkaista vanhemmuutta ja edistää perheen jälleenyhdistämistä.

10 JOHTOPÄÄTÖKSET

Johdannossa toin esille, että Sosiaali- ja terveydenhuollon kansallisessa kehittämissuunnitelmassa (KASTE) vuosiksi 2008–2011 asetettiin tavoitteeksi, että kodin ulkopuolelle sijoitettujen lasten määrä vähenisi. KASTE-ohjelman aikana näin ei käynyt vaan huostaanotettujen ja sijoitettujen lasten määrä on kasvanut vuosittain. (Tarkastuskertomus 2012, 1). Lastensuojelun keskusliiton selvityksestä (2012) käy ilmi, että huostaanotettujen lasten määrää pyritään vähentämään panostamalla riittävästi lastensuojelun ehkäisevien palveluiden kehittämiseen ja toteuttamiseen. Selvityksen mukaan on tärkeää, että samanaikaisesti kehitetään korjaavia palveluita esimerkiksi sijaishuoltoa tehokkaana ja tavoitteellisenä interventiona lapsen ja perheen kriisiytyneessä tilanteessa. (Heinonen ym. 2012, 2, 33.)

Tämä kehittämishanke oli työelämälähtöinen ja toteutettiin Lahden Lastensuojelupalveluiden sijaishuollossa muun sijaishuollon työskentelyn rinnalla maaliskuusta 2011 syksyyn 2012. Kotiuttamisen kehittämishankkeen tarkoitus oli tehdä Lahden Lastensuojelupalveluiden sijaishuoltoon ammatillista työskentelyä ohjaava kotiuttamismalli huostassaolevan ja laitokseen sijoitetun alaikäisen lapsen kotiuttamiseksi biologiseen perheeseen. Onnistunut alaikäisen lapsen kotiuttaminen on sekä lapsen edun mukaista että taloudellisesti kannattavaa. Lastensuojelun laitosten- ja perhehoidon kustannukset olivat vuonna 2010 koko maassa yhteensä 620 miljoonaa euroa. Yhden lapsen sijoittaminen kodin ulkopuolelle maksaa laitoshoidossa yli 90 000 euroa vuodessa. (THL Sotkanet; Kuusikko-kuntien lastensuojeluraportti 2010.) Lahden Lastensuojelupalveluissa pyritään kotiuttamistyöskentelyä kehittämällä ja tehostamalla lisäämään onnistuneita perheen jälleenyhdistämissiä, joissa huostassapito voidaan purkaa ja lapsi palaa asumaan biologiseen kotiinsa.

Kehittämishankkeesta nousseet keskeiset johtopäätökset ovat:

1. Kotiuttamisprosessin hyvä suunnittelu ja riittävän pitkä kotiuttamisaika
2. Työskentely vanhempien kanssa huostassapidon ja sijoituksen aikainen

3. Sosiaalinen tuki kotiuttamisprosessissa ja alaikäisen jälkihuolto

10.1 Kotiuttamisprosessin hyvä suunnittelu ja pitkä kotiuttamistyöskentely

Lastensuojelulaki (4§; 47§) ohjaavat vahvasti perheen jälleenyhdistämiseen. Perheen jälleenyhdistämistä ja lapsen kotiuttamiseen tähtäävää työskentelyä on monelta taholta pyritty avaamaan ja ohjaamaan. Rätty (2010, 373) ja Taskinen (2010, 143) ovat lastensuojelun omissa soveltamisohjeissaan sitä mieltä, että kotiuttamista on ennakoitava riittävän ajoissa ja laajasti. Kotiuttamisen suunnitteleminen lähtee Lastensuojelulain (4§) mukaan jo huostaanotto vaiheesta, jolloin on sijoitusta järjestettäessä otettava huomioon perheen jälleenyhdistämisen mahdollisuus. Valtiontalouden lastensuojelun tarkastuskertomuksessa (2012, 87) todetaan, että huostassapidon lopettamista eli kotiuttamista takaisin biologiseen kotiin, on suunniteltava ja valmisteltava yhtä huolellisesti kuin itse huostaanottoa. Mielestäni kotiuttamisprosessi on samanlainen kuin huostaanottoprosessin, mutta käänteisessä järjestyksessä.

Lapsen kotiuttamisen arviointi on vaikea tehtävä, jossa on otettava huomioon ennen kaikkea lapsen etu, mutta myös huostassapidon perusteiden lakkaaminen sekä sijaishuollolle asetettujen tavoitteiden toteutuminen. Tarkastuskertomus (2012, 90, 118) arvioi, että lapsen etu toteutuu, jos biologiset vanhemmat ovat pitäneet kiinteästi yhteyttä lapseen huostassapidon aikana, perheen olosuhteet ovat muuttuneet paremmaksi ja vanhemmilla oli kykyä huolehtia lapsesta sekä asettaa lapselle turvalliset rajat. Kotiuttamismallin mukaan asiakassuunnitelmanneuvottelu on luonteva paikka käydä keskustelua lapsen kotiuttamisesta ja arvioida onko kotiuttaminen lapsen edun mukaista.

Suunnitelmallisuuden lisäksi lapsen palaaminen kotiin on Bullockin ym. (1993, 24–27) mukaan myös pitkä prosessi, jonka tavoitteena on turvata kotiin palaamisen onnistuminen. Kotiuttamismalli, jonka loimme kehittämishankkeen aikana, on kolmivaiheinen ja kestää vuodesta puoleentoista vuoteen. Kehittämishankkeen kaikki lapset ja vanhemmat kokivat aluksi kotiuttamisprosessin liian pitkäksi. Kun kotiuttamisprosessi oli aloitettu ja erityisesti vanhemmille oli selkiytynyt, mitä

kaikkea on suunniteltava ja valmisteltava ennen kuin lapsi voidaan edes sijoittaa väliaikaisesti kotiin, muuttivat vanhemmat mielipidettään. Kotiuttamisprosessissa valmisteluvaihe, jolloin lapsi viettää pidennettyjä kotilomia, on erityisen merkittävä. Kehittämishankkeen aikana lapset ja vanhemmat toivat esiin, että aika, jolloin lapsi asui jo osittain kotona ja mahdollisesti kävi kouluakin kotoa käsin, oli hyvin tärkeää aikaa. Valmisteluvaiheessa perhe opetteli elämään yhteistä arkea puolin ja toisin. Vapaasti erästä vanhempaa lainaten: *”Tää on hyvä setti, ei olis tullut mitään, jos X olis tullut suoraan kotiin. Tässä on kaikkien pitänyt opetella monta asiaa.”*

10.2 Työskentely vanhempien kanssa sijoituksen aikana

Vanhempien kanssa tehtävä työ on Lastensuojelun kansallisten laatusuosituksen (2012, 25–27) mukaan kaikkien lastensuojelutyötä tekevien velvollisuus. Laatusuosituksen mukaan lapsen hyvää hoitoon ja kasvatukseen pyritään yhteistyössä vanhempien, sijaishuoltoapaikan ja lastensuojelun sosiaalityön kanssa. Vanhemmuus ja sen toteuttaminen muuttuvat huostaanoton ja sijaishuollon myötä, kun lapsi sijoitetaan kodin ulkopuolelle, vanhempana toimimisen sijaan korostuu vanhempana oleminen toteavat Pekkarinen (2011, 62) sekä Schmitt ja Piha (2008, 6–9). Kun vanhemmuus on muuttunut, on tärkeää tukea biologisia vanhempia uuden vanhemmuusidentiteetin luomisessa, toteaa Pitkänen (2011, 84–85). Tarkastuskertomuksessa (2012, 2,137) tuli esille, ettei perheitä tueta riittävästi ja vanhemmat kokivat tuen saamisen riippuvan heidän omasta aktiivisuudestaan.

Kotiuttamismalli ohjaa ammatillista kotiuttamistyötä, jossa keskeistä on lapsen, vanhempien ja koko perheen kanssa tehtävä työskentely lapsen kotona kotiuttamisprosessin aikana. Lapsen kotiuttamista edeltää kuitenkin suunnitelmallinen ja intensiivinen työskentely vanhempien ja mahdollisesti koko perheen kanssa sijoituksen aikana. Lapsen palaaminen takaisin kotiin edellyttää usein juuri vanhempien muutosta ja vanhemmuuden muuttumista. Vanhemmalle laadittavan asiakassuunnitelman tavoitteena on tukea vanhempien muutokseen, joka mahdollistaisi lapsen palaamisen biologiseen kotiin (Lastensuojelulaki 30§).

Tarkastuskertomuksen (2012, 137) mukaan vanhempien tukeminen jätetään usein yksin lastensuojelulaitosten tehtäväksi, mikä ei ole lastensuojelulain tarkoitus. Vanhempien tukemisen prosessin olisi oltava lastensuojelun sosiaalityöntekijän vastuulla, vaikka käytännön toteuttamisesta sijoituksen aikana vastaisikin pääasiallisesti sijaishuoltopaikka. Rinnakkainen vanhemmuus (Pitkänen 2011, 88–89) tai kasvatuskumppanuus (Laakso 2009, 204) ovat vanhemman ja työntekijän yhteisesti toteuttamaa lapsen hoitoa ja kasvatusta, joka vahvistaa sijoituksen aikana biologisen vanhemman arkivanhemmuutta. Kotiuttamisprosessin aikana on tärkeää tukea vanhempia ottamaan kokonaisvaltainen vastuu lapsen hoidosta ja kasvatuksesta (Känkänen & Laaksonen 2006, 47; Heinonen 2011, 21). Kotiuttamisen kehittämishankkeen aikana voitiin nähdä, että arkivanhemmuus oli säilynyt sijoituksen aikana paremmin niillä vanhemmilla, joita sijaishuoltopaikka oli sijoituksen aikana tukenut rinnakkaiseen kasvatuskumppanuuteen. Vastaavasti toiset vanhemmat tuntuivat tarvitsevan erityisesti tukea murrosikäisille ja nuorille asettavien rajojen ja sääntöjen luomisessa sekä niiden noudattamisen valvomisessa.

10.3 Sosiaalinen tuki kotiuttamisprosessissa ja alaikäisen jälkihuolto

Huostaanotto on aina viimeinen lastensuojelun toimenpide, jota perheessä ovat edeltäneet monet haasteet. Lapsen ja perheen haasteet eivät automaattisesti poistu lapsen huostassaolon ja sijoituksen aikana. Kun tavoitteena on lapsen palaaminen kotiin ja perheen jälleenyhdistäminen, on lapsen ja perheen sosiaalinen tukeminen erityisen tärkeää. (Pitkänen 2011, 115; Tuloksellisuustarkastuskertomus 2012, 131–132; Nummelan 2007, 38–39, 94). Biologisen vanhemman sosiaalista tukea voi Kähkösen (1991, 11, 67) mukaan olla perheen sisäisten voimavarojen ja vuorovaikutuksen tukeminen tai viranomaisten tarjoama tiedollinen, toiminnallinen tai taloudellinen tuki.

Jos ajatellaan, että kotiuttamisprosessi on huostaanottoprosessi käänteisessä järjestyksessä, on helpompi perustella kotiuttamisvaiheessa tarjottavaa sosiaalista tukea. Edellisessä alaluvussa käsiteltiin jo vanhemmuuden tukemista, joka on kotiuttamisessa yksi sosiaalisen tuen muodoista. Teoriaosassa taas toin esille Känkänen ja Laaksosen (2006, 33–34) sekä Timonen-Kallion (2008, 82) tutkineen siirtymävai-

heidon kriittisyyttä. Lastensuojeluprosessissa kaikki siirtymät ovat kriittisiä, koska tutut ja turvalliset aikuiset ja rutiinit vaihtuvat. Kotiuttamismalli perustuu ajatukseen, että lapsen etu on perheelle tarjottava sosiaalinen tuki kriittisessä muutosvaiheessa.

Vanhemmille ja mahdollisesti koko perheelle tarjottava sosiaalinen tuki kotiuttamisvaiheessa, on kunnille taloudellisempi vaihtoehto kuin sijoituksen jatkaminen. Lastensuojelun Keskusliiton ja Terveystieteiden ja hyvinvoinnin laitoksen yhteistyönä tekemästä selvityksestä (Heinonen, Väisänen & Hipp 2012, 33–34) verrattiin kuvitteellisten asiakastapausten perusteella laitossijoituksen ja avohuollon tukitoimien kustannuksia. Lastensuojelulaitokseen sijoittaminen maksaa noin 90 000€ vuodessa lasta kohden ja avohuollon tukitoimet maksoivat enimmillään alle 12 000 lasta kohden.

Bullock ym. (1993, 24–27) ja Holma ja Rousu (1999, 57–58) mukaan kotiuttamisprosessin ei tulisi päättyä huostassapidon lopettamiseen. Timonen-Kallio (2008, 27) toteaa lisensiaattityössään, että alaikäisen jälkihuollon tavoitteena on tukea lasta ja hänen perhettään sopeutumaan muutokseen sekä seurata perheen tilanteen kokonaisvaltaista kehitystä. Jälkihuollolla turvataan lapsen sijaishuollon kantavuus ja varmistetaan riittävän pitkäjännitteinen tuki lapselle ja hänen perheelleen. Valtiontalouden lastensuojelun tarkastuskertomuksen (2012, 136) mukaan alaikäisen jälkihuoltona perheelle tarjottava tuki voi olla esimerkiksi toimeentulotukea, avohuollon tukitoimia, ohjausta ja neuvontaa, läheisneuvonpitoa, perhetyön palveluita, loma- ja virkistystoimintaa sekä mielenterveys- ja päihdepalveluita.

Hyvin toimiva alaikäisen jälkihuolto on samalla ennaltaehkäisevää lastensuojelutyötä. Jos jälkihuollolla pystytään turvaamaan sijaishuollossa saavutetut myönteiset tulokset, voidaan ehkäistä lapsen syrjäytyminen ja ajautuminen takaisin lastensuojelun asiakkaaksi todetaan Tarkastuskertomuksessa (2012, 97). Tarkastuskertomuksessa (2012, 97) perustellaan toimivaa jälkihuoltoa myös taloudellisesti, hyvin toimiva jälkihuolto estää, että lapsen tai nuoren hoitoon ja kuntoutukseen käytetyt taloudelliset resurssit eivät valu hukkaan.

11 POHDINTA

11.1 Luotettavuuden arviointi

Tutkimuksellisen kehittämishankkeen validiteettia ja reliabiliteettia on vaikea arvioida, koska arviointimenetelmät soveltuvat heikosti laadullisen ja varsinkin toimintatutkimuksen arviointiin. Toimintatutkimuksena toteutetun kehittämishankkeen luotettavuuden arviointia voidaan parhaiten tehdä tarkastelemalla asetettujen tavoitteiden saavuttamista. (Kananen 2009, 87-88, 99.) Kehittämishankkeen tarkoitus oli kehittää Lahden Lastensuojelupalveluiden sijaishuollon kotiuttamistyötä. Tavoitteena oli luoda kotiuttamismalli alaikäisen huostassaolevan ja laitokseen sijoitetun lapsen kotiuttamiseksi biologiseen perheeseen sekä luoda kotiuttamismallista prosessikaavio, joka jäsentää ammatillista työskentelyä. Lisäksi tavoitteena oli kehittää kotiuttamista tukevia toimintamenetelmiä. Kehittämishankkeen tavoitteet toteutuivat hyvin ja toimintatutkimuksen tuloksena syntyi kotiuttamismalli huostaanotetun ja sijoitetun lapsen kotiuttamiseksi biologiseen perheeseen. Kotiuttamistyöskentelyä tukevien uusien toimintamenetelmien luominen on kehittämishankkeen päättyessä syksyllä 2012 vielä kesken. Toimintamenetelmien kehittäminen oli hidasta ja tutkijalle yllättävän haastavaa muun sijaishuollon arkisen työskentelyn rinnalla.

Kehittämishankkeena tuotettu kotiuttamismalli, ”sijaishuollosta takaisin kotiin”, on tärkeä ja ajankohtainen. Pekkarisen (2011, 9, 63) mukaan huostassapidon lopettamisen tutkimusta ja kehittämistä on tehty kansallisella tasolla vähän, eikä ole olemassa yhtenäistä käytäntöä lapsen kotiuttamiseksi biologiseen perheeseen. Kohdeorganisaatiossa Lahden Lastensuojelupalveluissa kehitetty kotiuttamismalli ohjaa nyt jäsennellysti ammatillista työskentelyä kotiuttamisprosessin aikana. Kotiuttamismallia on sijaishuollossa testattu käytännössä puolitoista vuotta, kehittämishankkeen alusta kevästä 2011 alkaen. Kehittämishankkeen aikana aloitettiin kotiuttamisprosessi 14 lapsen kanssa. Kehittämishankkeen loppuessa syksyllä

2012 huostassapito on lopetettu kuuden lapsen kohdalla, yksi on palannut sijais-huoltopaikkaansa ja kotiuttamisprosessi on kesken seitsemän lapsen kohdalla. Uusia kotiuttamisia suunnitellaan ja kotiuttaminen jatkuu arviolta samaan tahtiin, noin kuusi tai seitsemän lasta vuodessa voidaan kotiuttaa takaisin biologiseen perheeseen.

Kehittämishankkeen arviointi on itsearviointia, jota olen pyrkinyt tekemään läpi työn mahdollisimman kriittisesti ja eettisesti, pyrkien välttämään subjektiivisuutta (Virtanen 2007, 177). Olen kuvannut kehittämishankkeen toimintatutkimuksellista etenemistä mielestäni tarkasti ja huolellisesti, tuoden samalla esille kotiuttamisen kehittämisen muutoksen ja etenemisen koko hankkeen ajan. Kehittämishankkeen luotettavuutta olisi voinut arvioida keräämällä vanhemmilta tai sijaishuoltopai-koilta kirjallista palautetta kotiuttamismallin toimivuudesta ja muutosehdotuksista. Tutkijana katsoin sen tarpeettomaksi, koska kotiuttamismallia testattiin käytännössä puolitoista vuotta ja sen aikana sain suoraa sanallista sekä kirjallista palautetta toimintamallista vanhemmilta ja sijaishuoltopaikoista. Kotiuttamismallin toimivuutta, muutostarpeita ja reflektivoivaa pohdintaa tutkijana kävin sijaishuollon tiimin kanssa säännöllisesti koko kehittämishankkeen ajan. Yhteiset tiimipalaverit viikoittain ja kehittämispäivät keväisin ja syksyisin olivat keskeisimmät toimintamallin arvioinnin ja kehittämisen paikkoja.

Tutkijana olen pyrkinyt arvioimaan kotiuttamismallia myös onnistuneen kotiuttamisen näkökulmasta. Työnohjaajamme kysyi meiltä sijaishuollon tiimin työnohjauksessa syksyllä 2011, vaikean kysymyksen, miten määritellään onnistunut kotiuttaminen? Mitataanko onnistuminen lapsen, perheen vai työntekijän näkökulmasta, vain lastensuojelun organisaation näkökulmasta? Tutkijana kävin työyhteisön ja yhteistyötahojen kanssa paljon eettistä pohdintaa ”riittävä vanhemmuus” ja ”lapsen hyvinvointi” käsitteistä. Helavirta (2011, 22–23) on väitöskirjassaan tutkinut lapsen hyvinvointia ja on todennut, että lapsen hyvinvoinnin määrittely on pulmallista, koska se on aina kulttuuri- ja ammattisidonnaista. Elämä on harvoin standardien mukaista ja tiukka käsitteiden määrittely kapeuttaa normaalin kategoriaa ja tavallisesta tuleekin eliittiä, näin yhä pienempi joukko lapsia mahtuu normaaliin ja suurempi joukko määrittyy poikkeavaksi.

Lastensuojelun näkökulmasta voimme pitää kotiuttamista onnistuneena, jos perheen jälleenyhdistämisen prosessissa on toimittu lastensuojelulain mukaan juridisesti oikein, lapsen huostassapito on voitu purkaa ja lapsi on jäänyt asumaan biologisen perheensä. Työntekijöiden näkökulmasta voimme pitää kotiuttamista onnistuneena, jos se kutakuinkin on sujunut kotiuttamismallin mukaisesti ja voimme turvallisin mielin siirtää lapsen asiakkuuden avohuollon jälkihuoltoon. On myös hyväksyttävä se, että kaikki kotiuttamiset eivät johda lapsen huostassapidon lopettamiseen, vaan lapsi palaa sijaishuoltopaikkaan. Kotiuttamisen voidaan katsoa onnistuneen perheen näkökulmasta, kun lapsi on löytänyt biologisessa perheessä oman paikkansa ja perheen jäsenet kokevat olevansa tyytyväisiä. Lapselle kotiuttaminen on onnistunut, kun hän voi hyvin omassa biologisessa perheessään

Toimintatutkimuksena toteutetun kehittämishankkeen luotettavuutta voidaan arvioida myös tarkastelemalla tuotetun mallin siirrettävyyttä. Toimintatutkimuksen tulokset ovat harvoin suoraan siirrettävissä ja toistettavissa samanlaisena toisissa olosuhteissa. (Lauri 1997, 212; Timonen-Kallio 2008, 90). Toin jo aikaisemmin esille Timonen-Kallion (2008, 90) viittaneen Satkan (2002) tutkimustulokseen, että sosiaalialalla kehitetyt työmenetelmät ja toimintamallit voivat olla kontekstisidonnaisia. Kehittämishankkeen alussa kävimme tutustumassa Espoon malliin, josta saimme suuntaa oman työmme kehittämiseen. Emme työyhteisössä halunneet siirtää mallia suoraan omaan organisaatioomme. Katsoimme, että voidaksemme luoda toimivan kotiuttamismallin, johon kaikki työyhteisössä voivat sitoutua, oli kehittämistyö tehtävä itse. Tässä Lahden Lastensuojelupalveluiden kehittämishankkeessa tuotetun kotiuttamismallin siirrettävyys toiseen organisaatioon on kuitenkin mahdollista, mutta se edellyttää samalla tavalla toisessa organisaatiossa kykyä muokata ja mukauttaa mallista heille sopiva ja toimiva työmenetelmä. Kehittämishankkeen lopussa olen mielenkiinnosta verrannut Espoon mallia Lahden malliin. Kotiuttamismallit ovat samansuuntaisia, molemmissa on kolme vaihetta, mutta kotiuttamisvaiheiden painotus on erilainen. Espoossa ajallisesti ja toiminnallisesti käytetään enemmän aikaa kotiuttamisselvitysten tekemiseen ja valmisteluvaihe on hyvin lyhyt vain yhden kuukauden mittainen. Meillä kehitetyssä mallissa kotiuttamisen toisesta vaiheesta, valmisteluvaiheesta, tuli kotiuttamisen kannalta ehkä tärkein ja merkittävin osa. Hyvin tehtynä valmisteluvaihe mahdollistaa onnistuneen kotiuttamisen.

11.2 Tukijan rooli

Toimintatutkimuksen luotettavuuden arviointiin kuuluu myös tutkijan roolin arviointi (Kuula 1999, 116–142). Toimin tässä kehittämishankkeessa toimija-tutkijana, olin samalla kotiuttamistyötä tekevä sosiaaliohjaajana sekä toimintatutkimuksen tutkija. Toimintatutkimuksessa toimija-tutkija on tutkimuseettisesti samalla osana kohdeorganisaatiota, mutta myös osana tiede- ja tutkimusyhteisöä. Tämä ristiriita on otettava tutkimuksessa huomioon sekä samalla huomioitava tutkimuksen kohde, johon tutkimus vaikuttaa. (Hallamaa, Launis, Lötjönen & Sorvali 2006, 398). Tämän kehittämishankkeen kohdeorganisaatio oli Lahden Lastensuojelupalveluiden sijaishuolto, johon toimintamalli kehitettiin. Tutkimuksen kohteena oli kuitenkin alaikäinen huostassaoleva ja sijoitettu lapsi, jonka kotiuttamisprosessia pyrittiin kehittämään.

Tutkimuseettinen neuvottelukunta (2002, 3) on määritellyt hyvän tieteellisen käytännön tavoitteeksi rehellisyyden, yleisen huolellisuuden ja tarkkuuden. Olen tässä kehittämishankkeessa pyrkinyt olemaan rehellinen erityisesti tutkimuksen kohteelle, asiakkaana olevalle lapselle, ja lapsen edun nimissä tuonut esille toimintatutkimuksen reflektoinnissa esille nousseita asioita. Tutkijana kävin eettistä pohdintaa kohdeorganisaation kanssa sosiaalisen tuen merkityksestä ja erilaisten perhekohtaisten tukimuotojen järjestämisestä kotiuttamisprosessin aikana. Kotiuttamishankkeen alussa Lahden Lastensuojelupalveluiden esimiestasolla suhtauduttiin jollakin tavalla varovaisen kriittisesti tuen järjestämiseen ja mahdolliseen palvelun ostamiseen niihin perheisiin, joissa tehtiin kotiuttamistyötä tai lapsen huostassapito oli lopetettu. Lähtökohtaisena ajatuksena oli, että kotiutettavan lapsen vanhempien tulee pystyä huolehtimaan lapsen hoidosta ja kasvatuksesta itsenäisesti. Miksi kotiuttaa lapsi biologiseen perheeseen, jos perhe kuitenkin tarvitsee lastensuojelun avoimuuden tukea? Kehittämishankkeen aikana Lahden Lastensuojelupalveluissa esimiesten suhtautuminen kotiuttamisprosessin aikana tai alaikäisen jälkihuoltana tarjottavaan sosiaaliseen tukeen on muuttunut myönteisemmäksi. Tutkijana olen kotiutettavien lasten puolesta iloinen tästä muutoksesta. Kehittämishan-

ke on ollut muuttamassa kohdeorganisaation toimintakulttuuria myönteisempään suuntaan suhteessa lapselle ja hänen perheelleen tarjottavaan sosiaaliseen tukeen.

Tutkijana eettinen pohdinta ja reflektoinnissa esille nousseiden asioiden esille nostaminen on merkittävä osa tutkimustyötä ja tavoitteena on uuden luominen. Toimijana eettinen keskustelu tutkimuksen aikana esille nousseista asioista on vaikeampaa, koska työelämässä ristiriitaiset asiat helposti henkilöityvät. Kehittämistoiminta ja – ideat liitetään toimijaan yksilönä, työntekijänä, vaikka hän toimiikin tutkijan roolissa kehittäen yhteistä kohdeorganisaatiota.

11.3 Yksityisyyden suoja kehittämishankkeessa

Kotiuttamisen kehittämishankkeen toimintatutkimuksellista etenemistä kuvatessani olen tarkoituksellisesti pyrkinyt kuvaamaan kotiuttamisprosessin asiakkaita epätarkasti. Henkilötietolain (3§; 8§; 11§) mukaan, jos tutkimuksessa on suoria tai epäsuoria tunnistetietoja, on tutkimusaineiston kerääminen ja analysoiminen sallittua vain tutkittavan suostumuksella. Katsoin suunnitellessani kehittämishanketta, ettei kotiuttamisprosessissa mukana olevilta asiakkailta kysytä suostumusta kehittämisen osallistumiseen, koska heiltä ei kerätä suoria tunnistetietoja, heitä ei haastatella eikä heidän kanssaan tehtävää työskentelyä tallenneta sosiaalitoimen dokumentointijärjestelmän ulkopuolelle. Päädyin tähän toimintamenetelmään, koska kehittämisen luotettavuuden varmistamiseksi tarkoitukseni oli havainnoida ja reflektoida kaikkia kehittämishankkeen aikana kotiuttamisprosessissa mukana olevia lapsia perheineen.

Tunnistettavuuden estäminen on yksi ihmistieteiden keskeisistä tutkimuseettisistä normeista, sanoo Kuula (2006, 134). Tunnistettavuuden estämiseksi olen pyrkinyt kuvaamaan asiakasperheitä epätarkasti ja välttänyt jopa epäsuoria tunnisteita. Mahdollisesti lukija on toivonut tarkempaa kuvausta esimerkiksi kotiutettavien lasten biologisista perheistä, lasten sijoitushistoriasta, sijoituksen syistä ja sijoituspaikoista. Näillä ei mielestäni suoraan ole merkittävää vaikutusta kehittämishankkeeseen ja sen aikana luotuun kotiuttamismalliin.

11.4 Jatkokehittäminen

Heikkinen ja Jyrkkä (1999, 44–45) ovat sitä mieltä, että mikään toimintatutkimuksen tuloksena syntynyt uusi toimintamalli tai -menetelmä ei ole lopullinen ja staattisesti pysyvä vaan edelleen kehittyvä ja muuttuva. Parempi käytäntö saa aikanaan tilalleen taas uuden ja paremman tavan toimia. Kotiuttamistyö jatkuu Lahden Lastensuojelupalveluiden sijaishuollossa ja tulee kehittymään eteenpäin. Tutkijan ja kohdeorganisaation yhteinen ajatus kehittämistyön jatkamisesta liittyy alaikäisen jälkihuoltoon. Jälkihuoltovelvoite ja jälkihuoltosuunnitelman tekeminen ovat lakisääteisiä kaikille lapsille, joiden huostassapito lopetetaan (Lastensuojelulaki 75§). Lastensuojelun kansallisten laatusuosituksen (2012, 29–30) mukaan. Alaikäisen jälkihuollon tavoitteena on lapsen kasvun ja kehityksen tukeminen niin, että sijoituksen aikainen muutos kantaa lapsen palattua takaisin biologiseen perheeseen. Kuten aikaisemmin kuvasin Lahden Lastensuojelupalveluissa, alaikäisen jälkihuolto toteutetaan avohuollon tiimeissä. Tässä on kotiuttamismallissa jatkokehittämisen kohta, sillä asiakkuuden siirtäminen sijaishuollosta avohuoltoon katkaisee syntyneen asiakassuhteen ja tutut työntekijät vaihtuvat uusiin. Alaikäisen jälkihuollon sisältö ja laatu ovat myös tarkasteltava uudelleen. Alaikäisen jälkihuolto on samalla ennaltaehkäisevää lastensuojelutyötä, jolla voidaan turvata lapsen ja perheen tilannetta niin, ettei lasta jouduta sijoittamaan uudelleen.

LÄHTEET

- Arnkil, T. 2005. Metaforat, dialogisuus ja käytäntötutkimus. Teoksessa: Satka, M., Karvinen-Niinikoski, S., Nylund, M. & Hoikkala, S. Sosiaalityön käytäntötutkimus. Helsinki: Palmenia, 173-200.
- Bardy, M. 2009. Lastensuojelun ytimessä. Helsinki: Terveiden ja hyvinvoinnin laitos.
- Bullock, R., Little, M. & Millham, S. 1993. Going home – the return of children separated from their families. England. Dartmouth: Dartmouth Publishing Company Limited.
- Collins, M. 2001. Transition to Adulthood for Vulnerable Youths: A Review of Research and Implications for Policy. *Social Service Review* 75 (2).
- Eriksson, E. & Arnkil, T.E. 2005. Huoli puheeksi. Opas varhaisista dialogeista. Helsinki: Sosiaali- ja terveystieteiden tutkimus- ja kehittämiskeskus.
- Hallamaa, J., Lötjönen, S., Launis, V. & Sorvali, I. 2006. Humanistisen ja yhteiskuntatieteellisen tutkimuksen normit Teoksessa: Hallamaa, J., Lötjönen, S., Launis, V. & Sorvali, I. Etiikkaa ihmistieteille. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura, 397-403.
- Heikkilä, H. 2012. Kirjallinen tiedonanto. Viitattu 9.10.2012.
- Heikkinen, H. 2010. Toimintatutkimus – toiminnan ja ajattelun taitoa. Teoksessa Aaltola, J. & Valli, R. Ikkunoita tutkimusmetodeihin. Jyväskylä: PS-kustannus, 214-229.
- Heikkinen, H. & Jyrkämä, J. 1999. Mitä on toimintatutkimus? Teoksessa Heikkinen, H. & Huttunen, R. & Moilanen, P. Siinä tutkija missä tekijä. Jyväskylä: Arena Kustannus.

Heikkinen, H. 2008. Toimintatutkimuksen lähtökohdat. Teoksessa: Heikkinen, H., Rovio, E. & Syrjälä, L. (toim.) Toiminnasta tietoon. Toimintatutkimuksen menetelmät ja lähestymistavat. 3. painos. Helsinki: Kansanvalistusseura, 16-37.

Heikkinen, H. & Huttunen, R. 2008. Hiljainen tieto, mentorointi ja vertaistuki. Teoksessa: Toom, A., Onnismaa, J. & Kajanto, A. 2008. Hiljainen tieto - tietämistä, toimimista ja taitavuutta. Helsinki: Kansanvalistusseura, 203-220.

Heikkinen, H., Rovio, E. & Kiilakoski, T. 2008. Toimintatutkimus prosessina. Teoksessa: Heikkinen, H., Rovio, E. & Syrjälä, L. (toim.) Toiminnasta tietoon. Toimintatutkimuksen menetelmät ja lähestymistavat. Helsinki: Kansanvalistusseura, 78-93.

Heinjoki, H., Heinonen, H. & Kiiskinen, P. & Mikkola, K. & Ollila, K. & Peitsalo, P. 2005. Tavoitteena hyvä sijoitus, haaste avoimuuden ja sijaishuollon yhteistyölle. Teoksessa: Laaksonen, S. & Kemppainen, M. Oljista, risuista vai tiilistä, Artikkeleita hoidon laatua tukemista tekijöistä sijaishuollossa. Helsinki: Lastensuojelun keskusliitto, 31-44.

Heino, T., Berg, K. & Hurtig, J. 2000. Perhetyön ilo ja hämmennys: lastensuojelun perhetyömuotojen esittelyä ja jäsenyyksiä. Helsinki: Stakes.

Heinonen, H. 2011. Sadoissa verkoissa sukkulointia, kumppanuudet sijaishuollossa. Helsinki: Lastensuojelun keskusliitto.

Heinonen, H., Väisänen, A. & Hipp, T. 2012. Miten lastensuojelun kustannukset kertyvät? Helsinki: Lastensuojelun Keskusliitto. Saatavissa: http://www.lskl.fi/files/1518/Mten_lastensuojelun_kustannukset_kertyvat.pdf. Viitattu 5.10.2012

Helavirta, S. 2011. Lapset hyvinvointitiedon tuottajina. Akateeminen väitöskirja. Tampereen yliopisto. Saatavissa: <http://acta.uta.fi/teos.php?id=1000059>. Viitattu 26.8.2012

Henkilötietolaki. 22.4.1999. Finlex. Saatavissa:

<http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1999/19990523>. Viitattu 2.10.2012.

Hiitola, J. 2009. Erilaisin eväin huostassapidon jälkeen. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. Saatavissa: <http://www.thl.fi/thl-client/pdfs/ab376fe8-037c-4bb2-ad9c-915350fc8e88> Viitattu 24.7.2011.

Holma, T. & Rousu, S. 1999. Laadullisia perusteita lastensuojelutyöhön. Helsinki: Suomen kuntaliitto.

Honkakoski, A. 2005. Sosiaaliohjauksen käsite – jäännös vai mahdollisuus. Puheenvuoro. JANUS vol 13 (2), 211-217. Saatavissa:

http://www.sosiaalipoliittinenyhdistys.fi/janus/0205/puheenvuoro6_0205.pdf. Viitattu 9.9.2012.

Hotanen, J., Laine, R. & Pietiläinen, S. 2001. Benchmarking-opas: oppi hyviltä esikuvilta. Helsinki: Laatuokeskus.

Hovi-Pulsa, R. 2011. Arkilähtöinen perhetyö, strukturoitua avoimuutta. Lisensiaattitutkimus. Itä-Suomen Yliopisto. Saatavissa:

http://epublications.uef.fi/pub/urn_nbn_fi_uef-20120001/urn_nbn_fi_uef-20120001.pdf. Viitattu 20.9.2012.

Huovinen, T. & Rovio, E. 2010. Toimintatutkijana kentällä. Teoksessa: Heikkinen, H. & Rovio, E. & Syrjälä, L. Toiminnasta tietoon. Helsinki: Kansanvalistusseura, 94-113.

Hurtig, J. 2003. Lasta suojelemassa. Etnografia lapsen paikan rakentumisesta lastensuojelun perhetyön käytännöissä. Akateeminen Väitöskirja. Rovaniemi: Lapin yliopisto.

Jahnukainen, M. 2004. Koulukodista ja koulukodin jälkeen. Vuosina 1996 ja 2000 valtion koulukodeista kotiutettujen nuorten koulukotikokemukset ja jälkiseuranta vuoteen 2002. Helsinki: Sosiaali- ja terveysalan tutkimus- ja kehittämiskeskus.

Juhila, K. 2006. Sosiaalityöntekijöinä ja asiakkaina. Sosiaalityön yhteiskunnalliset tehtävät ja paikat. Tampere: Vastapaino.

Karila, K. 2006. Kasvatuskumppanuus vuorovaikutussuhteena. Teoksessa: Karila, K., Alasuutari, M., Hännikäinen, M., Nummenmaa, A. R. & Rasku-Peltonen, H. Kasvatusvuorovaikutus. Tampere: Vastapaino, 91-108.

Karjalainen, K., Koskinen-Ollonqvist, P. & Peltö-Huikko, A. 2006. Terveyden edistämisen toimintamallit. Terveyden edistämisen hankkeissa kehitettyjen toimintamallien arviointi ja kehittäminen. Helsinki: Terveyden edistämisen keskuksen julkaisuja 4.

Kaljonen, P. 2008. Rinnalla kulkien asiakkaan asialla – sosiaaliohjaus sosiaalitoimiston aikuistyössä. Teoksessa: Viinamäki, L. 14 puheenvuoroa sosionomien (AMK) asemasta Suomen hyvinvointiasiantuntijajärjestelmässä. Kemi: Kemi-Tornion ammattikorkeakoulun julkaisuja, Sarja A: Raportteja ja tutkimuksia 2/2008. http://www.tokem.fi/kirjasto/tiedostot/Viinamaki_A_2_2008.pdf. Viitattu 1.9.2012.

Kananen, J. 2009. Toimintatutkimus yritysten kehittämisessä. Jyväskylä: Jyväskylän ammattikorkeakoulu.

Kaskinen, K. 2011. Kirjallinen tiedonanto. Viitattu 7.11.2011.

KASTE-ohjelma, Sosiaali- ja terveydenhuollon kansallinen kehittämisohjelma vuosiksi 2008–2011. Saatavissa:

http://www.stm.fi/c/document_library/get_file?folderId=39503&name=DLFE-7533.pdf. Viitattu: 9.10.2012

Kestilä, L., Paananen, R., Väisänen, A., Muuri, A., Merikukka, M., Heino, T. & Gissler, M. 2012. Kodin ulkopuolelle sijoittamisen riskitekijät. Yhteiskuntapolitiikka 77 (1). Saatavissa: <http://www.thl.fi/attachments/yp/2012/1/kestila.pdf>. Viitattu 5.10.2012.

Kinnunen, P. 1998. Hyvinvoinnin ruletti. Tutkimus sosiaalisen tuen verkostojen jäsentymisestä 1990-luvun lopun Suomessa. Väitöskirja. Rovaniemi: Lapin yliopisto.

Kouvonen, P. 2011. Lapsen osallistuminen ammatillisten perhekotien sääntelykäytäntöön. Teoksessa: Satka, M., Alanen, L., Harrikari, T. & Pekkarinen, E. Lapset, nuoret ja muuttuva hallinta. Tampere: Vastapaino.

Kumpusalo, E. 1991. Sosiaalinen tuki, huolenpito ja terveys. Sosiaali- ja terveyshallitus, raportteja 8. Helsinki: Sosiaali- ja terveyshallitus.

Kuntalaki. 17.3.1995. Finlex. Saatavissa:

<http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1995/19950365?search%5Bnimike%5D=kuntalaki&search%5Btype%5D=metadata>. Viitattu 28.9.2012

Kotikuntalaki. 11.3.1994. Finlex. Saatavissa:

<http://www.finlex.fi/fi/laki/smur/1994/19940201?search%5Bnimike%5D=kotikuntalaki&search%5Btype%5D=metadata>. Viitattu 28.9.2012.

Kuula, A. 1999. Toimintatutkimus. Kenttätöitä ja muutospyrkimyksiä. Tampere: Vastapaino.

Kuula, A. 2006. Yksityisyyden suoja tutkimuksessa. Teoksessa: Hallamaa, J., Lötjönen, S., Launis, V. & Sorvali, I. Etiikkaa ihmistieteille. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura, 124-140.

Kuusela, P. 2005. Realistinen toimintatutkimus. Helsinki: Työturvallisuuskeskus.

Kähkönen, P. 1991. Biologisen perheen huomioiminen lapsen huostaanotossa ja sijoituksessa. Perhetutkimusyksikön julkaisuja 2. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.

Känkänen, P & Laaksonen, S. 2006. Selvitys sijaishuollon ja jälkihuollon nykytilasta ja kehittämistarpeista. Saatavissa: <http://www.sosiaaliportti.fi/File/7d9702b1-7343-49cf-a3e8-36d4ceb9ead1/Loppuraportti.pdf>. Viitattu 21.8.2011.

Kääriäinen, A. 2003. Lastensuojelun sosiaalityö asiakirjoina. Dokumentoinnin ja tiedonmuodostuksen dynamiikka. Väitöskirja. Helsinki: Helsingin yliopisto.

Laakso, R. 2009. Arjen rutiinit ja yllätykset – etnografia lastenkotityössä. Väitöskirja. Tampere: Tampereen yliopisto.

Lahten kaupunki. 2011. Lasten ja nuorten hyvinvointisuunnitelma 2011–2012. [http://www.lahti.fi/www/images.nsf/files/FB2775690263C547C22578630027FA/B2/\\$file/HYVINVOINTISUUNNITELMA%202011_2012.pdf](http://www.lahti.fi/www/images.nsf/files/FB2775690263C547C22578630027FA/B2/$file/HYVINVOINTISUUNNITELMA%202011_2012.pdf) . Viitattu 21.8.2011.

Lahten kaupunki. 2012. Seudullisen perhehoitoyksikön materiaalia: sijaisperheiden kartoitus.

Lahti, P. 2012. Kirjallinen tiedoksianto. Viitattu 20.8.2012.

Laituri-projekti. 2004. Valtakunnalliset sijaishuollon laatuksiteerit. Helsinki: Lastensuojelun keskusliitto ry.

Lastensuojelulaki.13.4.2007. Finlex. Saatavissa: <http://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2007/20070417>. Viitattu 21.8.2011.

Lastensuojelun kansalliset laatusuositukset. Helsinki: Sosiaali- ja terveystieteiden ministeriö. Saatavissa: <http://www.sosiaaliportti.fi/File/c23e4cee-ea10-47c0-9eba-9bff9e06e2bc/Lastensuojelun+kansallinen+laatusuositus.pdf>. Viitattu 17.8.2012.

Lauri, S. 1997. Toimintatutkimus. Teoksessa Paunonen, M. & Vehviläinen-Julkunen, K. (toim.) Hoitotieteen tutkimusmetodiikka. Porvoo: WSOY, 114-135.

Mikkola, M., Ilomäki, S-K. & Salkari, I. 2004. Uutta liiketoimintaa osaamista yhdistämällä. Espoo: VTT:n tiedotteita Research Notes 2269. Saatavissa: <http://www.vtt.fi/inf/pdf/tiedotteet/2004/T2269.pdf>. Viitattu 2.9.2012.

Milligan, I. & Stevens, I. 2006. Residential Child Care: Collaborative Practica. Lontoo & Thousand Oaks & New Delhi : Sage

Myllärniemi, A. 2006. Huostaanottojen kriteerit pääkaupunkiseudulla. Helsinki: SOCCAn ja Heikki Waris -instituutin julkaisusarja 7/2006. Saatavissa: http://www.socca.fi/files/76/Huostaanottojen_kriteerit_paakaupunkiseudulla.pdf. Viitattu 5.10.2012.

Mäkipää, K. 2012. Kirjallinen tiedoksianto. Viitattu 23.8.2012.

Nummela, T. 2007. Huostaanotettujen lasten vanhempien tukeminen. Pro Gradu-tutkielma. Tampere: Tampereen yliopisto. Saatavissa: <http://tutkielmat.uta.fi/tutkielma.php?id=17292>. Viitattu 25.7.2012.

Pekkala, N. 2006. Lapsen asema lastensuojelun asiakkaana. Pro Gradu-tutkielma. Rovaniemi: Lapin Yliopisto.

Pekkarinen, E. 2011. Lastensuojelun tieto ja tutkimus -asiantuntijoiden näkökulma. Saatavissa: <http://www.nuorisotutkimusseura.fi/julkaisu-ja/lastensuojeluntieto.pdf>. Viitattu 15.11.2011.

Pitkänen, M. 2008. Yhteiseen elämään -huostassapidon lopettaminen lastensuojelun toimenpiteenä. Lisensiaattityö. Helsinki: Helsingin yliopisto.

Pitkänen, M. 2011. Vastuun paikka. Vanhempien tukeminen lapsen huostaanotossa- tutkimus. Helsinki: Heikki Waris – instituutti.

Pösö, T. 2007. Lastensuojelun puuttuva tieto. Teoksessa: Vuori, J. & Nätkin, R. Perhetyön tieto. Tampere: Vastapaino, 65-82.

Reinikainen, S. 2009. Nuorisokodista maailmalle. Kokemuksia nuorisokodissa elämisestä ja aikuisiässä selviytymisestä. Väitöskirja. Helsinki: Helsingin yliopisto.

Räty, T. 2010. Lastensuojelulaki. Käytäntö ja soveltaminen. Helsinki: Edita.

Räty, T. 2012. Lastensuojelulaki. Käytäntö ja soveltaminen. Helsinki: Edita.

Saastamoinen, K. 2010. Lapsen asema sijaishuollossa. Helsinki: Edita.

Schmitt, F. 2003. Riittävän hyvä vanhemmuus. Teoksessa: Sinkkonen, J. Pesästä lentoon. Helsinki: WSOY.

Schmitt, F. & Piha, J. 2008. Vanhemmuudesta – vanhempana oleminen ja vanhempana toiminen. Perheterapia-lehti 2/2008. Helsinki: Suomen mielenterveysseura.

Sosiaalihuoltolaki. 1.1.1984. Finlex. Saatavissa:

<http://www.finlex.fi/fi/laki/smur/1982/19820710?search%5Bnimi%5D=sosiaali%5D=huoltolaki&search%5Btype%5D=metadata>. Viitattu 28.9.2012

Taskinen, S. 2010. Lastensuojelulain soveltaminen. Helsinki: WSOY.

Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. 2010. Lastensuojelun tilastot 2010. Saatavissa: <http://www.stakes.fi/FI/tilastot/aiheittain/Lapsuusjaperhe/lastensuojelu.htm>. Viitattu 29.11.2011

Timonen-Kallio, E. 2008. Lastenkodin ohjauksellinen identiteettityö. Lisensiaattityö. Turku: Turun yliopisto.

Toikko, T. & Rantanen, T. 2009. Tutkimuksellinen kehittämistoiminta. Tampere: Tampereen Yliopisto.

Toom, A. & Onnismaa, J. 2008. Hiljainen tieto. Teoksessa: Toom, A. Onnismaa, J. & Kajanto, A. 2008. Hiljainen tieto - tietämistä, toimimista ja taitavuutta. Helsinki: Kansanvalistusseura, 9-30.

Tarkastuskertomus. 2012. Valtiontalouden tarkastusviraston lastensuojelun tuloksellisuustarkastuskertomus. http://www.e-julkaisu.fi/vtv/lastensuojelu/pdf/6_2012_lastensuojelu_netti.pdf Viitattu 19.9.2012

Tutkimuseettinen neuvottelukunta. 2002. Hyvä tieteellinen käytäntö. http://www.tenk.fi/hyva_tieteellinen_kaytanto/kaytanto.html. Viitattu 2.10.2012

Törmikoski- Hampf, M. 2008. Sijoitetun lapsen arki ja uudet sosiaaliset suhteet. Teoksessa Huotari, K & Hurtig, J. 2008. Sosiaalityötä monitoroimassa. Helsinki: Palmenia, 175-194.

Viinikainen, S. 2011. ”On se hyvä, että koitat soittaa mulle...” Mallin kehittämisen perhehoitoon sijoitetun lapsen biologisten vanhempien kanssa tehtävään työhön. Opinnäytetyö, sosionomi YAMK. Lahti: Lahden ammattikorkeakoulu <https://publications.theseus.fi/browse?value=Viinikainen%2C+Soile&type=author> Viitattu 9.9.2012.

Walsh, M., Brabeck, M. & Howard, K. (1999). Interprofessional Collaboration in Children`s Services: Toward a Theoretical Framework. Children`s Services: Social Policy, Research & Practica.

YK:n lapsen oikeuksien komitea 7.9.2011. Saatavissa: formin.finlad.fi/public/download.aspx?ID=82628&GUID. Viitattu 5.10.2012

Takaisin kotiin

Kotiuttamismalli Lahden Lastensuojelupalveluiden sijaishuoltoon

SISÄLLYS

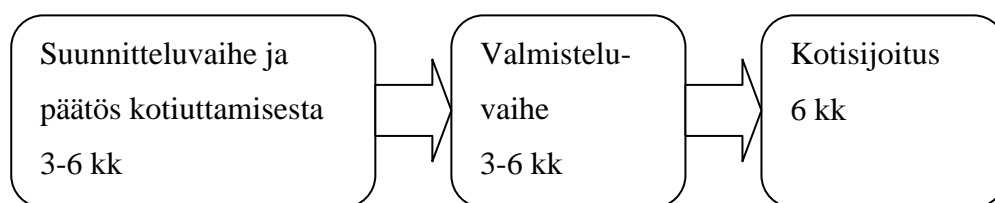
1	JOHDANTO	1
2	KESKEISIÄ ASIOITA KOTIUTTAMISMALLISTA	2
2.1	Kotiuttamisprosessin hyvä suunnittelu ja riittävän pitkä kotiuttamisaika	2
2.2	Työskentely vanhempien kanssa huostassapidon ja sijoituksen aikana	3
2.3	Sosiaalinen tuki kotiuttamisprosessissa ja alaikäisen jälkihuolto	4
3	KOTIUTTAMISEN SUUNNITTELUVAIHE	5
3.1	Vaihtoehto 1: Huostassapidon lopettamisen hakeminen	5
3.2	Vaihtoehto 2: Kotiuttamisen aloittaminen yhteisellä sopimuksella	7
3.3	Kotiuttamissuunnitelman tekeminen	8
4	KOTIUTTAMISEN VALMISTELUVAIHE	9
4.1	Sijaishuoltopaikan vastuu	10
4.2	Kotilomien pidentäminen	11
4.3	Kotiuttamista tukeva kotikäyntityö ja muu sosiaalinen tuki	12
4.4	Asiakassuunnitelmanneuvottelussa arvioidaan kotisijoituksen alkamista	14
4.5	Sijaishuoltopaikan muuttaminen kotiin	15
5	KOTISIJOITUS	15
5.1	Hoito- ja kasvatusvastuu siirtyy vanhemmille	16
5.2	Kotiuttamisen arviointi ja huostassapidon lopettaminen	18
5.3	Alaikäisen jälkihuolto	19
6	LÄHTEET	20

1 JOHDANTO

Takaisin kotiin – kotiuttamismalli on työelämälähtöisen kehittämishankkeen tuloksena syntynyt laitoshoitoon sijoitetun lapsen kotiuttamisen ammatillista työskentelyä ohjaava malli. Kehittämishanke toteutettiin Lahden Lastensuojelupalveluissa toimintatutkimuksena kevään 2011 ja syksyn 2012 välisenä aikana. Kotiuttamismalli on osa sosiaalialan ylemmän ammattikorkeakoulun opinnäytetyötä, joka valmistui syksyllä 2012. Opinnäytetyö löytyy Ammattikorkeakoulujen verkkokirjastosta www.thesaus.fi.

Takaisin kotiin – kotiuttamismalli ohjaa Lahden Lastensuojelupalveluiden sijaishuollon ammatillista työskentelyä alle 18-vuotiaan lapsen kotiuttamiseksi sijaishuollon laitoksesta takaisin omaan biologiseen kotiinsa. Kotiuttamismallin tavoite on jäsentää kotiuttamisprosessin eri vaiheita sekä niiden aikana tehtävää ammatillista työskentelyä.

Kotiuttamismalli perustuu työparina tehtävään työhön, jossa lapsen kotiuttamista tekevät Lastensuojelupalveluiden sijaishuollon sosiaalityöntekijä ja sosiaalihoaja työparina. Kotiuttamismallissa prosessista vastaa sosiaalityöntekijä, joka arvioi ja linjaa työskentelyä, tapaa asiakasperhettä sekä tekee viralliset päätökset. Mallin mukaan kotikäyntityö, asiakastapaamiset ja muu käytännön sosiaalinen tuki kuuluvat lähinnä sosiaalihoajaan tehtäviin. Kotiuttamismallissa tavoitteena on tehdä yhteistyötä lapsen sijoituspaikan ja muun verkoston kanssa sekä mahdollisesti yhteistyönä kotikäyntityötä sijaishuoltoapaikan omaohjaajan kanssa.

Kaavio 1: Kotiuttamismallin vaiheet

Kotiuttamismallissa on kolme vaihetta: suunnittelu-, valmistelu- ja kotisijoitusvaihe. Kotiuttamisen suunnittelu- ja valmisteluvaiheet kestävät kumpikin noin 3-6 kk ja sinä aikana lapsi on vielä sijoitettuna laitokseen. Lastensuojelulain (49§)

mukaan lapsen väliaikainen sijoittaminen kotiin voi kestää korkeintaan 6 kk ja silloin lapsi asuu jo kotona, mutta on edelleen huostassa. Tässä mallissa kutsutaan lapsen väliaikaista sijoittamista kotiin kotisijoitukseksi.

2 KESKEISIÄ ASIOITA KOTIUTTAMISMALLISTA

Lapsen huostaanotto ja sijoitus tulisi Lastensuojelulain (4§; 47§) mukaan olla aina väliaikainen ratkaisu, joka päättyy tavoitteellisen ja suunnitelmallisen sijaishuollon työskentelyn jälkeen perheen jälleenyhdistämiseen eli siihen, että lapsi voi palata kotiin. Lapsen huostassapitoa ja sijoitusta arvioidaan vähintään kerran vuodessa asiakassuunnitelmaneuvoittelun yhteydessä. Sosiaalityöntekijä arvioi yhteistyössä sijaishuoltopaikan, lapsen ja vanhempien kanssa, onko perheen jälleenyhdistäminen tässä vaiheessa lapsen edun mukaista ja mahdollisuutta.

Lapsen kotiuttamisessa sijaishuollon laitoshoidosta takaisin kotiin on keskeistä:

1. Kotiuttamisprosessin hyvä suunnittelu ja riittävän pitkä kotiuttamisaika
2. Työskentely vanhempien kanssa huostassapidon ja sijoituksen aikainen
3. Sosiaalinen tuki kotiuttamisprosessissa ja alaikäisen jälkihuolto

2.1 Kotiuttamisprosessin hyvä suunnittelu ja riittävän pitkä kotiuttamisaika

Valtiontalouden lastensuojelun tarkastuskertomuksessa (2012, 87) todetaan, että huostassapidon lopettamista eli lapsen kotiuttamista takaisin biologiseen kotiin, on suunniteltava ja valmisteltava yhtä huolellisesti kuin itse huostaanottoa. Kotiuttamisen mahdollisuuden arvioinnin tulisi olla mahdollisimman laaja-alaista ja moniammatillista, jossa otetaan huomioon myös sijaishuoltopaikan ja yhteistyötahojen näkemys lapsen kotiuttamisen mahdollisuudesta. Lastensuojelulain (47§) mukaan kotiuttamisen mahdollisuutta arvioitaessa on tarkasteltava huostaanoton perusteiden päättymisen lisäksi, lapsen sijoituksen kestoa, lapsen ja sijaishuoltopaikan työntekijöiden välistä kiintymyssuhdetta sekä lapsen, vanhemman ja mahdollisten sisarusten välistä suhdetta kokonaisuudessaan. Pitkäsen (2011, 115) ja Nummelan (2007, 38–39, 94) mukaan lapsen kotiuttamista tulee edeltää suunni-

telmallinen ja intensiivinen työskentely vanhempien ja mahdollisesti koko perheen kanssa sijoituksen aikana. Lapsen palaaminen takaisin kotiin edellyttää usein juuri vanhempien muutosta ja vanhemmuuden muuttumista.

Lapsen kotiuttamista arvioitaessa on otettava huomioon ennen kaikkea lapsen etu. Lapsen etu on vaikeasti määriteltävä käsite. Tarkastuskertomus (2012, 90, 118) arvioi, että lapsen etu toteutuu, jos biologiset vanhemmat ovat pitäneet kiinteästi yhteyttä lapseen huostassapidon aikana, perheen olosuhteet ovat muuttuneet paremmaksi ja vanhemmilla oli kykyä huolehtia lapsesta sekä asettaa lapselle turvalliset rajat. Kotiuttamismallissa asiakassuunnitelmaneuvottelu on luonteva paikka käydä keskustelua lapsen kotiuttamisesta ja pohtia onko kotiuttaminen lapsen edun mukaista.

Kotiuttamisprosessi on oltava riittävän pitkä, sillä lapsi, vanhemmat ja muu perhe tarvitsevat aikaa kasvaakseen taas yhdeksi perheeksi. Bullockin ym. (1993, 24–27) mukaan pitkä kotiuttamisprosessi tukee perheen eheytymistä ja turvaa lapsen kehitystä lapsen kotiin palaamisen jälkeenkin. Tässä kotiuttamismallissa lapsen palaaminen kotiin voi kestää noin 1-1½ vuotta lapsen ja perheen tilanteesta riippuen. Kotiuttamisprosessin ei tulisi myöskään päättyä huostassapidon lopettamiseen vaan jatkua alaikäisen jälkihuoltona.

2.2 Työskentely vanhempien kanssa huostassapidon ja sijoituksen aikana

Vanhempien kanssa tehtävä työ on Lastensuojelun kansallisten laatusuositusten (2012, 25–27) mukaan kaikkien lastensuojelutyötä tekevien velvollisuus. Tutkimusten mukaan vanhemmuus ja sen toteuttaminen muuttuvat lapsen huostaanoton ja sijaishuollon myötä, vanhempana toimimisen sijaan korostuu vanhempana oleminen (Pitkänen 2011, 83–89; Pekkarinen 2011, 62). Vanhempana oleminen on Nummelan (2007, 7) ja Schmittin (2003, 315–316) mukaan peruuttamaton, eikä vanhempana oleminen pääty, vaikka vanhemmuuden jokapäiväistä vastuuta tarvittaessa jaettaankin.

Tarkastuskertomuksessa (2012, 2,137) tuli esille, ettei perheitä tueta riittävästi sijoituksen aikana, vanhemmat kokivat jäävänsä yksin tai tuen saamisen riippuvan

heidän omasta aktiivisuudestaan. Lapsen kotiuttaminen edellyttää vanhemmuuden muutos vanhempana olemista takaisin vanhempana toimimiseen, arkivanhemmuuteen. Kotiuttamismallia valmisteltaessa havaittiin, että arkivanhemmuus oli säilynyt sijoituksen aikana paremmin niillä vanhemmilla, joita sijaishuoltopaikka oli sijoituksen aikana tukenut rinnakkaiseen kasvatuskumppanuuteen. Rinnakkainen kasvatuskumppanuus on vanhemmuustyötä, jossa vanhemmat ja työntekijät toimivat tasavertaisina lapsen kasvattajina. Yhteistyön perustana on ajatus, että sekä vanhemmilla että ammattilaisilla on olennaista tietoa lapsesta, toisen tietoa ja osaamista kunnioitetaan ja työskentelylle on asetettu yhteiset tavoitteet. (Karila 2006, 92–93; Hovi-Pulsa 2011, 71–72; Laakso 2009, 202–204.)

2.3 Sosiaalinen tuki kotiuttamisprosessissa ja alaikäisen jälkihuolto

Vaikka lapsen ja perheen kanssa työskennellään sijoituksen aikana tavoitteellisesti, eivät perheen haasteet välttämättä kokonaan poistu. Lapsen ja perheen sosiaalinen tukeminen on erityisen tärkeää kotiuttamisprosessin aikana ja vielä sen jälkeenkin. (Pitkänen 2011, 115; Nummelan 2007, 38–39, 94.) Perheelle tarjottavaa sosiaalista tuki tukea voivat esimerkiksi olla toimeentulotuki, perhetyön palvelut, tukihenkilön tai –perheen palvelut, kotipalvelu, läheisneuvonpito sekä loma- ja virkistystoiminta. Merkittävin sosiaalisen tuen muoto on ohjaus ja neuvonta, yhteistyö vanhempien ja lapsen kanssa.

Kun lapsen huostassapito on lopetettu ja lapsi jää asumaan omaan biologiseen kotiinsa, ei kotiuttamisprosessin tulisi päättyä (Bullock ym.1993, 24–27; Holma & Rousu 1999, 57–58). Timonen-Kallio (2008, 27) toteaa lisensiaattityössään, että alaikäisen jälkihuollon tavoitteena on tukea lasta ja hänen perhettään sopeutumaan muutokseen sekä seurata perheen tilanteen kokonaisvaltaista kehitystä. Jälkihuollolla turvataan lapsen sijaishuollon kantavuus ja varmistetaan riittävän pitkäjänteinen tuki lapselle ja hänen perheelleen. Hyvä alaikäisen jälkihuolto on samalla ennaltaehkäisevää lastensuojelutyötä. Jos alaikäisen jälkihuollolla pystytään turvaamaan sijaishuollossa saavutetut myönteiset tulokset, voidaan ehkäistä lapsen syrjäytyminen ja ajautuminen takaisin sijaishuollon asiakkaaksi, todetaan Tarkastuskertomuksessa (2012, 97).

3 KOTIUTTAMISEN SUUNNITTELUVAIHE

Suunnitteluvaiheen tavoite on arvioida kotiuttamisen mahdollisuutta sekä luoda kotiuttamissuunnitelma. Kotiuttamisen suunnitteluvaihe kestää noin 3-6kk, riippuen lapsen ja perheen tilanteesta. Kotiuttamisprosessi voi alkaa kahdella tavalla, huostassapidon lopettamisen hakemuksella tai lapsen, vanhempien, sijais-huoltopaikan ja sosiaalityöntekijän yhteisellä sopimuksella

3.1 Vaihtoehto 1: Huostassapidon lopettamisen hakeminen

- Hakemus huostassapidon lopettamisesta
(12 vuotta täyttänyt lapsi tai huoltajat)
- Sosiaalityöntekijä arvioi huostaanoton perusteiden poistumista sekä lapsen, vanhempien/perheen tilannetta ja kotiuttamisen mahdollisuutta
  - kotikäynnit
  - perheen verkoston kartoitus
  - mahdolliset lausunnot
- Sijaishuoltopaikka arvio huostassapidon lopettamista
  - kirjallinen lausunto
- Sosiaalityöntekijän päätös huostassapidon lopettamisesta tai jatkamisesta
- Lapsen ja huoltajien kuulemiset
- Kielteinen päätös
  - Lapsen ja vanhemman asiakassuunnitelman tarkistus
  - ”mitä tulisi tapahtua, että lapsi voi myöhemmin kotiutua?”
- Myönteinen päätös
  - Kotiuttamissuunnitelman tekeminen yhdessä lapsi, vanhemmat, sijais-huoltopaikka ja lastensuojelun sijaishuolto

Lastensuojelulain (47§) mukaan huostassapidon lopettamista voivat hakea lapsen huoltajat tai 12 vuotta täyttänyt lapsi itse. Myös lapsen sijaishuoltopaikalla sekä hänen asioista vastaavalla sosiaalityöntekijällä on velvollisuus aloittaa huostassapidon lopettamisen valmistelu, kun huostaanoton perusteet eivät enää täyty. Ha-

kemus voi olla vapaamuotoinen kirjallinen hakemus tai suullisesti esitetty hakemus lapsen asioista vastaavalle sosiaalityöntekijälle.

Kotiuttamisen mahdollisuuksien arvioiminen

Sosiaalityöntekijän on arvioita huostaanoton perusteiden poistumista sekä lapsen, vanhempien ja mahdollisesti muun perheen tilanteen muutosta Lastensuojelulain (47§) mukaan. Kotiuttamisen mahdollisuutta arvioivat sijaishuollon sosiaalityöntekijä ja sosiaaliohjaaja yhteistyössä sijaishuoltopaikan ja muiden yhteistyötahojen kanssa. Moniammatillinen arviointi on erityisen tärkeää tilanteissa, joissa lapsen asioista vastaava sosiaalityöntekijä on vaihtunut sijoituksen aikana.

Riittävän ja monipuolisen tiedon saamiseksi on kotiuttamisen arviointia tehtäessä hyvä päästä mahdollisimman lähelle perheen normaalia arkea ja tehdä kotikäyntiä jo ennen lopullista päätöstä kotiuttamisesta. Sosiaalityöntekijän ja sosiaaliohjaajan työparina tekemät kotikäynnit voivat havainnollisesti kertoa esimerkiksi lapsen fyysisestä paikasta perheessä, perheenjäsenten keskinäisistä suhteista, perheen verkostosta, ystävistä ja sukulaisista sekä lapsen kavereista, harrastuksista sekä mahdollisesta koulusta.

Sijaishuoltopaikan ja yhteistyötahojen lausunnot

Lapsen kotiuttamisen mahdollisuutta arvioitaessa on otettava huomioon myös sijaishuoltopaikan mielipide lapsen ja vanhempien, jopa koko perheen tilanteesta. Sijaishuoltopaikalta pyydetään kirjallinen lausunto perheen jälleenyhdistämisen mahdollisuudesta. Muilta yhteistyötahoilta esimerkiksi perheneuvolasta tai terveydenhuollosta voidaan pyytää lausunto, onko lapsen palaaminen kotiin lapsen edun mukaista heidän näkemyksensä mukaan.

Päätös huostassapidon lopettamisesta tai jatkamisesta

Huostassapidon lopettamisen hakemukseen on tehtävä kirjallinen, valituskelpoinen päätös. Päätöstä edeltää kuvattu lapsen asioihin perehtyminen, mahdollisten lausuntojen pyytäminen sekä lapsen ja vanhempien kuulemiset (Lastensuojelulaki 20§; 42§). Jos huostassapidon lopettamisen hakemukseen tehdään myönteinen päätös, voidaan aloittaa kotiuttamisen valmistelu. Kotiuttamisen valmistelemineen on kuvattu tarkemmin alalukuun 3.3. Kotiuttamissuunnitelman tekeminen.

Jos taas huostassapitoa ei vielä voida lopettaa, on sosiaalityöntekijän arvioita, minkälaisilla tukitoimenpiteillä huostassapito voidaan ehkä myöhemmin lopettaa. Perheelle on mukaan tässä vaiheessa tarjottava palveluita, jotka tukevat perhetilanteen muutosta, esimerkiksi sosiaalinen tuki, taloudellinen tuki tai perhevalmennus. (Lastensuojelulaki 47§; Rätty 2010, 370–372.) Lapsen ja vanhemman asiakassuunnitelman tarkistaminen, on tässä vaiheessa aiheellista. Vanhemman asiakassuunnitelma tulee tehdä moniammatillisesti niiden yhteistyötahojen kanssa, jotka ovat mukana vanhempien arjessa, esimerkiksi aikuissosiaalityö, päihdehuolto ja terveystalvelut (Lastensuojelulaki 30§; Rätty 2010, 240). Vanhempien kanssa tehtävän työskentelyn tavoitteena on perhetilanteen kokonaisvaltainen muutos ja näin perheen jälleenyhdistämisen toteutuminen tulevaisuudessa.

3.2 Vaihtoehto 2: Kotiuttamisen aloittaminen yhteisellä sopimuksella

- Sijaishuollon työskentelyn aikana lapsi, vanhemmat, sijaishuoltopaikka ja sosiaalityöntekijä miettivät sijaishuollon tavoitteiden toteutumista ja kotiuttamisen mahdollisuutta.
- Sijaishuoltopaikan tai sosiaalityöntekijän aloite lapsen kotiuttamiseen
- Sosiaalityöntekijä tekee lopullisen arvion kotiuttamisen mahdollisuudesta
  - kotikäynnit
  - sijaishuoltopaikan mielipide
- Yhteinen sopimus kotiuttamisen aloittamisesta
- Kotiuttamissuunnitelman tekeminen yhdessä lapsi, vanhemmat, sijaishuoltopaikka ja lastensuojelun sijaishuolto

Kotiuttamisprosessi voi alkaa myös lapsen, vanhempien, sosiaalityöntekijän ja sijaishuoltopaikan yhteisellä sopimuksella, joka kirjataan ylös asiakassuunnitelmaneuvoittelussa. Asiakassuunnitelmaneuvoittelua, jossa voidaan yhteisesti sopia kotiuttamisen aloittamisesta, on edeltänyt pidempi aikainen pohdinta ja keskustelu lapsen kotiuttamisen mahdollisuuksista. Usein vanhemmat ovat aktiivisia lapsen kotiin palaamisen suunnittelussa eli perheen jälleenyhdistämisen aloittamisessa ja

ottavat asian esille sijaishuoltopaikassa omaohjaajien kanssa tai keskustelevat lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän kanssa jo pidemmän aikaa.

Kotikäynnit ja sijaishuoltopaikan mielipide

Sosiaalityöntekijä on mahdollisesti tietoa lapsen tilanteesta koko sijaishuollon ajalta asiakassuunnitelman neuvottelujen ja muiden tapaamisten perusteella. Ennen kuin voidaan yhdessä päättää kotiuttamisen aloittamisesta, on Lastensuojelulain (47§) mukaan tässäkin tapauksessa lapsen asioista vastaavalla sosiaalityöntekijällä oltava riittävät perusteet sille, että kotiuttaminen on lapsen edun mukaista. Lapsen kotiuttamisen mahdollisuutta on siis arvioitava laajasti ja moniammatillisesti.

Vaikka ensisijaisesti arvioidaan huostaanoton perusteiden poistumista, on tärkeää arvioida myös lapsen ja perheen olosuhteita kokonaisuudessaan. Sosiaalityöntekijä ja sosiaaliohjaaja työparityönä tehtävien kotikäyntien avulla voidaan tässäkin tapauksessa selvittää tarkemmin esimerkiksi lapsen fyysisen paikan perheessä, perheenjäsenten keskinäiset suhteet, perheen verkostot, ystävät ja sukulaiset sekä lapsen fyysisen elinympäristön, johon kuuluvat esimerkiksi koulu, harrastukset ja kaverit.

Vaikka tässä vaihtoehdossa sosiaalityöntekijä ei pyydä sijaishuoltopaikalta virallista lausuntoa lapsen kotiin palaamisen edellytyksistä, on perusteltua ottaa huomioon myös sijaishuoltopaikan mielipide lapsen ja vanhempien, jopa koko perheen tilanteesta. Sijaishuoltopaikan työntekijöillä on tietoa lapsen tilanteesta, sijaishuollon tavoitteiden toteutumisesta sekä koko perheen vahvuuksista sekä tuen tarpeista. Sijaishuoltopaikan ja vahvempien mahdollinen rinnakkainen kasvatuskumppanuus on luonut luottamusta ja tuntemusta perheen ja sijaishuoltopaikan välille, mikä mahdollistaa arvioimaan lapsen kotiuttamisen mahdollisuutta.

3.3 Kotiuttamissuunnitelman tekeminen

Kun on tehty päätös kotiuttamisen aloittamisesta, pidetään asiakassuunnitelman neuvottelu, jossa tehdään kotiuttamissuunnitelma. Kotiuttamissuunnitelma tehdään yhteistyössä lapsen, perheen, sijaishuoltopaikan ja lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän ja sosiaaliohjaajan kanssa. Kotiuttamissuunnitelma laaditaan

kirjallisesti ja siitä käy esille kotiuttamisprosessin eteneminen ja sen eri vaiheet, arvioitu aikataulu, keskeiset tavoitteet kotiuttamistyölle sekä keskeiset toimijat ja yhteistyötahot. Kotiuttamissuunnitelmasta on hyvä näkyä mahdolliset perheen tuen tarpeet, kuten esimerkiksi taloudelliset, kasvatukselliset, vuorovaikutukselliset ja käytännölliset asiat, joihin kotiuttamistyöskentelyssä on kiinnitettävä huomiota.

Kehittämishankkeessa luotiin kotiuttamistyöhön haastattelumalli, jonka tavoitteena on selvittää perheen vahvuudet ja tuen tarpeet. Haastattelun teemat on valittu sen perusteella, että niiden avulla työntekijät voivat selvittää mahdollisesti jo ennen kotiuttamissuunnitelman laatimista ne asiat, joissa perhe todennäköisesti tulee tarvitsemaan tukea kotiuttamisprosessin aikana. Haastattelumallia voidaan käyttää myös myöhemmin kotiuttamisen aikana kotikäyntityön runkona, jonka avulla nostetaan esille erilaisia vanhemmuuden ja perheen arjen keskeisiä teemoja. Haastattelukysymysten teemoja ovat: perheen taloudellinen tilanne, perheen arki ja koti, koulunkäynti, verkostot, kasvatus sekä vanhemmuus. Haastattelurunkoa voidaan käyttää tilanteesta riippuen suorana kyselyhaastatteluna tai teemoista voidaan etsiä perhekohtaisesti sopivia aihealueita ja kysymyksiä.

4 KOTIUTTAMISEN VALMISTELUVAIHE

Kotiuttamisen valmisteluvaiheen tavoitteena on kotona asumisen harjoittaminen. Lapsella ja perheellä on mahdollisuus suunnitelmallisesti ja turvallisesti harjoitella yhdessä asumista, kodin arkea ja mahdollisesti koulunkäyntiä. Valmisteluvaihe on valmentautumista kotiin muuttamiseen ja kestää 3-6 kk.

- Lapsi on kirjoilla sijaishuoltopaikassa, jossa on hoito- ja kasvatusvastuu lapsesta. Laitos huolehtii lapsen tarvittavista kuluista (terveydenhuolto, opiskelu, harrastukset, matkat, vaatetus ym.). Lapsella on oikeus osallistua sijaishuoltopaikan arkeen ja juhlaan.
- Sijaishuoltopaikka maksaa etukäteen lapsen kotilomien ajalta ateriakorvausta vanhemmille.

- Lapsella on pidennetyt kotilomat
- Mahdollisesti koulunkäynti osittain kotoa
- Perheen kanssa työskentely alkaa (kotikäyntityö): sosiaaliohjaaja + työpari (sosiaaliohjaaja tai laitoksen omaohjaaja). Toteutetaan rinnakkaista kasvatustavastuuta vanhempien, sijaishuollon henkilökunnan ja sosiaalityön kesken.
  - perheen taloudellinen tukeminen
  - muu sosiaalinen tuki
- Asiakassuunnitelmaneuvoittelu: arvioidaan kotiuttamisen etenemistä ja kotisijoituksen aikataulua; perhe, sijaishuolto- ja sosiaalityö yhdessä.
- Sosiaalityön päätös sijaishuolto- ja kotiin
  - Lapsen ja vanhempien kuulemiset
  - Sijaishuolto- ja kotiin
- Sosiaalityöntekijän päätös Kelan etuuksien ja muiden mahdollisten perintöjen lopettamisesta
- Oikeus lasta koskeviin Kelan etuuksiin ja mahdolliseen elatusapuun alkaa kotisijoituksen alkaessa. Etuuksien hakemisen tekevät huoltajat.

Päätettäessä kotiuttamisprosessin aloittamisesta on tehty kotiuttamissuunnitelma. Suunnitelma on tehty yhteistyössä lapsen, vanhempien, sijaishuolto- ja kotiin lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän ja sosiaaliohjaajan kesken. Kotiuttamissuunnitelmassa on pyritty mahdollisimman tarkasti ja yksityiskohtaisesti määrittelemään lapsen arkeen liittyvät asiat, kotilomiin ja koulunkäyntiin liittyvät aikataulut, vastuunjako lapsen asioissa sijaishuolto- ja vanhempien välillä. Lisäksi sovitaan kotikäyntityön aikataulut, tavoitteet ja menetelmät, sekä muut mahdolliset jo tiedettävät tukitoimenpiteet.

4.1 Sijaishuolto- ja kotiin vastuu

Kotiuttamissuunnitelmassa on hyvä kirjata ylös tai ainakin käydä yhdessä läpi valmisteluvaiheen aikana sijaishuolto- ja vanhempien välinen vastuunjako. Kotiuttamisen valmisteluvaiheessa lapsi on edelleen huostassa ja hänen hoito- ja kasvatustavastuunsa on sijaishuolto- ja kotiin. Taloudellinen vastuu kotiutettavasta

lapsesta on sijaishuoltoapaikalla, joka maksaa lapsen viikkorahat, vaatekulut, harrastusmaksut ja opiskelusta syntyvät kulut esimerkiksi bussikortit ja oppikirjat. Näin tehdään silloinkin, kun lapsi viettää pidempiä jaksoja kotona. Lisäksi sijaishuoltoapaikka maksaa sopimuksen mukaista ateriakorvausta lapsen vanhemmille silloin, kun lapsi on kotilomalla eikä ruokaile sijaishuoltoapaikassa.

Vaikka hoito- ja kasvatusvastuu on sijaishuoltoapaikalla, on kotiuttamisen valmisteluvaihe lapselle ja vanhemmille perhe-elämän uudelleen opettelemisen aikaa, joten vanhempien on hyvä saada mahdollisimman paljon vastuuta lapsen arjen asioista. Valmisteluvaiheen tavoitteena on siirtää vanhempana toimimisen vastuu, arkivanhemmuus, sijaishuoltoapaikalta takaisin vanhemmille. Tämä tehtävä vaatii sijaishuoltoapaikan työntekijöiltä ja vanhemmilta paljon neuvottelua ja joustamista puolin ja toisin. Tavoitteena on toteuttaa rinnakkaista kasvatuskumppanuutta yhdessä vanhempien, sijaishuoltoapaikan ja lastensuojelun sosiaalityön kesken.

4.2 Kotilomien pidentäminen

Lapsen kotilomia pidennetään kotiuttamisprosessin valmisteluvaiheessa, lapsi asuminen jakaantuu tässä vaiheessa noin puolet kotona ja puolet sijaishuoltoapaikassa. Perheen toivomuksesta riippuen, pidennetyt kotilomat voivat olla esimerkiksi viikonloput perjantaista maanantaihin/tiistaihin kotona tai koko viikon kestäviä jaksoja kotona. Kotiuttamissuunnitelmassa luodaan kotilomiin selkeä aikataulu, jonka mukaan lapselle tulee riittävän paljon kotona asumista. Tärkeää on kuitenkin samalla säilyttää lapsen riittävä ja toimiva yhteys sijaishuoltoapaikan kanssa, niin että lapsi on mahdollisimman kokonaisvaltaisesti mukana myös sijaishuoltoapaikan elämässä. Lapsella on myös oikeus osallistua sijaishuoltoapaikan arkeen ja juhlaan, olla mukana retkillä ja tapahtumissa, mutta vastaavasti hänen on hoidettava sijaishuoltoapaikassa hänelle määrätyt velvollisuudet.

Arkivanhemmuuden vastuun ottaminen

Huostassa olevat ja laitokseen sijoitetut lapset viettävät kotilomia yleensä viikonloppuina ja koulujen loma-aikoina, jotka poikkeavat perheessä tavallisesta arki-rytmistä. Viikonloppuina nukutaan pidempään ja tehdään mukavia asioita yhdes-

sä. Pidennettyjen kotilomien tavoitteena on, että lapsi löytää paikkansa biologisen perheen arjessa eikä ole kotona vain ”lomalla”.

Arkivanhemmuuden säilyminen lapsen huostassapidon ja sijoituksen aikana on hyvin yksilöllistä. Tässä vaiheessa voi olla tarpeellista luoda perheeseen arjen pelisäännöt, joihin kuuluvat esimerkiksi lapsen kotityöt, perheen ruokailut, kotiintuloajat, iltatoimet, tietokoneen ja kännykän käyttö. Pelisääntöjen tekeminen voi lapsesta ja vanhemmista tuntua aluksi vieraalta, mutta yhteisen arjen opettelemisessa niistä voi olla suuri hyöty. Lapselle voi olla haastavaa arkivastuiden ottaminen biologisessa perheessä. Esimerkiksi koiran ulkoiluttaminen, roskapussin vieminen tai oman huoneen siivoaminen eivät aina innosta lasta. Vastaavasti vanhemmalle voi olla vaikeaa jakaa arkivastuuta kotiin palaavalle lapselle ja lasta halutaan ikään kuin suojella arjelta. Ristiriitatilanteiden syntyminen jo kotiuttamisen valmisteluvaiheessa mahdollistaa niiden käsittelemisen yhdessä työntekijän kanssa ja näin yhteisen arjen uudelleen opettelemisen.

Koulunkäynti osittain kotoa

Jos maantieteellisesti on mahdollista, on lapsen hyvä käydä tässä vaiheessa koulua osittain jo kotoa. Tämä voi helpottaa lapsen koulunkäynti kotisijoituksen alkaessa. Kotiuttamissuunnitelmaan kirjataan ylös koulunkäynnistä ja siihen liittyvistä asioista tavoitteet, keinot ja vastuunjako. Osa vanhemmista on mahdollisesti koko lapsen sijoituksen ajan ollut aktiivisesti mukana lapsen koulunkäyntiin liittyvissä asioissa, esimerkiksi osallistunut vanhempien iltoihin ja seurannut Wilma-järjestelmästä lapsen poissaoloja, tulevia kokeita ja opiskelun edistymistä. Osa vanhemmista taas opettelee uudelleen ottamaan vastuuta lapsen koulunkäyntiin liittyvistä asioista. Myös lukiolaisten ja ammatillisissa opinnoissa olevien lasten koulunkäyntiin liittyvistä asioista ja vastuista on syytä sopia yhteisesti kotiuttamissuunnitelmassa.

4.3 Kotiuttamista tukeva kotikäyntityö ja muu sosiaalinen tuki

Kotiuttamismallin mukaisesti kotiuttamisen valmisteluvaiheessa sijaishuollon sosiaaliohjaaja tekee kotiuttamissuunnitelman mukaisesti kotikäyntityötä perhees-

sä ja tapaa mahdollisesti myös lasta ja vanhempia erikseen. Kotikäyntityössä keskitytään perhekohtaisiin kotiuttamista tukeviin asioihin, esimerkiksi perhettä voidaan tukea lapsen liittyvissä arjen käytännöissä, sääntöjen ja rajojen asettamisessa, huomion ja välittämisen osoittamisessa tai perheen keskinäisissä vuorovaikutustilanteissa. On myös mahdollista, että pidennettyjen kotilomien aikana tulee esille joitakin esimerkiksi perheen vuorovaikutukseen tai vanhemmuuteen liittyviä asioita, joita ei ole havaittu aikaisemmin.

Kotikäyntityö yhteistyössä omaohjaajan kanssa

Kotikäyntityön tekeminen on mahdollista myös työparityöskentelynä, jossa sijaishuollon sosiaaliohjaaja ja laitoksen omaohjaaja tekevät yhdessä kotikäyntityötä. Yhteistyönä tehtävässä kotikäyntityöskentelyssä, yhdistyvät tuttu ja turvallinen sijaishuoltopaikan omaohjaajatyöskentely sekä lastensuojelun sosiaalityöstä kotiuttamisen käytännöllinen ja juridinen osaaminen. Yhteistyössä tehtävässä kotikäyntityössä tavoitteena on helpottaa lapselle usein kriittistä siirtymävaihetta sijaishuollosta kotiin. Tällaisella yhteistyömallilla voidaan siirtää osaamista ja tietoa kotiuttamisprosessin aikana ammattilaiselta toiselle. Lisäksi sijaishuollon sosiaaliohjaaja ja perhe tutustuvat toisiinsa, ennen kuin omaohjaajan työskentely päättyi kotisijoituksen alkaessa.

Sosiaalinen tuki

Muutostilanteessa kaikki perheet tarvitsevat jossain muodossa sosiaalista tukea. Sosiaalisen tuen antajia voivat olla oma perhe, suku ja ystävät, mutta usein tarvitaan myös viranomaisten antamaa sosiaalista tukea. Sosiaalinen tuki voi olla esimerkiksi tiedollista, toiminnallista, taloudellista tai emotionaalista. Työntekijöiden biologisille vanhemmille antama sosiaalinen tuki voi korostaa perheen omia voimavaroja ja olla tukemassa vanhemmuutta tai se voi olla enemmän viranomaisten tarjoamaa tiedollista ja taloudellista tukea.

Keskeinen sosiaalisen tuen muoto on perheen oma tukiverkosto, jonka merkitys korostuu lapsen palatessa takaisin kotiin. Tukiverkoston merkitys korostuu erityisesti yksinhuoltajaperheissä, joissa ei ole kahta aikuista jakamassa arkea. Ellei perheen tukiverkosta ole selvitetty jo kotiuttamisen suunnitteluvaiheessa, on tarpeellista tehdä nyt. Yhdessä perheen kanssa selvitetään perheen sosiaalinen tuki-

verkosto, sukulaiset, kummit, ystävät ja muut luotettavat aikuiset, jotka voivat olla jakamassa vastuuta lapsesta. Jos perheen oma tukiverkosto on pieni, voi olla tarpeellista yhdessä rakentaa perheelle ammatillista tukiverkostoa, mahdollinen tukihenkilö- tai tukiperhe.

Kun perhe valmistautuu lapsen kotiin palaamiseen, saattaa se merkitä taloudellisen tarvetta. Joissakin perheissä vanhemmat valmistautuvat lapsen kotiin muuttamiseen hankkimalla perheelle isomman ja sopivamman asunnon. Taloudellinen tukeminen on harkinnanvaraista ja perustuu toimeentulotukilakiin. Asunnon vuokraukseen liittyvissä asioissa perhettä voidaan tukea sosiaalityöstä myönnettävällä vuokratakuusitoumuksella. Jos lapsi on asunut pitkään pois kotoa, voidaan kotiin joutua hankkimaan lapselle välttämättömiä tarvikkeita esim. sopivan sänky tai pölkypyörä.

4.4 Asiakassuunnitelmaneuvoittelussa arvioidaan kotisijoituksen alkamista

Sosiaalityössä on aina tuen lisäksi mukana kontrolli. Tavoitteena on, että kotiuttamistyössä tuki ja kontrolli olisivat voimaannuttavia, voimaannuttava tuki kannustaa ja voimaannuttava kontrolli tukee rajoihin, ja auttaa näin vanhempia vanhemmuudessa. Valmisteluvaihe on kotona olemisen harjoittelua ja kotikäyntityössä on mukana myös arviointi, onko lapsen muuttaminen kotiin mahdollista, millä aikataululla ja minkälaista tukea perhe mahdollisesti tarvitsee.

Kotiuttamisen valmisteluvaiheen loppupuolella pidettävässä asiakassuunnitelmaneuvoittelussa arvioidaan yhteisesti esille tulleita käytännön asioita, esimerkiksi lapsen ja perheen vuorovaikutusta, vanhemmuuden sisältöä ja syvyyttä, lapsen koulunkäyntiä ja sosiaalista verkostoa. Yhteisesti arvioidaan kotisijoituksen alkamista ja sen aikataulua. Jos lapsi, vanhemmat, sijaishuoltopaikka ja sosiaalitoimi yhdessä arvioivat, että kotiuttamisen valmisteluvaiheessa ei ole tullut esille esteitä lapsen kotiin palaamiselle, voidaan aloittaa kotisijoituksen valmistelu.

4.5 Sijaishuoltopaikan muuttaminen kotiin

Ennen kotisijoituksen alkamista tehdään päätös sijaishuoltopaikan muuttamisesta ja mahdollisten etuuksien perinnän lopettamisesta. Sijaishuollon muutosta varten kuullaan lasta ja hänen vanhempiaan Lastensuojelulain 20§ ja 42§ mukaan. Lapsen muuttaessa perheeseen, jossa toinen aikuisista, arkivanhemmista, ei ole hänen biologinen vanhempansa, on häntä myös kuultava sijaishuollon muutoksessa kotiin. Lisäksi lapsen sijaishuoltopaikalta pyydetään kirjallinen lausunto lapsen sijaishuollon muutoksesta kotiin. Lausunnosta tulee käydä ilmi sijaishuoltopaikan näkemys, onko lapsen sijoittaminen kotiin lapsen edun mukaista. Päätöksen sijaishuoltopaikan muuttamisesta väliaikaisesti kotiin tekee johtava sosiaalityöntekijä lapsen asioita vastaava sosiaalityöntekijän ja työparina toimivan sosiaaliohjaajan valmisteltua asian.

Sosiaalityöntekijä tekee samalla päätöksen Kelan etuuksien tai vanhemmilta perittävien hoidonkorvausten perintöjen lopettamisesta. Kun lapsi muuttaa kotisijoitukseen sijaishuollon muutospäätöksellä, on hänen huoltajallaan oikeus hakea Kelasta lapsen huoltajalle kuuluvat etuudet. Tällaisia etuuksia ovat esimerkiksi lapsilisä, elatustuki ja vammaistuki. Jos vanhemmille maksetaan asumistukea, on tässä vaiheessa tarkistettava asumistuki ja lisättävä kotisijoituksessa oleva lapsi ruokakuntaan. Mahdolliseen työttömyyspäivärahaan haetaan lapsikorotusta.

5 KOTISIJOITUS

Kotisijoituksen tavoitteena on lapsen kiinnittyminen perheeseen.

Lastensuojelulaki (49§) mahdollistaa lapsen sijoittamisen väliaikaisesti kotiin kuudeksi kuukaudeksi, kun valmistellaan lapsen palaamista biologiseen perheeseensä. Lapsen sijoittaminen väliaikaisesti kotiin kutsutaan tässä mallissa kotisijoitukseksi ja sinä aikana lapsi on edelleen huostaan otettuna.

- Hoito- ja kasvatusvastuu siirtyy vanhemmalle
- Sijaishuoltopaikan kanssa tehty lapsikohtainen sopimus on päättynyt

- Koulunkäynnin aloittaminen tai jatkaminen kodin lähellä
- Kotikäyntityö jatkuu suunnitelmallisesti (sosiaalihjaaja +mahdollisesti työpari)
- Sosiaalinen tuki lapselle, vanhemmille ja mahdollisesti koko perheelle
- Tarvittaessa lapselle ja perheelle voidaan tehdä päätös tuen ostamisesta tai järjestämisestä (esim. tukihenkilö, tukiviikonloput, perhetyö). Tämä pohditaan yhteistyössä lapsen ja perheen tarpeen mukaan.
- Lapsen toiveen mukaan, tuetaan lapselle tärkeiden työntekijöiden kanssa syntyneiden ihmissuhteiden jatkumisesta, lapsen tuen näkökulmasta
- Asiakassuunnitelmaneuvoittelu 3kk kuluttua kotisijoituksen alkamisesta
  - arvioidaan kotisijoituksen onnistumista ja mahdollisuutta huostassapidon lopettamiseen (lapsi, vanhemmat, sosiaalityö ja yhteistyötahot yhdessä)
- Kotikäyntityö ja mahdolliset tukipalvelut jatkuvat
- Jälkihuollon suunnittelun aloittaminen yhdessä perheen kanssa
- Sosiaalityöntekijän päätös huostassapidon lopettamisesta
  - lapsen ja vanhempien kuulemiset
- Huostassapito loppuu ja oikeus jälkihuoltoon alkaa
- Lapsen asiakkuus siirretään sijaishuollosta avohuoltoon alaikäisen jälkihuollon toteuttamiseksi ja tehdään jälkihuoltosuunnitelma

5.1 Hoito- ja kasvatusvastuu siirtyy vanhemmille

Vanhempien vastuu lapsesta kotisijoituksen aikana

Kotisijoituksen alkaessa sijaishuoltopaikka on irtisanottu ja sen hoito- ja kasvatusvastuu lapsesta päättyy. Vastuu lapsen hoidosta ja kasvatuksesta siirtyy kokonaisuudessaan lapsen vanhemmille, mikä merkitsee kokonaisvaltaista vastuuta lapsesta. Myös taloudellinen hoitovastuu lapsen tarpeista siirtyy vanhemmille, vanhempi vastaa lapsen vaatuksesta, viikkorahoista, ruoasta, opiskeluista, harrastuksista jne. Vastaavasti huoltajalla on kotisijoituksen alkaessa oikeus hakea Kelan myöntämät lasta koskevat etuudet itselleen. 17 vuotias opiskelija, josta ei makseta enää lapsilisää, hakee Kelan opintotuen itselleen.

Kotisijoituksen tavoitteena on jatkaa jo alkanutta kiinnittymistä kodin arkeen. Kotiutettava lapsi on mahdollisesti kotiuttamisen valmisteluvaiheessa viettänyt pidennettyjä kotilomia ja käynyt koulussa osittain kotoa. Jos taas lapsi ei ole voinut viettää pidennettyjä lomia kotona, ovat kotisijoituksen tavoitteet paljolti samanlaiset kuin valmisteluvaiheessa. Tavoite on lapsen, vanhempien ja muun perheen yhteisen arjen löytyminen sekä vanhempien arkivastuun vahvistuminen.

Lapsen muuttaminen kotiin kotisijoituksen alkaessa on helpompaa, jos hänen ei tarvitse vaihtaa koulua. Tarvittava koulun vaihtaminen tapahtuu lapsen edun mukaista koulun lukuvuoden tai ainakin lukukauden alkaessa. Kotiutettavan lapsen ikä huomioiden, vastuu lapsen koulunkäynnistä siirtyy tässä vaiheessa vanhemmille. Vanhemmat valvovat esimerkiksi lapsen koulunkäyntiä, läksyjä ja kokeita, tarkastavat Wilmasta koulun viestit ja kuittaavat poissaolot. Lukiolaisen ja toisen asteen opiskelijan tulee tässä vaiheessa pystyä itse kantamaan vastuuta opinnoistaan, vaikka vanhemmat taustalla seuraavatkin lapsen opintoja.

Kotikäyntityö

Kotisijoituksen aikana jatketaan sijaishuollon sosiaalihoajaan tekemää kotikäyntityötä, jossa keskitytään kotiuttamissuunnitelmassa asetettuihin perhekohtaisiin tavoitteisiin, joilla pyritään tukemaan kotiuttamista. Kotikäyntityö on tärkeä tukimuoto perheelle vaiheessa, jossa sijaishuolto paikan tuki jää pois ja tuttu omaohjaaja ei ole enää mukana kotiuttamisprosessissa. Kotisijoituksen aikana ”lomailu” kotona viimeistään muuttuu arjeksi, joka on välillä tylsää ja tyhmää lapsen mielestä. Vanhemmatkin muuttuvat tylsiksi ja tyhmiksi, kun he rajaavat ja ohjaavat lastaan arjessa. Kotisijoituksen edetessä esille nousee perheen vuorovaikutukseen tai vanhemmuuteen liittyviä asioita, joita on tärkeää käydä yhdessä läpi. Murrosikäisen kotiuttamisessa haasteellisia asioita ovat lapsen koulun käyminen sekä tai vanhempien kyky rajata lasta. Työntekijän on tarkalla silmällä ja korvalla seurattava lapsen asemaa perheessä ja vanhempien kykyä vanhemmuuteen.

Sosiaalinen tuki

Kotiutettava lapsi vanhempineen voi kotisijoituksen aikana tarvita sellaista sosiaalista tukea, jota lastensuojelu ei voi itse järjestää. Lisäksi, jos perheen pieni tukiverkosto, voi kuormittaa varsinkin yksinhuoltaja vanhempaa, jos lapsella ei ole

turvallista lomapaikkaa. Tällaisessa tilanteessa on yhteisesti mietittävä millä tuella lapsen kiinnittymistä perheeseen voidaan tukea ja myönnettävästä tuen ostamisesta tai järjestämisestä tekee sosiaalityöntekijä kirjallisen päätöksen.

Pitkän ja suunnitelmallisen kotiuttamisprosessin tavoitteena on, että kotisijoitusvaiheessa tuen määrää voidaan asteittain vähentää ja kotikäyntejä tehdään lapsen ja perheen tilanteesta riippuen 2-3viikon välein. Kotisijoituksen aikana on sosiaaliohjaajan kuunneltava herkästi kotiutettavan lapsen, vanhempien ja perheen tarpeita. Tuen vähentäminen liian aikaisin voi johtaa kotiuttamisprosessin epäonnistumiseen. Toisaalta tuen ei tule myöskään passivoida lasta ja vanhempia, vaan vanhempien on pystyttävä ottamaan vastuu lapsestaan.

Taloudellinen tuki

Kotisijoituksen alkaessa taloudellinen vastuu lapsesta siirtyy huoltajille. Lapsi on kuitenkin kotisijoituksen aikana edelleen huostassa ja hänen asioistaan vastaa sosiaalilautakunnan edustajana sosiaalityöntekijä. Lapsen koulunkäyntiin liittyvät kulut korvataan vanhemmille. Koulunkäyntiin tai opikeluun liittyviä kuluja ovat opikirjat, opiskeluun liittyvät tarvikkeet sekä koulumatkat. Lisäksi lapsen terveydenhuoltomenot, yleisen terveydenhuollon lääkärikulut ja lääkärin määräämät lääkkeet tulee korvata vanhemmille. Muu taloudellinen tukeminen on harkinnanvaraista ja myöntäminen perustuu pääasiassa vanhempien tuloihin.

5.2 Kotiuttamisen arviointi ja huostassapidon lopettaminen

Noin kolmen kuukauden kuluttua kotisijoituksen alkamisesta pidetään asiakassuunnitelman neuvottelu, jossa arvioidaan kotiuttamistyöskentelylle asetettujen tavoitteiden toteutumista sekä lapsen mahdollisuutta kotiutumista biologisen perheensä luokse. Tässä neuvottelussa ovat mukana lapsi, vanhemmat, sosiaalityöntekijä ja sosiaaliohjaaja sekä mahdolliset yhteistyökumppanit. Tässä vaiheessa yleensä tiedetään varmaksi, onko huostassapidon lopettaminen mahdollista. Samalla on tärkeää kertoa lapselle ja vanhemmille alaikäisen jälkihuollosta sekä aloittaa jälkihuoltosuunnitelman hahmotteleminen.

Tavoitteena on kotisijoituksen loppuaikana vähentää kotikäyntejä ja siirtää vastuuta yhä enemmän perheelle. Kuukausi ennen kotisijoituksen loppumista pidetään vielä asiakassuunnitelmaneuvoittelu, jossa lopullisesti päätetään lapsen huostassapidon lopettamisesta ja tehdään jälkihuoltosuunnitelma. Ennen kuin sosiaalityöntekijä tekee päätöksen huostassapidon lopettamisesta, on lasta ja huoltajia kuultava (Lastensuojelulaki 20§; 30§.) Jos perheen toinen arkivanhemmista ei ole lapsen biologinen vanhempi, on myös häntä kuultava ennen huostassapidon lopettamisen päättämistä. Päätöksen huostassapidon lopettamisesta tekee johtava sosiaalityöntekijä lapsen asioita vastaava sosiaalityöntekijän ja työparina toimivan sosiaaliohjaajan valmisteltua asian.

5.3 Alaikäisen jälkihuolto

Lapsella joka on ollut huostassa ja sijoitettuna, on oikeus alaikäisen jälkihuoltoon. Jälkihuolto-oikeus säilyy niin kauan kun lapsella katsotaan olevan tarvetta siihen. Alaikäisen jälkihuollon muuttu nuoren jälkihuolloksi, kun lapsi täyttää 18 vuotta. Jälkihuollosta tehdään lapsen, vanhempien ja sosiaalityöntekijän kanssa yhdessä suunnitelma, johon kirjataan jälkihuollon tukitoimet. Jälkihuollon tuki voi olla samanlaista sosiaalista tai taloudellista tukemista kuin kotiuttamisprosessin aikana.

Lahden Lastensuojelupalveluissa Kotiuttamismallin mukaan pidetään noin kolmen kuukauden kuluttua huostassapidon lopettamisesta asiakassuunnitelmaneuvoittelu, jossa lapsen asiakkuus siirretään sijaishuollosta avohuoltoon alaikäisen jälkihuollon toteuttamiseksi. Neuvottelussa tehdään tai tarkistetaan lapsen jälkihuoltosuunnitelma yhdessä lapsen, vanhempien ja sijais- sekä avohuollon sosiaalityöntekijän kanssa. Mukana neuvottelussa voi olla lapsen jälkihuoltoa toteuttava yhteistyötaho.

6 LÄHTEET

Bullock, R., Little, M. & Millham, S. 1993. Going home – the return of children separated from their families. England. Dartmouth: Dartmouth Publishing Company Limited.

Holma, T. & Rousu, S. 1999. Laadullisia perusteita lastensuojelutyöhön. Helsinki: Suomen kuntaliitto.

Hovi-Pulsa, R. 2011. Arkilähtöinen perhetyö, strukturoitua avoimuutta. Lisensiaattitutkimus. Yhteiskuntatieteen laitos. Itä-Suomen yliopisto.

Karila, K. 2006. Kasvatuskumppanuus vuorovaikutussuhteena. Teoksessa: Karila, K., Alasuutari, M., Hännikäinen, M., Nummenmaa, A. R. & Rasku-Peltonen, H. Kasvatusvuorovaikutus. Tampere: Vastapaino.

Kähkönen, P. 1991. Biologisen perheen huomioiminen lapsen huostaanotossa ja sijoituksessa. Perhetutkimusyksikön julkaisuja 2. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.

Känkänen, P & Laaksonen, S. 2006. Selvitys sijaishuollon ja jälkihuollon nykytilasta ja kehittämistarpeista. <http://www.sosiaaliportti.fi/File/7d9702b1-7343-49cf-a3e8-36d4ceb9ead1/Loppuraportti.pdf>. Viitattu 21.8.2011.

Laakso, R. 2009. Arjen rutiinit ja yllätykset – etnografia lastenkotityössä. Väitöskirja. Tampere: Tampereen yliopisto.

Lastensuojelulaki.13.4.2007. Finlex.

<http://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2007/20070417>. Viitattu 21.8.2011.

Nummela, T. 2007. Huostaanotettujen lasten vanhempien tukeminen. Pro Gradututkielma. Tampere: Tampereen yliopisto:

<http://tutkielmat.uta.fi/tutkielma.php?id=17292>. Viitattu 25.7.2012.

Pitkänen, M. 2008. Yhteiseen elämään -huostassapidon lopettaminen lastensuojelun toimenpiteenä. Lisensiaattityö. Helsinki: Helsingin yliopisto.

Pitkänen, M. 2011. Vastuun paikka. Vanhempien tukeminen lapsen huostaanotossa- tutkimus. Helsinki: Heikki Waris – instituutti.

Räty, T. 2010. Lastensuojelulaki. Käytäntö ja soveltaminen. Helsinki: Edita.

Schmitt, F. 2003. Riittävän hyvä vanhemmuus. Teoksessa: Sinkkonen, J. Pesästä lentoon. Helsinki: WSOY.

Tarkastuskertomus. 2012. Valtiontalouden tarkastusviraston lastensuojelun tuloksellisuustarkastuskertomus. http://www.ejulkaisu.fi/vtv/lastensuojelu/pdf/6_2012_lastensuojelu_netti.pdf Viitattu 19.9.2012

Timonen-Kallio, E. 2008. Lastenkodin ohjauksellinen identiteettityö. Lisensiaattityö. Turku: Turun yliopisto.

Lahden Lastensuojelupalveluiden kotiuttamismalli laitoshoidon sijaishuollosta takaisin biologiseen perheeseen

Suunnitteluvaihe 3-6kk

Valmisteluvaihe 3-6kk

Kotisijoitus 6kk

Vaihtoehto 1

*Huostassapidon lopettamishakemus (lapsi, vanhemmat, sijaishuoltopaikka tai sosiaalitoimi)
 *Sosiaalitoimi arvioi huostaanoton perusteiden poistumista, lapsen, vanhempien/perheen tilannetta

- kotikäynnit
- perheen verkoston kartoitus
- mahdollisesti lausunnot

*Sijaishuoltopaikan arvio huostassapidon lopettamisesta -> kirjallinen lausunto

*Sosiaalitoimen päätös huostassapidon lopettamisesta tai jatkamisesta. Lapsen ja vanhempien kuulemiset + lausunnot

*Kielteinen päätös: Lapsen ja vanhempien asiakassuunnitelmien tarkistus: mitä tulisi muuttua, että lapsi voisi myöhemmin kotiutua, mitä tukea perhe tarvitsee

*Myönteinen päätös: Kotiuttamissuunnitelman teko (lapsi, vanhemmat, sijaishuoltopaikka ja sosiaalityö yhdessä)

*Sijaishuoltopaikka ja sosiaalitoimi yhteistyössä valmistelevat lasta/vanhempia kotiuttamisprosessiin .

Vaihtoehto 2

*Sijaishuollon työskentelyn aikana yhdessä mietitään kotiuttamisen mahdollisuutta ja aikataulua
 *Lapsen, vanhempien, sijaishuoltopaikan ja sosiaalitoimijän yhteinen päätös kotiuttamisen aloittamisesta -> kotiuttamissuunnitelman teko (lapsi, vanhemmat, sijaishuoltopaikka ja sosiaalityö yhdessä)
 *Kotiuttamissuunnitelman tekeminen
 *Sijaishuoltopaikka ja sosiaalitoimi yhteistyössä valmistelevat lasta/vanhempia kotiuttamisprosessiin .

*Asiakassuunnitelman / kotiuttamissuunnitelman mukaisesti lapsella on pidennetyt kotilomat mm. viikonloput ja koulujen loma-ajat / osittainen koulunkäynti kotoa

*Lapsi on kirjoilla sijaishuoltopaikassa, jossa on hoito- ja kasvatusvastuu lapsesta. Laitos huolehtii lapsen tarvittavista kuluista (terveydenhuolto, opiskelu, harrastukset, matkat, vaatetus ym.) Lapsella on oikeus osallistua sijaishuoltopaikan arkeen ja juhlaan.

*Sijaishuoltopaikka maksaa etukäteen lapsen kotilomien ajalta ateriakorvausta vanhemmille.

*Perheeseen suunnattu työskentely (kotikäynti): sosiaaliohjaaja + työpari (sosiaaliohjaaja tai laitoksen ohjaaja). Toteutetaan rinnakkaista kasvatusvastuuta vanhempien, sijaishuollon henkilökunnan ja sosiaalityön kesken.
 *Perheen taloudellinen tukeminen / sosiaalityö.
 *Muu sosiaalinen tuki

*Asiakassuunnitelmaneuvoittelu: Arvioidaan kotiuttamisen tilannetta ja mahdollista kotisijoituksen aikatauluttamista; perhe, sijaishuoltopaikka ja sosiaalityö yhdessä.

*Sosiaalityön päätös sijaishuoltopaikan muuttamisesta kotiin. Lapsen ja vanhempien kuulemiset sekä sijaishuoltopaikan lausunto sijaishuoltopaikan muutoksesta

*Päätös Kelan etuuskien perinnän ja muun mahdollisen perinnän lopettamisesta / sosiaalityö.

*Oikeus Kelan etuuskien ja elatusavun maksamisesta vanhemmille alkaa kotisijoituksen alkaessa.
 Mahdollisten kelan etuuskien hakeminen / vanhemmat.

*Kotisijoitus alkaa ja lapsi sijoitetaan kotiin määräajaksi (max 6kk).

*Hoito- ja kasvatusvastuu siirtyy vanhemmille ja sijaishuoltopaikan tuki päättyy

*Suunnitelmallinen perheeseen suunnattu kotikäyntityö jatkuu / sosiaalityö (sosiaaliohjaaja + mahdollisesti työpari)

*Sosiaalinen tuki lapselle ja perheelle

*Perheen tukiverkoston vahvistaminen. Tarvittaessa lapselle ja perheelle voidaan tehdä päätös tuen ostamisesta tai järjestämisestä (esim. tukihenkilö, tukiviikonloput, perhetyö). Tämä pohditaan yhteistyössä lapsen ja perheen tarpeen mukaan.

*Sosiaalityön arvion mukaisesti on mahdollista lapselle tärkeiden laitostyöntekijöiden kanssa syntyneiden ihmisuhteiden jatkuvuus kotiuttamisen tuen näkökulmasta.

* n. 3kk kuluttua kotisijoituksen alkamisesta, jossa arvioidaan kotisijoituksen onnistumista ja mahdollisuutta huostassapidon lopettamiseen / sosiaalitoimi ja perhe ja tukipalvelua tuottavat yhteistyötahot (mm. tukihenkilö ja -perhe)

*Kotiuttamistyön kotikäynnit ja mahdolliset tukipalvelut jatkuvat /sosiaalityö ja palvelun toteuttaja

*Samalla jälkihuollon suunnitteleminen/sosiaalityö ja perhe

*Sosiaalityönpäätös huostassapidon lopettamisesta. Lapsen ja vanhemman kuulemiset

*Huostassapito loppuu ja oikeus jälkihuoltoon alkaa.

*Asiakassuunnitelmaneuvoittelussa siirretään lapsen asiakkuus sijaishuollosta avohuoltoon jälkihuollon toteuttamiseksi.

Asiakassuunnitelmaneuvoittelu ja jälkihuollon suunnitteleminen.